

P M. Wertheim renten aan de galg

PRENTEN AAN DE GALG

M. WERTHEIM

PRENTEN
AAN DE GALG

DERDE DRUK

MCMLXVIII

AMSTERDAM - ELSEVIER - BRUSSEL

Van dezelfde auteur verschenen bij Elsevier
VORST VAN DE BALLINGSCHAP
ISAÄC DE FUENTES
DE SOETE BAZINNE
DE LAATSTE LEVANO
BANVLOEK
IZZUDAAR
ER IS GEEN GISTEREN, ER IS GEEN MORGEN

Omslagontwerp
FRISO HENSTRA

Dit boek is een gedeeltelijke herdruk van de
oorspronkelijke uitgave van 'Prenten aan de galg'

© N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier Amsterdam/Brussel
D 1968/0199/14

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

PRENTEN AAN DE GALG

Zij leefden onder alle volken, sinds onheuglijke tijden.
Zij trokken door alle landen.
En vertelden van de mens, die een twee eenheid is,
geschapen uit goed en kwaad.

Zij kozen een vorm om hun verhaal te doen.
Soms een sprookje waarin moord en doodslag,
gewetenloosheid, hebzucht en leugen.
Maar de hoop op leven zonder angsten lieten zij.
Door te vertellen van een gelukkig einde.

Zij reisden te voet, later met kar en paard.
Zij werkten doelmatig.
Voor oor en oog te zamen.
Daarom hadden zij hun verhalen getekend op linnen of papier.
En hingen die aan een stok met een dwarslat.
Plaatsten zo de galg dreigend midden in het leven
als een waarschuwing uit het onderbewustzijn.

Zij zijn er nog. Ze zullen er altijd zijn.
De galg met daaraan de prenten.
Laat het nu toneel heten of televisie of een boek.
De sprookspreker blijft.
Met zijn vertellingen uit het leven.
Met zijn hoop en verlangen naar beter.
Te allen tijde.
Want vertellen is een gave Gods.
Geschonken met een bedoeling.

WERTHEIM.

INHOUD

	<i>blz.</i>
PRENTEN AAN DE GALG	5
DE BEELDEN VAN GIOVANNI SOLARI	7
HET SCHIP VAN EPHRAÏM DA PENHA	17
EEN ORDER VAN SALOMON FRANKFORTER	25
'NACHT, APPELBOOMPJE. . . NACHT'	36
'MECHIEL', DE PAPPEGUEI VAN TANTE ESTER	44
DE GLIMLACH VAN NEELTJE MAERTENSDOCHTER	52
BESTE JONGEN!	60
JACOB, MIJN TUINMAN, EN IK	71
EXODUS	79
TWEE OUDE FILMPJES	89
TYMON REYNE, ZAAANSE SCHEEPSBOUWER	95
EEN HUZAAR VAN MAARSCHALK NEY	106
DE DOLK VAN OOM ARI, DE ZIENER	119
MOEDER ANNE	149

DE BEELDEN VAN GIOVANNI SOLARI

In december 1496, kort voor Kerstmis, werd het handelsconvooi overvallen en de grootkoopman Luigi di Ventimiglia doodgeslagen. Eerst in juni van het volgend jaar begaf Monna Lucia, de jonge weduwe, zich op weg naar Giovanni Solari, de jongste beeldhouwer van Milaan.

Hij wachtte haar op aan de poort van zijn woning, nadat een rijknecht hem de aankomst in Milaan had bericht. Met genepen ogen nam hij haar op, toen zij uit haar reiswagen steeg, maakte zijn buiging, bijna onvriendelijk. Zwijgend begeleidde hij haar naar de patio, waar zij verrast bleef staan. Terwijl haar blik langs de marmeren beelden dwaalde, keek meester Giovanni naar haar tengere figuur in het nauwsluitende zwarte gewaad, naar het netkapje met juwelen op de strak gekamde haren onder de zwarte sluier. En hij besepte opeens dat Monna Lucia het model was, waarvan hij sinds zijn leerjaren had gedroomd. Langzaam wendde zij zich naar de meester, keek naar hem op, zoals hij daar stond, groot en slank en wat hoogmoedig...

„Meester, ik ben gekomen om u te verzoeken de tombe te maken voor mijn man, zaliger gedachtenis, en... voor mij!”

„Signora, ik ben een jonge meester, die zichzelf heeft gevormd. Ik vrees daarom dat uw opdracht te groot is voor mijn kunnen. Het spijt me uw verzoek te moeten weigeren.”

„Meester, uw faam is verspreid door geheel Lombardije.

Nu, nadat ik uw werk heb gezien, kan ik nog slechts de woorden van de koningin van Scheba herhalen: de helft is mij niet aangezegd."

Hij glimlachte mat en ongelovig, zijn jeugd deed hem twifelen aan zijn vakmanschap, dat hem nietig leek bij dat van de Milanese meesters.

Langzaam sloeg Monna Lucia haar sluier terug en hij zag haar vragende, donkere ogen, haar roodblonde haar, de gave, rosige huid. En één moment sloot meester Giovanni zijn ogen voor deze Venetiaanse schoonheid. Zij glimlachte en pleitte weer: „Meester, mijn man heeft altijd over u gesproken. Hij heeft in uw werk geloofd. Maak zijn tombe."

„U sprak ook van de uwe, Signora. Hoe kan ik een tombe bedenken voor een stralende schoonheid, die mij toelacht in mijn patio?"

Zijn ogen vonkten van ironie, snel sloeg zij haar sluier neer en boog het hoofd.

„Dus, meester Giovanni, mijn reis was vergeefs. Wil mij dan een aanbeveling geven voor een andere Milanese meester."

Hij staarde naar een beeld in de hoek van de patio. Toen eerst antwoordde hij:

„Neen, Signora, ik gun geen meester in Milaan een blik op u. Rijd terug naar Varase en laat mij nadenken. Binnen een maand zal ik u berichten."

Zij keek weer naar hem op, maar hij zag slechts met moeite haar dankbare ogen onder de sluier. Hij leidde haar terug naar de reiswagen en toen zij wegreed, was zijn buiging speels en licht, de vingertoppen van zijn rechterhand beroerden even zijn linkerborst.

Binnen een maand kwam hij naar Varese. Monna Lucia was verrast, opgewonden klapte zij in haar handen om de dienstvrouwen aan te sporen een overvloedige maaltijd gereed te maken en persoonlijk controleerde zij of zijn paard goed was geborsteld en gedrenkt.

Nog steeds droeg zij haar rouwkleed, maar zonder sluier. Meester Giovanni Solari moest verstolen naar haar kijken, nu zij hem eigenhandig bediende van de uitgelezen schotels. Na de siesta kwam hij in de patio. Zij zat er reeds, een oude dame was haar chaperonne.

„Signora... ik ben gekomen om met u te overleggen. Een vaag ontwerp van de tombe staat mij voor de geest. Vertel me iets van uw man... het beeld dat ik voor ogen heb zal zich dan verscherpen en ik kan het overbrengen in marmer of brons.”

Zwijgend stond zij op en ging in huis. Zij kwam terug met een miniatuur. Zij gaf het hem en hij tuurde lang in het vrolijke, eerlijke gezicht van Luigi di Ventimiglia.

„Neem dit miniatuur mee naar Milaan, meester Giovanni. Geef het mij spoedig terug, want ik bezit slechts één portret als dit. Een Florentijnse meester heeft het gemaakt.”

Zij boog diep het hoofd over haar borduurwerk en haar ogen werden wat vochtig, toen zij vervolgde:

„Zijn ogen waren grijs, zijn haar blauwzwart. Als hij lachte was het alsof er geen moeilijkheden voor ons konden bestaan. Hij zong soms... Napolitaanse liedjes... dan bad ik stil voor me heen, als dank aan God voor deze man... als zijn handen speelden over de snaren, was ik jaloers op die mandoline, zo hevig heb ik van hem gehouden, dat het bijna tot een zonde werd... misschien ben ik daarom gestraft.”

Haar hoofd boog dieper, nerveus voerden de blanke vingers de borduurnaald...

„Hij is niet levend teruggekomen van een handelsreis naar Beieren. Een Zwitserse bende overviel zijn convoi. Men heeft hem mij teruggebracht als een bloedige bundel koopwaar... reeds in staat van ontbinding!”

Ontzet stond zij op, snelde naar binnen. De oude dame volgde en meester Giovanni Solari zat eenzaam in de zonnige patio.

Voor het avondmaal kwam zij terug. Alleen. Zij glimlachte nu en was zeer bekoorlijk.

En zegde: „Ik zal u zijn kamer tonen en alles wat hem dierbaar was. Kom.”

Hij volgde haar in huis en zij toonde hem alles. De kamer met de zware kloostertafel waaraan de koopman zat met zakenvrienden, aan de wanden warmkleurige schilderijen, in nissen zeldzame ivoeren beeldjes uit Indië, zware gedreven zilveren schalen uit Bourgondië, aardewerk uit Vlaanderen, hier en daar een oud-Grieks beeld. In 'n hoek stond een Normandische schommelwieg, vrolijk beschilderd met engel-figuurtjes en bloemen. Meester Giovanni bleef er voor staan, streek terloops over het gladde hout zodat de wieg bewoog. Monna Lucia wendde het gezicht af en fluisterde:

„Dit heeft niet mogen zijn, meester Solari. En hij was zo dol op kinderen.”

Zwijgend verlieten zij de kamer. Het begon te schemeren, een huisknecht kwam geruisloos, ontstak de olielampen. Iets plechtigs kwam over het huis, dat de meester bedrukte.

„Ik ga nu, Signora. Morgenavond wil ik terug zijn in Milaan.”

Zij legde haar hand op zijn arm keek angstig in zijn ogen.

„Blijf, meester Giovanni, blijf overnachten. Het is gevaarlijk langs de weg en de Picardische maraudeurs van Karel de Achtste kennen geen genade! Blijf!”

Hij lachte wat zelfbewust, een jongeman, die een man wilde zijn in de ogen van een vrouw. Zij zag het.

„Blijf,” herhaalde zij. „Mijn man was zo groot en slank en overmoedig als u. En hij werd vermoord. Ik wil u niet verliezen, want u zult de tombe maken als geen ander.”

Hij nam haar hand en kustte eerbiedig de slanke vingers.

Vroeg in de morgen reed hij naar Milaan, het miniatuur verborgen onder zijn grove, linnen hemd.

Een jaar ging voorbij. Toen zond meester Giovanni Solari een uitnodiging om te komen aan Monna Lucia. Zij was zo

verlangend, dat zij geen oponthoud duldde bij de pleisterplaatsen en haar wagen niet verliet, als de paarden werden verwisseld.

Meester Giovanni kon nauwelijks een woord zeggen, toen hij de stralende vrouw zijn patio zag binnensnellen.

„Is het gelukt? Is het klaar, meester Giovanni?” vroeg zij nerveus.

„Misschien, Signora. Ik ben niet tevreden.”

Hij nam haar bij de hand en leidde haar naar het midden van de patio. Een blank doek verborg het werk. Hij gaf een wenk en twee leerlingen namen het weg...

Sprakeloos keek Monna Lucia. Daar stond in marmer Luigi di Ventimiglia, jeugdig en toch manlijk stoer, een mandoline onder de arm, de rechterhand sloeg luchtig een accoord. De mond was half geopend, dit beeld zong... en het keek naar de grond, lachend en gelukkig.

Aarzelend kwam Monna Lucia naderbij, hurkte bedeesd neer op de lage rand van de fonteinbak en keek op naar haar lachende stenen man. Meester Giovanni stond naast haar, een en al aandacht voor de slanke gehurkte gestalte.

„Signora... vergeef me de speelse gedachte, die ik heb gehad en u zal tonen. Ik kon het niet laten, want ik ben jong... en een man.”

Met een vlug gebaar bukte hij, sloeg het witte doek nog verder terug en Monna Lucia zag aan de voeten van haar man een marmeren kindje, dat kirrend opkeek naar de lachende vader. Haar slapen bonsden, ontzet tuurde zij, toen streek zij langzaam over de dijtjes van het kindje, over het buikje, het borstje, over de ogen, alsof haar handen de leden wilden sluiten...

Toen stond zij op, zacht duwde zij de meester opzij, rende uit de patio naar haar reiswagen. En verliet Milaan, geheel overstuur.

Haar woorden waren profetisch geweest, de Picardische maraudeurs van de Franse koning kenden geen genade. Tussen

Castiglione en Varese werd haar reiskonvooi overvallen. De mannen werden onthalsd, Monna Lucia en haar kamermeisjes ontvoerd. Slechts de oude chaperonne bleef ongedeerd achter bij de geplunderde reiswagen. Eerst de volgende dag kwamen ruiterspatrouilles van Hertog de Sforza uit Milaan; bij hen was een gerechtelijk ambtenaar.

De bevelvoerende kapitein staarde verbeten naar de chaos, hier viel niets te doen, de Franse bondgenoot was oppermachtig... hun legerprovoost zou een aanklacht met een schouderophalen afdoen.

De oude dame tikte de kapitein op de arm, keek in zijn gaaf Romeins gezicht, zegde:

„Centurio... er zijn drie jonge vrouwen geroofd... Centurio!”

De kapitein vloekte, sloeg zijn vizier neer, want er kwamen tranen in zijn ogen om het verloren Rijk en het harde woord Centurio, dat nu leger was dan een eierschaal.

Toen Meester Giovanni Solari het gebeurde vernam, reisde hij naar Varese.

Met moeite kreeg hij van de oude dame het andere miniatuur van de Florentijnse meester, het portret van Monna Lucia.

Een vol jaar trok hij door Lombardije en Frankrijk, tot in Parijs. Maar het was of Monna Lucia en haar meisjes door de aarde waren verzwolgen. Moe en zeer overspannen keerde hij terug in Milaan. Zat dagen lang in zijn patio en tuurde naar het beeld van Luigi di Ventimiglia en het kindje.

Op een dag kwam een van zijn vrienden.

„Giovanni, ga aan het werk. Je hebt in dit jaar een groot deel van je vaders erfdeel opgeteerd. Dat is genoeg... over je talent kun je niet beschikken, dat behoort tot de gezamenlijke glorie van de Milanese meesters.”

Giovanni Solari knikte gelaten, vroeg nog een korte tijd bezinning en toog daarna aan het werk. Na maanden nodigde hij zijn vrienden uit voor een avondmaal, want hij voelde

zich genezen en wilde hun zijn nieuwe werk tonen. Onweeglijk keken zij, sommigen wendden het hoofd af om hun ontroering te verbergen... want naast het marmeren kindje hurkte een gebeeldhouwde Monna Lucia. Haar feilloze gestalte, omhuld door het strakke kleet, was gebeiteld in zwart marmer, uit de vierkante insnit rezen in blank marmer borst en hals en hoofd omhoog, uit de zwarte mouwen staken de witmarmeren handen, één strek over de dijten van het kindje, als toen... die avond voor de overval bij Castiglione.

Na het avondmaal wilden de vrienden hem meenemen naar een wijnfeest, maar hij weigerde, omdat hij wat mensenschuw was geworden. Zijn vriend Pietro Sannto bleef, hij wilde met Giovanni praten.

„Waar wil je heen, Giovanni? In deze patio staat een geniaal meesterwerk. Voor wie? Toon het aan de Hertog, hij zal er zeker een ereplaats voor bestemmen, in Milaan.”

„Pietro, deze man en dit kind zijn mijn vrienden. Iedere dag vertel ik hun wat er is gebeurd. En ze antwoorden mij... wij lachen samen... wij zijn gelukkig.”

Meester Pietro Sannto keek zijn vriend doordringend aan, maar meester Giovanni sloeg zijn ogen niet neer, hij raakte in vervoering en vervolgde:

„En hier... Monna Lucia... die heb ik hun gegeven. Een moeder behoort bij haar man en haar kindje.”

Pietro Sannto wreef zich vermoeid over de ogen, peinsde hoe hij zou moeten handelen, want meester Giovanni was niet beter geworden. Dit was geen overspanning meer, doch lichte waanzin. Meester Giovanni lachte en zegde:

„Ik raad je gedachte, Pietro. Denk niet, dat ik zwakzinnig ben, misschien wat vreemd, maar dat zul je kunnen begrijpen als ik je vertel, dat ik grenzeloos verliefd was op Monna Lucia. Kijk, hier is haar miniatuur, het was mijn model voor dit beeld. Eerst heb ik haar anders willen houwen... als een Venus... alléén voor mij in deze patio, maar dan had ik haar man en kindje moeten verwijderen. Dat wilde ik die kleine niet aandoen... hij is zo gewend aan zijn patio, aan de zon,

aan de fontein... en aan de vogels, die op de dakrand zitten en voor hem zingen... gelukkig, Pietro, mijn fatsoen heeft het gewonnen van mijn hartstocht... ik heb dit gezin niet geschonden...

Plotseling begon hij te huilen, zo onbedaarlijk, dat de oude huishoudster kwam toelopen. Samen met Meester Pietro leidde zij hem naar zijn kamer en zij bracht hem een koele drank om te kalmeren...

Achttien jaren gingen voorbij. Weer bezetten Franse troepen Milaan, nadat zij de Zwitsers bij Marignano hadden verslagen en Frans I zijn gezag in Lombardije bloedig had hersteld. De stad was vol troepen, met geweld werd onderkomen gevorderd, de legeretros vulde de pleinen en verhinderde de markt-handel.

Dan is het september. Een zoele avond, Meester Giovanni zit in zijn patio. Het schemert reeds tussen de bogen van de omgang, het wordt windstil, soms fluit nog een late vogel.

Er wordt zachtjes op de poortdeur naar de landweg geklopt, meester Giovanni wil opstaan om te openen. Misschien is het een vluchteling... Franse maraudeurs melden zich altijd met geschreeuw en bijlslagen. Maar de poortdeur gaat reeds open en meester Giovanni ziet een vrouw langzaam nader komen. Zij houdt stil onder een boog en kijkt en kijkt naar de beeldengroep...

Giovanni Solari rijst op... zijn hart bonst, want hij heeft haar herkend.

„Monna Lucia!” en hij liep naar haar toe.

„Herkent u mij, meester Giovanni?”

„Zou ik u ooit kunnen vergeten... Signora.”

Zijn ogen tasten haar gezichtje af en zij ziet zijn schrik. Zij haalt wat moedeloos haar schouders op en antwoordt:

„Het zou niet verwonderlijk zijn geweest, meester Giovanni. Ik weet het, onder het blanketsel leeft een verlepte vrouw. Kijk, meester, wanneer men de gevangene wordt van een Franse bevelhebber, overgeleverd aan zijn geweld en zijn lief-

kozing, dan verdwijnt de jeugd dubbel snel. Nu kan ik mij vrijer bewegen, nu... nadat ik ben afgezakt tot de vrouwen-tent van een leger-tros!"

„Monna Lucia... Monna Lucia!!" schreeuwt Giovanni Solari.

„Stil toch, waarde meester, in het begin heb ik gevochten, ben gevlucht, maar Parijs is ver en de lichte ruit-erij van Aubigny zéér snel. Ach, meester, daarna gaat het zo vlug bergafwaarts."

Zij duwt hem zachtjes terzij en vervolgt:

„Laat mij terugzien op mijn vroeger leven, meester Solari."

Zij wandelt door de patio, staart naar het beeld van Luigi di Ventimiglia, naar het kindje, zeer lang naar haar eigen jeugd-beeld in zwart en wit marmer. Kleine tranen komen in haar ogen, als zij opkijkt en naar twee kinderbeelden wijst.

„Wat betekenen deze twee, meester?"

„Uw tweede en derde kind, Monna Lucia, ik heb het leven doen voortgaan, hier in mijn patio. Het meisje heet Beatrice, de jongen Francesco, het zijn goede lieve kinderen. Kijk, Beatrice zal eens een rijk huwelijk doen met een Florentijns koopman en Francesco komt bij mij in de leer. Ik zal een groot meester van hem maken."

Ontzet staart zij hem aan, ziet iets vreemds in zijn ogen, ziet ook het ascetische gezicht en de grijze haren, ziet de ver-gane jaren. Dan glimlacht ze en tikt hem dankbaar op de mouw en fluistert:

„Ik wil mijn kinderen zien, Giovanni."

Zij gaat geruisloos door de patio, hij volgt haar als een schim. Lang kijkt zij naar de twee kinderbeelden, een meisje van twaalf en een jongen van tien, in blank marmer ge-houwen. Weer kijkt zij op naar de meester:

„Giovanni, deze jongen heeft de gelaatstrekken van mij... en u!"

Hij geeft geen antwoord.

„Meester Giovanni... Meester!" roept zij opeens heftig.

„Signora, kijk naar het meisje. Zij heeft de trekken van u en van Luigi di Ventimiglia. En haar heb ik het laatste gebeeldhouwd.”

Zij slaat de handen voor de ogen en snikt.

„Heb je zoveel van me gehouden, Giovanni... en mij daarna weer verstoten? Heb je dan iets geweten van mijn lot?”

„Niets heb ik geweten, Signora, niets, maar ik kon hem en het kindje niet langer bedriegen. Kijk, Monna Lucia, hij lacht en zingt weer en heeft me vergeven. Hij woont hier bij een vriend, met u en de kinderen, die hem allen dierbaar zijn... hoort u, Signora... allen... allen.”

Het is geheel donker geworden in de patio, zij kunnen elkander nauwelijks zien.

„Vaarwel Giovanni, ik zal nimmer meer terugkomen. In de vrouwenwagens van een legertrios is mijn plaats, totdat ik oud zal zijn en men mij zal laten creperen langs de weg. Weggeworpen als een voetboog, waarvan de pees gesprongen is. In déze patio leeft een goed gezin. Vaarwel Giovanni, vaarwel.”

Hij wil haar tegenhouden, maar zij is sneller. Hij loopt haar na, maar reeds slaat de poortdeur voor hem dicht. En hij hoort wielgeratel en de hoefslag van meerdere paarden...

Pietro Sannto vond hem de volgende dag, slapend in de patio. Hij zat scheefgezakt in zijn stoel, een hand rustte op het stenen hoofdje van Monna Lucia.

Wekenlang martelde hij zijn brein. Was Monna Lucia er geweest, of had hij gedroomd? En nimmer heeft meester Giovanni de waarheid gekend...

HET SCHIP VAN EPHRAÏM DA PENHA

Golven... en golven... en golven.

Daarboven wolken, wolken.

Ertussen de wind als een gierende zucht zonder begin of einde.

De nacht wordt dag, grijs en koud.

Zó was de tweede Scheppingsdag.

Een zeil doemt op aan de kim. Mensen.

En nog een verschijnt in de loodgrijze verte. Andere mensen.

De schepen dalen en rijzen, zijn onzichtbaar in een golfdal, daarna hoog op een schuimende kruin alsof zij ten hemel worden geslingerd.

Tergend langzaam, maar onafwendbaar zeker naderen zij elkander... dal in, dal uit.

Het Engelse fregat voert geen vlag, de Hollandse Straatvaarder gooit de zijne op, hoog en uitdagend aan de grote steng. En zij buldert in de wind. Dan hijst de Brit de zijne, de vlag van zijn koning; en ontplooit de bloedvlag boven zijn dek.

En schipper Adriaan Moene weet dat het oorlog is en dat hij vechten moet voor schip en lading. 1665.

Schipper en stuurman turen naar de plotselinge vijand. De

stuurman zegt: „Achtenveertig kanons, wij dertig. Hij schiet ons aan splinters, schipper.”

„Waarom? Hij wil het schip en de lading voor zijn prijs-geld. En die krijgt hij niet geschonken.”

„Wij kunnen nog weg schipper. Als u het wagen wilt meer zeil te maken.”

„De wind zwelt, stuurman... en dan... ik laat me niet uit zee vegē. Zodra het kalmer wordt zullen wij vechten, als vanouds. Doek minderen!”

„Schipper... een fluitschip tegen een fregat?”

„Doek minderen... en gevechtsklaar maken.”

Schipper Moene keert zich om, staat dan wijdbeens achter de reling van zijn dek.

Uren verstrijken. Heviger wordt de wind, giert razend door het want; masten en raas kraken. Al de zeilen zijn gestreken. Het geschut is getuid, de manden zijn gevuld met kogels en vastgesjord, de kruityaten nog in de konstabelkamer, want steeds meer water slaat over bak en kuil, zodat de spuigaten gulpen.

Het volk is grimmig en doornat, wacht en beloert de Engelsman. Dan sluit de Brit ook de geschutspoorten van de middenlaag; in dit weer is niet te vechten. En schipper Moene, ouwe Ari van Marregie, ontspant en drinkt een kroes warm bier.

Zwaarder wordt de storm. Er is geen ontkomen, al zou een van beiden het willen. Met de grootste zorg houden zij hun schepen in de wind en rijden en rijden op de golven, overgeleverd aan de ontzaglijke elementen. Als de avond begint te vallen beveelt schipper Moene de heklantaarns te ontsteken, ook het licht aan de boegsprietsteng en de stormlampen aan de masten. De Engelsman antwoordt met zijn lichten, want hij weet nu dat de Hollander niet wil vluchten en vechten zal om zijn eer en zijn plaats op de zeeën.

Toen het donker was ging schipper Moene naar de redershut. Hij nam zijn wollen muts af toen hij binnentrad in de

kleine ruimte. De luiken van de spiegelveusters waren gesloten volgens het bevel van de schipper, één kaars brandde in een slingerende lantaarn aan de zoldering. Het was er benauwd. In de muurkooi lag de reder, Ephraïm da Penha, grootkoopman te Amsterdam, thuisvarend van Smyrna met een van zijn schepen. Hij richt zich moeilijk op, kijkt vragend met donkere koortsige ogen.

„Vergeef me de stoornis, reder. Ik hoop dat u zich beter voelt.”

„Dank u schipper, de koorts zakt. Misschien zal ik morgen eens kunnen opstaan. Welke zijn uw zorgen, Adriaan Moene?”

„U weet dus?”

„Ik weet niets. Maar een schipper komt niet in de redershut bij hevige storm om naar het welzijn van zijn koopman te informeren. Wat is er?”

„Een Engels fregat verspert ons de weg. Mijn traditie gebiedt om te vechten voor schip en lading. Dat u dit weet.”

„Schip en lading zijn mijn eigendom. Als er een kans is om te ontsnappen, dient u die te gebruiken. Ik wil u dit nog niet bevelen.”

„Ons volk vecht, wanneer men het tart, koopman da Penha. Uw religie denkt daarover misschien anders.”

„Ons geloof vecht voor het leven, niet om have en goed, schipper Moene. Uw leven wordt niet bedreigd, daarvoor is uw zeemannschap te groot. Ik wil schip en lading behouden.”

„Ons volk kent dit woord, koopman. Naast God, de schipper van mijn schip.”

De wind huldert, het schip kraakt en kraakt, en rolt en stamp. Met moeite houdt de schipper zich staande, wijdbeens. Bezorgd wist Ephraïm da Penha zich het bezwete voorhoofd, antwoordt vermoed:

„Als dit het woord is van uw volk... ik ben te ziek om mij te verzetten. De schipper beveelt dan... laat me nu alleen. Morgen zal ik trachten aan dek te komen... als reder naast zijn schipper.”

Weer wijkt de nacht. De wind neemt af, de zee wordt kalmer, de deining vlakker. De Brit ontplooit zijn doek en komt op.

Ook schipper Moene hijst de zeilen en opent zijn geschutspoorten. De Straatvaarder ligt snel in positie, de Engelsman tornt op aan bakboord. Naast schipper Moene staat Ephraïm da Penha. Hij heeft een astrakan muts half over de oren getrokken, een wollen doek is rond zijn hals en zijn zwarte mantel wappert in de wind. Zijn korte grijze baard en snorren hangen nat; en zijn ogen staan nog ziek. De schipper geeft een bevel aan een bootsman, die vlug naar de bak gaat en terugkomt met het zeuntje.

Vragend en angstig kijkt de twaalfjarige jongen op naar de schipper, die nu zwakjes glimlacht zodat zijn staalgrijze ogen mild worden onder de zware wenkbrauwen. Hij zegt:

„Teuni... dit is je eerste gevecht. De Here geve ons de overwinning. Wees een man... huil niet als we worden lens geschoten. En dit... vergeet het nooit... Holland vaart voor zijn brood... eerlijk... op een ontzaglijke, vrije zee, die voor alle mensen is. Daarom vecht ik nu... heb je me begrepen?”

„Ja... grootvader... eh... ja, schipper.”

„Geef me nu de hand, Teuni... en ga naar je plaats.”

Hij geeft zijn grootvader de hand, kijkt beurtelings angstig naar het naderende fregat en de schipper. En naar de bloedvlag, die zijn grootvader heeft ontplooid aan zijn hek. Hij sluit zijn ogen voor het bloedrode veld en de angstaanjagende arm met het zwaard, die dreigen vanuit een wolk. De mannen glimlachen om dit kind, de schipper, de stuurman en Ephraïm da Penha. Opeens snuift de stuurman, met korte haaltjes, lacht. Ook de schipper snuift en zijn glimlach wordt breder, lachen doet hij nooit. Hij zegt zacht:

„Ga een schone broek aandoen, Teuni... gooi de vuile maar overboord, er is nu geen tijd om te wassen.”

Snikkend van angst en schaamte rent de jongen terug naar de bak. Dan geeft de Brit de volle laag van stuurboord. De kogels vallen in zee, hij is nog niet ingeschoten. Snel is het antwoord van Ari Moene. Zijn manoeuvre is perfect. Alsof

hij met magische kracht zijn schip verschuift, ligt het binnen schootsafstand en vuurt van bakboord. Het boord van de Brit is versplinterd, zijn kuilgeschut zwijgt als hij terugvuurt met de midden- en onderlaag, nu op juiste afstand. Drie kanons van Ari Moene vallen uit. Dan weer zijn weergaloze beweging alsof hij zijn schip uit het water tilt en laat neervallen naast het fregat. Weer vuurt hij van bakboord. De Brit mindert, zijn snelheid valt terug. De vaart van de Hollander is iets te fors, al mindert de schipper ook onmiddellijk zeil. De Engelsman reageert feilloos, steekt achter langs de spiegel van de Straatvaarder en geeft een volle laag. Dan brandt het schip van Ephraïm da Penha...

Weer manoeuvreert de Brit beheerst, smijt overstag, maakt zeil en loopt in aan stuurboord van Ari Moene. Maar de oude rot is op zijn hoede, even vóór het salvo van de Engelsman vuurt hij uit zijn kuil. Het kost de Brit zijn fokkemast.

De schepen drijven van elkander, buiten schot. Houden appél, trachten hun gewonden te redden... en zetten hun doden overboord.

De wind wordt weer feller. En weer dansen de Brit en de Hollander op de torenhoge golven. En weer wordt het avond. Maar Ari Moene kan slechts één heklantaarn ontsteken, om te tonen dat hij blijft en zich niet uit zee laat vegén.

In de zwaar beschadigde redershut ligt het zeuntje. Ephraïm da Penha zit bij de kooi, koelt hem het voorhoofd dat verhit is door de wondkoorts.

Arie Moene is bij hen. Zijn hoofd is verbonden en als hij loopt trekt een been.

„Zal hij het halen, reder?”

Da Penha antwoordt niet, kijkt naar het kind. De schipper mompelt verder: „En dank voor uw hulp aan de gewonden. De barbier is dood.”

„Er is niets te danken, schipper. Dit is mijn plicht als medicinae doctor. Naar de traditie van onze familie... studie en koopmanschap.”

De mannen zwijgen, want het kind kreunt. En zij luisteren

naar de bulderende wind, grijpen zich steeds opnieuw vast, omdat het schip zo stampet en rolt."

„Ik vroeg u of de jongen het halen zal."

Ephraïm da Penha keert zich nu langzaam naar de schipper, zegt:

„Sla het laken terug, schipper Moene."

Aarzelend gehoorzaamt hij. En staart naar de bloedige prop, daar waar eens de arm van zijn kleinzoon was.

„Dit kind heeft meebetaald aan uw eer, schipper. Een jòng zeemansgraf."

„U bedoelt?" stuift de ruige schipper op.

„Dit... een harde grootvader dobbelde en zijn kleinzoon was de inzet. Het is nog tien dagen varen naar Texel. En er is in Amsterdam een beroemde doctor."

Dan buigt Ari Moene zich naar voren, zijn grijze ogen vonken...

Ephraïm da Penha hoort hem verbeten dreigen:

„Koopman... gebruik dit zeuntje niet om uw schip en lading te redden."

Het is of Ephraïm da Penha in het gezicht wordt geslagen. Hij staat op en de schipper bespeurt in één seconde de adel van deze Portugees. Koel en trots wijst hij de schipper de deur, zegt: „Ga aan dek... om schipper te zijn naast de duivel, want God heeft deze bodem verlaten."

Die nacht vocht Ari Moene met zijn trots. En het beeld van het bleke verbloedende kind wilde niet wijken. En de schipper zag zijn hel... nog tien dagen te varen naar Texel.

Weer werd het dag. De wind was geluwd, de zee kalmer. De schipper kwam aan dek, vermoeid, met donkere kringen rond zijn ogen. Bevelen klonken, de bootsmansfluitjes snierpten, de Hollander ontrolde zijn zeil. Snel volgde de manoeuvre... het schip van Ephraïm da Penha schoot weg van zijn tegenstander.

Ook de Brit maakte zeil, deze buit mocht niet ontsnappen. Maar het verlies van zijn fokkemast kostte hem zijn snelheid. Kon hij dan de Hollander niet grijpen... zijn hoon zou hij

hem tonen. Want toen Ari Moene omkeek over zijn zwaar beschadigde hek, zag hij een bezem in de bezaansmast van de Engelsman. Zelfs de grote steng had hij hem niet gegund. Daarom sloot de schipper zijn ogen, het gelaat gericht naar de hemel.

Twee dagen zeilt hij voort onder al zijn doek. Verbeten. Het weer is beter, op de derde dag schijnt de zon. Ephraïm da Penha kwam toen uit zijn hut en op het kampanjedek, naast de schipper. Maar Ari Moene draaide hem de rug toe. De koopman zegt:

„In Amsterdam vertelt men dat u eens een leeg schip hebt thuisgevoerd in een zware storm.”

„Ja... tot nu toe heb ik ieder schip binnengebracht. Al dan niet geladen met geldwolven of lafaards.”

„Nog één keer zult u dit kunststuk moeten volbrengen, want vóór zonsondergang moet de gehele lading koopwaar overboord worden gezet, niets uitgezonderd.”

Verbaasd draait de schipper zich om en ziet de genepen donkere ogen van Ephraïm da Penha.

„Bent u dwaas geworden, reder? Een lading van méér dan driehonderdduizend gulden?”

„Ge hebt dan nú de prijs genoemd van mijn sefardische eer, schipper. De jongen is verloren... misschien bereikt u Texel één dag eerder met dit lege schip, zodat dit kind te land kan worden begraven. Vóór zonsondergang, schipper Moene... en dit is een redersbevel.”

Die avond hernam de storm zijn heerschappij.

Schipper Adriaan Moene, ouwe Ari van Marregie, zeilde scherp en gevaarlijk met de lege Straatvaarder, stond meestal zelf met de kolderstok in zijn harde handen. Want misschien vergiste zich Ephraïm da Penha tòch... misschien was er toch nog redding van dit kind als God de duivel overboord gooide en weer naast zijn schipper wilde staan... Misschien.

Golven... en golven... en golven.

Daarboven wolken, wolken.

Ertussen de wind als een gierende zucht zonder begin of einde.

De nacht is grauw en koud.

Er verdwijnt een zeil aan de horizon. Mensen.

En er is niets meer dan hemel en water als op de tweede Scheppingsdag.

EEN ORDER VAN SALOMON FRANKFORTER

Om die brief nog eens te herlezen poetste Eli Sanders de glazen van zijn knijpbril langzaam en omstandig op. Daarvan wilde hij intens genieten, een aanvraag om offerte van Salomon Frankforter en Zonen te Rotterdam.

Aha... dus Salomon Frankforter kon toch niet zonder het fabrikaat Sanders, al had hij dan de eerste verkoper Cohn, van Eli Sanders Schortenfabriek, met zijn collectie, bijna de deur gewezen, nu een half jaar geleden. Goed... Cohn was een verkoopskanon, waarvan men pijn in het hoofd kreeg en hij was erg vrijpostig, maar dat... honend en zonder order zijn verkoper wegsturen!! Eli Sanders werd warm van opwinding wanneer hij aan die vernedering dacht en daarom moest hij opspringen en door zijn kantoor gaan drementelen. Dat maakte hem altijd rustig en nu temeer omdat hij al op en af gaande die aanvraag van Frankforter savoueerde.

Hij opende de deur naar het klerkenkantoor en zegde:

„Roep m'n zoon. En vraag mevrouw om de koffie... met koek!!”

Hij nam weer plaats achter zijn cylinderbureau en herlas ten derdenmale de aanvraag van Salomon Frankforter. Toen zijn zoon kwam en zijn vraag uitdrukte met een handgebaar, zegde Eli Sanders:

„David, lees! Frankforter is van zijn troon afgedaald en vraagt aan. Ik zal hem de eer geven, maar niet de volle, want

ikzelf ga niet. Jij gaat inplaats van Cohn en je offreert de nieuwe collectie. Je neemt Appie van Loen mee om te sjouwen, dat spaart een kruier. In Rotterdam huur je een handwagen, vier koffers is teveel voor Appie en ik wil niet, dat je sjouwend bij Frankforter komt."

„Vader, de nieuwe collectie is nog niet klaar. Ik zal schrijven, dat wij over veertien dagen komen."

„David, de hele collectie hoeft hij niet te zien. Hoe meer hij ziet, hoe minder hij koopt en hoe méér hij uitbazuint aan de concurrentie. Je neemt alleen het boerengoed mee en je gaat aanstaande vrijdag. Vóór de Sabbath wil ik die order van Frankforter hebben. Des te beter smaakt me dan de kip."

„Vader, luister nou... het kan niet."

„Het kan en je gaat. En spreek me niet altijd tegen!"

Hij sloeg met de vlakke hand op het tafelblad, zodat de klepjes van de inktpot dichtvielen en de knijpbril van zijn neus tuimelde om baldadig te gaan schommelen aan het lange zwarte lint.

„Vader, dit keer krijgt u geen gelijk. Ik ga met onze hele collectie. Hij zal leren zien dat hij toch niet zonder ons kan."

„David... ik gelast je!!"

„Vader, met alle respect, maar...!!"

Werkelijk, vader en zoon kregen scherpe onenigheid. Niet lang, want mevrouw Sanders kwam binnen met de koffie.

„Moeder," riep David, „moeder, dat is niet om uit te houden."

„Zwijg, m'n jongen. Men schreeuwt niet tegen zijn vader. En men schaamt zich wanneer het personeel gnuift op de achtergrond. Ga nu. Als je weer kalm bent, kun je weer binnen komen om je koffie te drinken."

David zweeg en ging. Moeders gezag was rustig en fors.

„Heintje," zegde Eli Sanders, „vrouw... die jongen... ik be-zweer je, hij is mijn dood. Altijd in de oppositie. Heintje... ik treed uit de firma, direct!! Kan hij alleen firmant zijn en de zaak slopen!"

„Eli, je bent vorige week ook al uitgetreden. En je hebt me nog niet verteld, dat je weer terug was in de zaak. En wil je er nu wéér uit? Een aardig spelletje... iedere week. Kom... drink je koffie en bedenk dat we in 1890 leven en niet meer in de tijd van onze vaders, die alleenheersers.”

Boos dronk Eli Sanders zijn koffie, morste wat op z'n geruite vest. Met driftige veegjes wilde hij het wegguisen met zijn zakdoek, zodat zijn slingerende knijpbril bijna werd stukgeslagen.

„Zie je nou, Eli, soms is de mens zelfs geen slokje koffie de baas.”

„Wat bedoel je, Heintje... wat bedoel je,” stoorde hij op.

Zij glimlachte vreemd en zegde: „Beheers je, Eli.” En ging terug naar de woning boven de zaak.

De volgende week donderdag was de collectie gereed. Een compromis in tijd en samenstelling. Nog tweemaal was Eli Sanders uitgetreden en één keer David, maar nu waren vader en zoon tevreden en eensgezind als firmanten.

En vrijdagmorgen, met de trein van 7.13 ging David Sanders op reis om offerte te maken bij Salomon Frankforter in Rotterdam. Hij zag er uiterst verzorgd uit in z'n nieuwe costuum met de nauwe broekspijpen, het lichtkleurige vest en het hoog gesloten colbertjasje. Zijn zwarte bolhoed stond een tikkeltje schuin op het hoofd, zijn hoge halsboord was aan de punten iets omgeknikt en op z'n plastron prijkte een fonkelende diamant. Appie van Loen, de magazijnknecht reisde derde klasse, de vier grote koffers gingen in de bagagewagen ondanks het bevel van Eli Sanders, die wilde dat ze als handbagage in de coupé zouden meegaan. Maar David was niet zo zuinig als z'n vader, die dertig jaar geleden had durven beginnen met honderd gulden spaargeld. David dreef z'n verkwisting zelfs zo hoog op, dat hij in Rotterdam aan het station een rijtuig nam om naar Frankforter te rijden. Daarom zegde Appie van Loen wat benauwd, terwijl hij nerveus aan z'n hangsnor peuterde: „As meheer Elie, uwes

vader, dat te wete komp, meheer David, kos me dat m'n brood." Maar Appie genoot en droomde even van een grote zaak van „z'n eige" en van de equipage met twee schimmels, die hij als rijk Amsterdams koopman dan toch zeker wilde hebben.

Toen Salomon Frankforter en David Sanders de gebruikelijke beleefdheden hadden gewisseld, wees Frankforter wat gebiedend naar de zware mahonie uitpaktafels. Daarop kon de collectie worden uitgesteld. David wenkte als een prins naar Appie van Loen, die in een ommezien de koffers op de tafels slingerde, opende en de collectie begon uit te pakken en te rangschikken. Met opgetrokken schouders, de handen in de broekzakken, zo liep Salomon langs de tafels, keek misprijzend en zegde niets.

Toen ging hij zitten in de armstoel van zijn vader zaliger, welke naar de offertekamer was gedegradeerd. David keek hem vol verwachting aan, terwijl hij wat elegant poseerde bij zijn collectie. Wat geïrriteerd puntte hij z'n gepommadeerde kneveltje.

Opeens riep Salomon:

„Juffrouw Roza!!"

Nog tweemaal moest hij roepen, voordat de deur naar de offertekamer openging. Juffrouw Roza schuifelde naar binnen, overvloedig hijgend door haar dikke vormloze lichaam. Salomon Frankforter stond op en wees naar zijn stoel, de enige in het vertrek. Juffrouw Roza mocht gaan zitten, dat was haar recht als zeventigjarige. Als kind was zij in het huis Frankforter gekomen en langs de weg van kindermisje, huishoudster en zakenregentes was zij nog steeds het geestelijke toevluchtsoord van Salomon, die zij vijftig jaar geleden schone luiers had omgedaan. Soms was dat een hinderlijke gedachte voor de lastige, humeurige en zelfbewuste Salomon Frankforter, de huidige firmant van het oude koopmanshuis.

„Juffrouw Roza, hij wil me schorten verkopen!" en Salomon wees beschuldigend naar David Sanders.

„Pardon juffrouw Roza, uw firma heeft ons uitgenodigd,” weersprak hij.

„Ook een zorg,” driftigde Salomon, „geroepen of niet. Hij wil me schorten verkopen. Juffrouw Roza, kijk jij ook eris. Ik vind het een sofcollectie. Sanders leert het nooit.”

David vocht met zijn beheersing, maar Appie van Loen begon luidruchtig en demonstratief met de lege koffers te manipuleren alsof hij zonder verdere woorden wilde gaan inpakken. Juffrouw Roza rees op, ging zwijgend langs de tafels, zo nu en dan een schort omkerend en neerwerpend, alsof zij vis keurde op de markt aan de Blaak.

„Leuk... héél leuk. Wat wil je, Salomon? Parijse dessins voor de eilanden? Als Sanders concurrerend is kun je dit rustig kopen.”

„Heb je z'n modellen gezien, juffrouw Roza?” vroeg Salomon Frankforter ironisch, terwijl hij met één ruk een bont schort liet openvieren. „Een meelzak!” Juffrouw Roza nam het schort, hield het voor en David Sanders schoot toe om de banden rond haar dikke lichaam te strikken. Het was een klein nummer voor een slank figuurtje, daarom lukte het niet.

„Wat heb ik je gezegd, juffrouw Roza? geen model en geen stof. Afgemeten tot op een honderste el!”

Dat was teveel voor Appie van Loen, die vier en twintig uur per etmaal Eli Sanders Schortenfabriek was, ondanks het zuinige loon. Hij greep het schort en drapeerde het om z'n tengere lichaam, knoopte de banden vast en wandelde heupwiegend op en neer.

Juffrouw Roza moest gaan zitten, ze had het benauwd van pret en riep:

„Salomon, die snor!! een booi met een snor! Appie, zet die kornet eens op. Toe!”

Appie van Loens Amsterdamse humor was ontwaakt. Hij zette de kornet met de lange blanke linten op en deed zo elegant mogelijk. Zelfs Salomon Frankforter moest nu lachen, hoewel hij zich het prettigst voelde als hij zuur en ontevreden

was. David Sanders achtte het juiste ogenblik gekomen, sloeg zijn commissieboek open en, inderdaad, Frankforter en juffrouw Roza begonnen te bestellen. Dat ging niet vlot, juffrouw Roza en Salomon verschilden in smaak en opvatting van verkoopmogelijkheden als dag en nacht. Juffrouw Roza zegevierde met nagenoeg al haar inzichten... En Appie van Loen was mannequin...

Laat in de middag stond dan eindelijk de order op papier. Dat kwam ook, omdat David Sanders had moeten mee koffietafelen, een blijk van Salomon Frankforters opgeklaard humeur. Appie van Loen was verwend in de keuken bij de boeien en daarom was hij minder actief geworden. Voor de Sabbath waren zij terug in Amsterdam.

De stemming van Eli Sanders was opperbest. Hij zat behaaglijk in z'n grote stoel te genieten van de heerlijke geuren, die het huis beheersten, nu het rijke vrijdagavondmaal werd bereid. Telkens en telkens weer telde hij in gedachten het bedrag tezamen van de order, die David had mogen boeken. Voor maanden werk en de prijzen, nou ja, niet al te slecht. Eli was uiterst dankbaar en nam het besluit om zondagmorgen naar het Oudeliengesticht te gaan en de penningmeester een ruime gift te overhandigen.

En op het moment, dat Heintje Sanders de Sabbathkaarsen wilde gaan ontsteken, werd er gebeld. Eli en Heintje keken elkander onthutst aan, maar daar was reeds het tweede meisje met een telegram. Eli aarzelde. De Sabbath zou binnen enkele minuten beginnen en dan waren alle zakelijke beslommeringen verbannen. Zijn ogen zochten die van Heintje. Zij zeide:

„Lees het vlug. Het kan een bericht zijn over tante Ester. Zij is de laatste weken hard achteruit gegaan.”

Hij opende nerveus het telegram en las:

„Annuleer. Ik ga pleite. Salomon Frankforter.”

Eli Sanders moest gaan zitten, zijn vrouw nam het tele-

gram. Vouwde het dicht en borg het in een lade van de secretaire. En zegde beheerst:

„Was je handen, Eli. Over twee minuten is het Sabbath.”

Die avond vocht Eli Sanders eerlijk tegen zijn gedachten, die steeds wilden doorbreken om zijn Sabbath te verstoren. De maaltijd smaakte hem niet en als hij wat bedroefd naar zijn zoon keek, sloeg deze de ogen neer...

Die maandagochtend reisde Eli Sanders naar Rotterdam. Hij wandelde naar het huis van Frankforter om kosten te sparen en z'n opwoelende drift te bekoelen. Salomon spreidde verast vragend z'n armen, toen Eli Sanders zijn kantoor binnentapte en riep:

„Ai... Eli... jij, hier in Rotterdam?”

Nog steeds zwijgend ontvouwde Eli Sanders het telegram en reikte het met een driftig gebaar aan Frankforter.

„Mooi geschreven,” spotte Salomon, „heel netjes. En zonder fouten overgeleid.”

„Frankforter,” barstte Eli los, „Frankforter, dertig jaar doe ik zaken met je, dertig jaar heb je kunsten gemaakt! Maar dit telegram, twee minuten voor m'n Sabbath, was je meesterwerk. Wat betekent dit?”

„Kun je niet meer lezen? Ik annuleer, want ik ga failliet.”

„Ja, ja... de rijke zuinige pingelende Salomon Frankforter gaat pleite. Vertel sprookjes aan je kleinkind. Waarom dit circusnummer, waarom schend je je gezicht, Salomon?” vroeg Eli Sanders streng.

„Tja... Eli, ik wilde nog wel eens met je praten,” zegde Salomon, terwijl hij z'n bakkebaarden streelde.

„Wil je dat zo bereiken, Salomon?”

„Waarom niet? Was je ook gekomen als ik had geseind, dat ik kiespijn had? Ik ken dat van jullie, ik heb bijna moeten smeken, dat de Heren Hoogmogenden van Eli Sanders Schortenfabriek zich verwaardigden te komen.”

„Wat dacht je, Salomon, dat wij een koeriersdienst hadden om direct te komen, als je een chicane maakte?”

„Eli, je gaat te vèr,” riep Frankforter opspringend.

„Salomon,” zegde Sanders nu beheerst, „wat kost me die reis vandaag?”

„Drie procent kassakorting,” antwoordde Frankforter met genepen ogen en z'n woorden sterk articulerend.

„Zo... Salomon, je ging failliet heb je geseind. Je wilt dus kassa betalen uit een verborgen vermogen... goed. Geen cent krijg je eraf.”

„Ga dan maar naar huis. Het blijft erbij. Ik annuleer. Juffrouw Roza!!”

Na de geijkte driemaal „juffrouw Roza” kwam ze. Zat weer in Salomons stoel en hoorde het gekibbel aan. Zij gaf haar oordeel; inderdaad was door de haast vergeten om de kassakorting uit te vechten. Formeel had Sanders gelijk, maar... niet om niets was juffrouw Roza zestig jaar een stuk van het huis Frankforter en Zonen. En tegen het kofffieur was men het dan eens op 2 %.

Toen zegde Eli Sanders:

„Salomon, om alle verdere moeilijkheden te voorkomen ga ik niet naar huis zonder een geschreven en getekende order.”

„Gelukkig vraag je nog geen notariële akte,” spotte Frankforter.

„Salomon... een geschreven en getekende order. En anders procedeer ik.”

„Procederen? om 3 %? Tussen ons, die dertig jaar zaken doen? Ben je dol?”

„Nee, verbitterd ben ik, Salomon. Een verstoorde vrijdagavond... en 2 % meer verlies,” mopperde Eli Sanders.

„Dan zal je die geschreven order hebben. Om die verstoorte Sabbath, dáár. Met je verlies heb ik geen medelijden.” Hij riep z'n boekhouder en gelastte hem de order uit te schrijven volgens de copie, die David had afgegeven. Een half uur ging voorbij, Salomon en Eli critiseerden de branche zeer levendig en waren weer zakenvrienden.

De boekhouder kwam met de foliovenn en vroeg de handtekening van Salomon, omdat hij de order wilde copiëren.

„Heb je alles goed genoteerd, Barend, of moet ik het doorlezen?” vroeg Frankforter.

„U kunt het doorlezen, maar alles is precies. Na vijf en twintig jaar zal ik zo zachies an wel weten hoe het mòt, meneer Salomon,” mopperde Barend, de boekhouder. Frankforter tekende, Barend schuifelde terug naar het klerkenkantoor om de order omstandig in het copieerboek te plaatsen en de pers extra aan te drukken, opdat de copie schèrp zou zijn.

Toen Eli Sanders de orderbladen opvouwde waren ze nog klam, maar hij wilde niet langer wachten. Hij was erop gesteld tijdig en op z'n gemak voor het avondeten terug te zijn in Amsterdam.

Na het eten, vroeg David: „En vader, hoe is het gegaan?”

„Verlies, m'n jongen. Nog twee procent afgepingeld. Maar ik heb tenminste een getekende order. Hier.”

Aarzelend ontvouwde David de foliovellen. Zijn vader noch hij was gewend aan zulke formele dingen, omdat de zaken bij Eli Sanders gemoedelijk en meest op het woord werden gedaan. David las en glimlachte breed.

„Nou... vader... ik moet eerlijk bekennen, dat ik nog heel veel van u moet leren. Het is nu wel twee procent korting, maar de order is dan ook twaalfmaal groter.”

Even sloot Eli de ogen, want zijn hart bonsde van schrik.

„Geef me nog eens die brief, David. Ik heb hem nauwelijks ingekeken,” zegde hij uiterlijk beheerst. En hij las de order. Zag dat de boekhouder van alle dozijnen... grossen had gemaakt. Dat minder courante nummer 4308, verkocht met 50 dozijn, stond nu uitdagend met 50 gros. Die precieze mopperende Barend...

„Nogmaals, vader, m'n respect. Maar ja, dat zijn de jaren. Dertig jaren zakenvrienden is basaltfundament voor een relatie. Vader, ik ga vanavond met Jettie naar de operette en neem stalletjes om dit te vieren. Goed?”

Eli Sanders knikte toestemmend, want nog steeds bonsde zijn hart.

Die nacht sliep hij zeer onrustig, maar tegen de ochtend was hij besloten. Hij dicteerde een brief aan Salomon Frankforter, waarin hij hem dankte voor de order en hem een schema mededeelde voor de leveringen, nu de bestelling zo groot was geworden, dat zij meer dan een jaar zou lopen, met extra naaisters.

En wat Eli had verwacht, gebeurde. Woensdagavond kwam Salomon gejaagd de trap naar Eli's woning op. Sanders deed verbaasd en vroeg:

„Salomon... kerel, wat is er? Je bent zo opgewonden... ga je dan toch echt pleite met al je huizen en voorraden?”

„Eli... tart me niet! Geef me een stoel en een glas water! Wie gaat er nou boven wonen. Wat een trap... iedereen heeft al verloren, voordat hij met je kan praten. Wat een trap!”

„Water? Een gast in mijn huis onthalen op water? Heintje, heb je dat gehoord?” Maar reeds bood Heintje Sanders een kop thee met overvloedig gebak aan en Eli nam een kist bijzondere sigaren uit het muurhangkastje.

„Eli, ik rook niet voordat ik ben bijgekomen... en dat misverstand is opgehelderd,” zegde Salomon.

„Zo... heb je spijt van dat telegram en die 2 %? Ja, dat gaat zo in het leven, m'n waarde, als men ouder wordt gaat het geweten toch meepraten,” antwoordde Eli droogjes.

„Eli, je weet heel goed waarom ik naar Amsterdam ben gehold. Je weet best, dat die schlemiel Barend weer een kapitale fout heeft gemaakt, die hem nu zijn betrekking kost. Je weet drommels goed, dat ik zo'n partij schorten in geen twaalf jaar kan verkopen.”

„Ik weet niets, Salomon, helemaal niets. Alleen, dat ik voor een zorgvuldige levering zal zorgen. Dat ben ik aan een getekende order verplicht.”

„Sanders, hou op! Wat kost me die fout? Hoeveel schade moet ik je betalen als je niet levert? De gehele nacht heb ik wakker gelegen, ik ben er ziek van!”

Eli Sanders keek naar z'n vrouw. Zij sloot even de ogen en tuitte de lippen, zegde: „Ik heb nog wat te doen in de keuken. De heren willen mij wel even verontschuldigen.”

Toen zij de kamer had verlaten, stond Eli Sanders op en ging voor Salomon staan. Zegde: „Frankforter, er is ons geboden om zuiver te handelen. Ook, dat voor de nacht een twist moet zijn bijgelegd. Ik ben een vroom man, Salomon. Wat verwachtte je van mij?”

Frankforter boog het hoofd en was opeens eerlijk ernstig, zeldzaam in z'n leven. Antwoorde: „Eli, deze woorden zijn harder voor me dan het verlies op twaalf jaar schorten. Ik heb verwacht, dat mijn handtekening gehonoreerd moet worden. Decennia heeft mijn firma dat geëist, door dik en dun.”

Eli Sanders nam zwijgend de orderbrief uit zijn binnenzak en reikte die aan Salomon Frankforter. Hij zegde:

„In de kachel is vuur.”

Frankforter opende de vuurdeur, keek opgelucht toe totdat de brief was verkoold. Glimlachend keek hij naar het gezicht van Eli, dat zo streng en waardig was. Hij kuchte en zegde:

„Eli... je levert dubbel zoveel als David noteerde. Ik zal netto kassa remitteren. En morgen zal ik cautie storten.”

„Salomon, ik lever geen stuk méér dan David je verkocht. Cautie heb ik niet gevraagd. Ik verlang slechts, dat Barend, je boekhouder, zijn brood zal behouden, en... ik verzoek je handslag.”

Salomon Frankforter staarde beschaamd naar de grond, toen Eli naar de kamerdeur ging en riep:

„Heintje... laat de logeerkamer in orde brengen. Salomon blijft hier vannacht.”

Zij zaten bij de warme kachel en rookten hun sigaren. Praatten over de branche, zeer kritisch. Twee grijze vijftigers, die dertig jaren zakelijke ruzies hadden. En wisten, dat ook dit keer niet de laatste was geweest...

„NACHT, APPELBOOMPJE... NACHT”

Er viel maanlicht in de kamer van Gherbrant Doedessoen, overman en waardein van het goudsmidsgilde, want zijn huisvrouw had venster en luik geopend. Zij boog zich wat naar buiten om de koele herfstige nachtlucht diep in te ademen en vertederd te glimlachen naar het magere appelboompje, dat daar beneden te leven stond, zijn bladeren ophield als verlangende handjes, zijn kleine groene vruchten daaronder verbergend, alsof het zich schaamde voor zulke armoe.

„Nacht, appelboompje... nacht!” fluisterde Cae Martensdochter, „laat me naar je kijken. Dan ben ik weer thuis.”

En Cae Doedessoen sloot de ogen en zag haar land. Zag de boomgaarden in de lente, wit van bloesem, onwezenlijk mooi, hoorde de dorsvlegels slaan op de deel. Zij wuifde met haar vlakke hand, alsof zij iets wilde uitwissen...

Gherbrant Doedessoen hoestte, de vrouw rilde en trok met een felle greep haar nachtjak vaster om het jonge lichaam, keerde angstig het hoofd naar de kamer. Zij walgde van de bedompte lucht, toen zij langzaam naar het bed liep, dat omhangen met zijn zware gordijnen haar wachtte als een sombere kooi.

„Wil je iets, Gherbrant Doedessoen?” vroeg zij.

„Ik heb het benauwd. Wek de leerling... dat hij de barbier roept.”

„Dat aderlaten verzwakt je teveel, Gherbrant, vanmorgen

is je een halve kom afgetapt. Het leven stroomt weg uit je lichaam."

„Zwijg daarover, Cae Martensdochter. Wil je méér weten dan de heelmeeesters? Jij domme boerin! En waarom sluip je 's nachts uit bed en zit voor dat open venster? Ik hoor je praten... en zie je als betoverd uit dat venster buigen."

„Het stinkt hier, Gherbrant Doedessoen, het zweet breekt me dikwijls uit."

„Zo kletst het landvolk, vrouw! Pas op dat de buren je niet zien! Dat zij niet gaan fluisteren over een vrouw, die 's nachts naar de maan staart... en prevelt!"

„Here... Gherbrant!... wat bedoel je?"

„Hetgeen je doet schrikken. Heksen worden verbrand... wek de maarte, ik wil drank."

Met gebogen hoofd stond Cae Doedessoen bij het bed en fluisterde: „Ik ben je vrouw, Gherbrant, is het niet mijn taak om je te verplegen?"

„Het is je taak... ja. Maar je kan het niet, omdat je van me walgt! Misschien is mijn verwijt te hard. Een man van zestig jaar moet geen vrouw nemen van nauwelijks twintig... Dat heb ik geleerd in dit eerste jaar van ons huwelijk." Hij hoestte weer en rochelde, trachtte zich op te richten. Zij wilde hem helpen, maar hij weerde af: „De maarte moet komen. Gehoorzaam!!"

Cae Martensdochter Doedessoen sloeg vuur in de waskaars en daalde de trap af naar de keuken en de werkplaats om de maarte en de leerling te wekken...

Aelbert Tydeman, de heelmeeester, kwam vroeg in de ochtend. Nadat hij de zieke had onderzocht, at hij overvloedig van het forse ontbijt dat de maarte opdiende. Na een laatste klokkende teug bier, neep hij z'n ogen en vroeg: „Geerte, waar is de huisvrouw?"

De oude maarte Geerte Beerdensdochter schokte minachtend met de schouders, zei: „Waar anders dan altijd? In de werkplaats. Claes Walich begint zeer vroeg."

„Een toegewijd gildebroeder, die jonge Claes Walich!! Geerte Beerdensdochter.”

„Zeer toegewijd, meester Aelbert Tydeman, zéér toegewijd sinds hij heeft bemerkt, dat de huisvrouw veel belang stelt in zijn ambacht... en in z'n vaardige handen en zoete woorden.”

„Ah... Geerte Beerdensdochter, onze lieve Heer beproeft u wel uitzonderlijk. Niemand had verwacht, dat Gherbrant Doedessoen u zou overzien en deze jonge... hmm... deze jonge pachtersdochter als huisvrouw zou kiezen.”

„Het is niet anders, meester... dertig jaar heb ik gewacht... vergeefs!”

„Vergeefs? Luister eens, Geerte... Meester Doedessoen zal dit wel overleven, hij is sterk. Maar Geerte, indien... de Here verhoede het... indien deze huisvrouw, Cae Martensdochter, de heksenproef niet zou doorstaan... kan de weduwnaar Gherbrant Doedessoen zich een betere huisvrouw wensen, dan zijn trouwe maarte?”

De heelmester brak een stuk brood af, veegde daarmee de papresten van zijn houten bord en kauwde langzaam. De maarte staarde naar buiten met haar felle blauwe ogen en fluisterde:

„Hoe zal ik u kunnen danken voor deze steun in mijn levensverdriet, meester?”

„Straks... straks, Geerte, Gherbrant Doedessoen zal toch niet meer zó lang leven. Zijn rijke, zéér rijke weduwe Geerte Beerdensdochter zal een arme heelmester weten te gedenken. Kom... het is mijn tijd.” De maarte reikte hem baret en tabberd.

Langzaam daalde hij de trap af, opende de deur naar de goudsmederij. Aelbert Tydeman hield zich stil, neep weer de ogen om dat beeld beter in zich op te nemen. Die jonge vrouw, zich diep buigend over het werkstuk van de meester, haar gezicht vlak naast het zijne, zodat haar blonde vlecht zijn rug en schouder beroerde. En hij hoorde de sonore stem

van Claes Walich, die vertelde van de voorstellingen waar-
meer hij z'n werk ging versieren.

„Een woord!! Cae Doedessoen!” riep de heelmeeester, ter-
wijl hij op hen toeliep.

De huisvrouw schrok, sloeg de hand voor de mond. Claes
Walich strakte de rug, rees langzaam op. De heelmeeester mon-
sterde hen nu om beurten, Cae Doedessoen keek schuchter
naar hem op met haar grijsgroene ogen, Claes Walich's ogen
vonkten. „Uw echtgenoot heb ik onderzocht, Cae Doedessoen,
u deed er goed aan hem te omringen met al uw vrouwelijke
zorgen. Meester Claes Walich is zeer goed in staat om alléén
uw broodwinning te behartigen.”

„Het is gebruik in Amsterdam, dat de huisvrouw omziet
naar de nering, meester Tydeman, en zich niet verschuilt
achter de ruggen van de gildebroeders,” verweerde zich Cae
Martensdochter.

„Juist... juist! En nog dit. Het is niet goed, dat u 's nachts
de vensters opent en Gherbrant Doedessoen blootstelt aan de
koele wind. Ga nu naar boven en maak een krachtige vlees-
soep voor hem... de duivel zou vat krijgen op een verzwakt
lichaam.” En met gebogen hoofd glipte Cae Doedessoen weg...

Toen keerde meester Aelbert Tydeman zich naar het werk
van Claes Walich, beschouwde het aandachtig en zei:

„Merkwaardig, meester, dat u zo innig de motieven van de
moederkerk kunt graveren in deze monstrans, terwijl men in
de stad over u mompelt.”

„Ik versta m'n handwerk. Niet om niets hebben de over-
lieden mij gekozen om de zaken van Gherbrant Doedessoen
te drijven tijdens zijn ziekte.”

„Ik weet 't, ik weet 't, meester, de gildekeuren zijn mens-
lievend. Maar ik vrees, dat de bisschop niet kan tolereren, dat
een ketter!!... dit werk van Gherbrant Doedessoen vol-
eindigt.”

„Pas op uw woorden, meester Tydeman!”

„En u op uw hals, Claes Walich. De kettermeesters hebben
een toegewijde Schout in deze stad. Gegroet!”

En de heemeester verliet met waardige pas de werkplaats en de steeg der goud- en zilvermeden.

Die nacht sliep Gherbrant Doedessoen zeer rustig. Hij ontwaakte laat, trok aan het bellekoord naast zijn bed. De maarte verscheen bijna onmiddellijk.

„U wenst, Gherbrant Doedessoen?”

„Morgen, Geerte. Ik wil een stevig ontbijt... en waar is de huisvrouw?”

„Dan eens in de keuken, dan eens in de werkplaats... zij is onrustig.”

„En nu?”

De maarte liep naar het venster. Keek omzichtig naar beneden, zag Cae Martensdochter bij het appelboompje. De maarte fluisterde:

„Zij staat nu geleund tegen de appelboom... en wrijft haar wang zachtjes langs de bast... en plukt een appel... ruikt eraan... lang!... en streelt een blad alsof het een duif is!”

„Vreemd, Geerte. En vannacht was zij wéér niet in bed. Zij moet daar in de stoel gezeten hebben, de kussens zijn nog in wanorde. Geerte... wat doet een vrouw, als zij de hele nacht in het donker opzit... Geerte!?”

„Een man mag zijn vrouw niet verdenken... al zijn haar gedragingen vreemd, al zijn haar ogen grijsgroen en staan schuin als bij een kat.”

„Weet je, Geerte... soms... wanneer zij bij me is... dan voel ik me vreemd.”

De maarte sloeg een kruis, Gherbrant Doedessoen zag het, riep angstig: „Waarom, Geerte Beerdensdochter?... waarom?”

„God behoeft dit huis, meester.”

De maarte ging en meester Gherbrant staarde naar de bedhemel, bezweet en met bonzend hart...

Twee dagen verstreken. De ruimklok had reeds lang geleden geluid, toen er fors gebonkt werd op de deur van Claes Walichs woning, aan het einde van de steeg. Even schrok hij,

schoof toen de zware tafel terzij, tilde een plank op en legde het verboden boek in de geheime bergplaats. Hij nam de druipende waskaars, tastte snel naar de kleine dolk onder zijn wambuis en daalde de smalle trap af.

Door het kleine luikje van zijn huisdeur vroeg hij: „Wie daar, zo laat?”

„Doe open voor de Schout!”

Claes Walich ontgrendelde en stond voor de Schout en zijn rakkers.

„Wat wenst u, heer Schout?”

„Cae Martensdochter Doedessoen is sinds zonsondergang niet meer in haar woning. De overheid heeft reden aan te nemen, dat zij zich hier bevindt.”

„Zij is hier niet. En wat is de oorzaak van uw verdenking?”

„Voordat wij uw huis doorzoeken, Claes Walich, dit is de Wet... overspel wordt door de vrouw geboet met de dood. En de reden van verdenking is een zaak van Justitie!”

„Doorzoek het huis, Schout.”

Gewichtig besteedde de Schout de trap naar de enige woonkamer van het kleine huis. De rakkers joegen de oude huismeid Aechte van haar bed in de keuken, doorzochten de werkplaats, de zolder, belichtten de binnenplaats met hun toortsen.

Zij meldden zich weer bij de Schout, die in zijn zwarte mantel op een onheilspellende vogel leek. Hij gromde:

„Dus niets! Misschien dat de tortuur dit raadsel kan oplossen, Claes Walich.”

„Toon mij het bevel van de Heren van de Gerechte, Schout.”

„Wees gerust, meester! Het zal er vlugger zijn dan u lief is. Onder de ijzers kunt u dan de leerstellingen van die Luther opzeggen. Tot spoedig weerzien!”

En Claes Walich, voor zijn woning, oogde de Schout en zijn rakkers na totdat zij verdwenen om de hoek van de steeg naar de Achterburgwal. De regen gutste.

En opeens dook Cae Martensdochter voor hem op, vanuit de smalle brandgang tegenover zijn huis. Gekleed als een man. Zij drong zich tegen zijn forse gestalte, legde haar hand

op zijn mond. Met een ruk trok hij haar in huis, grendelde.
„Cae... Cae Martensdochter!!”

„Claes... ik kan niet meer! ik eindig in het dolhuis... die man met zijn vreselijke ziekte... en zijn begeerte!! Claes!... begrijp toch... hij nam mij als zoen voor achterstallige pacht... ik redde vaders hoeve... en die maarte, die me bespiedt... die steeg... oh God... die huizen, die stenen, zonder verte, zonder groen... Claes... die mensen, elkander belovend... die geloven in duivels en hellebeesten... Claes, begrijp toch... ik ben een boerenkind!”

Tranen stroomden over haar wangen en zij leunde vertwijfeld tegen hem aan. Hij streelde haar blonde haren, die zij deels omvangen had met een kapje.

„Cae... heb je de woorden van de Schout gehoord?”

„Ja...”, fluisterde zij, „ja... we hebben nog niet tegen de wet gezondigd.”

„Ben je bereid, Cae? Nu?”

„Jaaa!”, en zij vlijde zich tegen hem aan.

„Al moet ik zwerven langs 's Heren wegen, ik laat je niet meer gaan.”

Haar koele handpalmen omvatten zijn gezicht en zij keek in zijn ernstige donkere ogen, nu nauwelijks zichtbaar. En zij zegde:

„Al moet je zwerven en roven... ik blijf bij je, Claes.”

Hij droeg haar naar boven in de kleine kamer, bij Aechte, de oude maarte. De huismeid glimlachte hen toe, het kaarslicht maakte haar oude gezichtje bekoorlijk.

„Weg... jullie, onmiddellijk!”

„En jij, Aechte?”

„Vlucht! Bij de St. Anthoniespoort staat Dirc Kodde, één van ons!”

„Aechte... wie ben je? dit kost je het leven,” fluisterde Claes Walich.

„Die het aangaat kent mijn taak. Hier ben ik geboren, ik zal hier sterven... als het moet op de brandstapel. En er zijn ogen nodig in Amsterdam, al zijn ze oud.”

„Aechte... toe... Aechte,” snikte Cae, „de Schout sluit je in als ze Claes niet vinden, oh, God... Aechte, die ijzers... gloeiende ijzers!”

„Ik heb m'n leven geleefd. Ga... draag het nieuwe uit.”

Zij opende snel de dekenkist, reikte Claes zijn hoge laarzen, zijn mantel, zijn beurs, de brede lederen gordel en de harts-vanger. Toen doofde zij de kaars. Zij spraken niet meer, hun afscheid was een kus in het donker op haar rimpelige wang.

Zij slopen langs de huizen, ontweken in de brandgangen de ratelwachts, bereikten de St. Anthoniespoort. Dirc Kodde vroeg niets, toen hij het gezicht van Claes Walich had belicht met zijn toorts. Uit een nis nam hij een touw, fluisterde:

„De weergang op, dáár! Het touw rond een kanteel, ik neem het straks in. Verderop ligt een praam, dan de Lastage in. Eerst die jongen, hij is de toekomst... Geluk!”

Toen stond Dirc Kodde wijdbeens voor het rumoerige wachtlokaal, leunend op zijn hellebaard. En boven op de weergang keken de twee jonge mensen nog eenmaal naar de stad.

Cae Martensdochter Doedessoen sloot de ogen, Claes Walich hoorde haar fluistering: „Nacht, appelboompje... nacht!”

En hij zag haar wuiven met de vlakke hand ter hoogte van de schouder, alsof zij iets uitwiste, naar vrouwenwaard. Toen gleed zij soepel langs het touw naar beneden, haar schoudermantel bolde op. Claes Walich volgde.

En een gordijn van regen scheidde hen van de stad...

„MECHIEL”, DE PAPPEGUEI VAN TANTE ESTER

De twee boeien stonden bij de trap, Maartje, de keukenmeid een beetje gerimpeld, Stientje het kamermisje rozig en fris, beiden in geurend blauw katoen, de kornetten en witte schorten licht gesteven.

Maartje hield de tuil rode rozen als een vaandel in haar eeltige handen en Stientje drukte de fles eau de cologne nog even tegen de borst, alsof zij spijt had, dat zij die nu cadeau moest geven. En van boven daalde tante Ester de trap af, wat langzaam door haar kreupele been en wat plechtig wegens haar verjaardag. Vijftig jaar werd tante Ester op deze tiende juni 1895.

Toen zij beneden was maakte de keukenmeid een kleine nijging, zij stamde uit een onderdanige tijd, en Stientje keek daarom wat spottend. Nijgen? Voor een mevrouw? nee!! en vooral niet als je vrijer vooraan staat in de „beweging”.

„Gefeliciteerd, en nog vele gelukkige jaren hierna, mevrouw,” zei Maartje.

„Dank jullie! en dat had je niet moeten doen. Dat is te veel en te duur.”

Maar tante Ester snoof diep de rozengeur in, gaf Maartje een stevige hand en kneep Stientje vertrouwelijk in de gladde wang.

Als een kleine optocht betraden zij de zonnige huiskamer, die uitzicht gaf op de Grote Markt. Tante Esters stoel was

versierd met papieren guirlandes, en twee papieren rood-wit-blauwe vlaggetjes waren gekruist gebonden aan de hoge leuning. Toen tante Ester zat, met een bankje onder haar voeten, moest zij glimlachen en zei:

„Ik lijk wel een vaatje nieuwe haring in de etalage van Hazekamp.”

Maar de boeien begrepen dat niet zo. Plechtig schonk Maartje de koffie in en statig schreed zij naar haar mevrouw, Stientje volgde op de voet, ook plechtig, met de grote porseleinen gebaksschaal, waarop punten uitbundige kersentaart lagen. Weer moest tante Ester glimlachen en zeggen:

„Komen jullie me de sleutels van de stad aanbieden?” En weer reageerden de boeien niet.

Maartje drapeerde zich op de stoel bij het andere venster, tegenover tante Ester, Stientje zat rechtop en slank tussen hen, zag zichzelf in de penantspiegel en was zeer tevreden met haar jeugd. Met precieuze slokjes dronken de drie vrouwen de hete koffie, een intens genot, bijna een ritus. Daarna herhaalde zich de ceremonie met de koffie en de kersentaart en toen was het tante Ester pas veroorloofd over de dingen van de dag te spreken met Maartje, de keukenmeid. Met Stientje werd daarover niet gepraat, Stientje mocht alleen luisteren en gehoorzamen, meer nog aan Maartje dan aan tante Ester.

„Is alles in huis, Maartje?”

„Alles is in huis, mevrouw.”

„De bouillon?”

„Staat te trekken, mevrouw.”

„De zalm?”

„Hazekamp brengt ze om vijf uur van het ijs, mevrouw.”

„De gevulde kalfsborst?”

„Slager Blauw komt zo dadelijk, mevrouw.”

„De jonge haantjes?”

„Om één uur komt de kippenboer, mevrouw.”

„De groenten?”

„Vrouw Stam komt zo van de markt, mevrouw.”

„Dus alles in huis, Maartje?”

„Zoals u ziet, mevrouw.”

„Wat heb je voor Mechiel?”

„Hij verdient het niet, maar Stientje heeft eerste soort maïs gehaald bij Van Beest. Enne... olienootjes bij Van Schaick.”

„Wat heeft Mechiel gedaan, op mijn verjaardag?”

„Geeft 't pas om Stientje in haar vinger te bijten, als ze hem krauwen wil? Een onvervalste kwaadaardige ouwe vent, dat is ie. Enne... alleen omdat ie z'n voer niet direct kreeg. Omdat ie effe wachte most op het beste van het beste.”

Maartje wond zich op, dat kwam haar taal niet ten goede.

„Maak je niet boos, Maartje. Mannen zijn nu eenmaal vreemd.”

„Vreemd? Ik zou me bezondigen as ik de waarheid over ze zée. Ik zeg dikkels tege Stientje... ik begrijp niet wat jij in die blonde smid ziet... en dan zeg ze, moet u hore, mevrouw... ze zeg hij stoeit... en hij lacht... en...”

„Hij zoent!” viel Stientje haar in de rede, haar deftigheid bij mevrouw vergetend en zich schaterlachend van plezier vooroverbuigend.

„Hoort u dàt, mevrouw? Inplaats van een nette kantoor-man, die 's avonds verder leert, een smid, die stoeit!”

„Maartje, als Stientje nu een gezellige smid wil,” zei tante.

Bruusk stond Maartje op en riep:

„Met u kennik ook al niet prate. Manne benne niks, maar neem dan tenminste een schoongewasse schrijver... Daar belt vrouw Stam... ik gáát!”

Ook Stientje rees op, knipoogde naar tante Ester en volgde met de vuile kopjes.

Tante Ester keek stil genietend naar het drukke gewoel, daar beneden op de groentemarkt. Dat was vertrouwd. Vooral het standbeeld van Erasmus gaf haar een gevoel van geborgenheid. Zolang de stenen wijsgeer er zou staan, zou tante Ester weten, dat haar wereldje hecht was. Zij mijmerde nog wat en toen keerde zij zich om en keek in de kamer.

„En nou een woordje met jou, Mechiel.”

Mechiel was de papegaai. Een oude mannetjes-papegaai in een grote koperen kooi.

Hij was mooi getekend en rond zijn oogjes waren kleine, gekleurde streepjes, alsof het lachplooitjes waren. Hij kon dikwijls vervaarlijk tekeer gaan, beet in de stijlen van z'n kooi, krijste en zette boos zijn nekveren op. Hij werd Michiel gedoopt, nog in het huis van tante Esters verloofde. Maar tante Esters aanstaande schoonmoeder nam het niet zo nauw met haar taal en sprak van „Mechiel, de pappeguei”. En dat was zo gebleven, sinds Mechiel bij tante Ester was. Uit piëteit en omdat het zo gezellig klonk.

„Mechiel, waarom heb je Stientje gebeten? Ze wilde je toch alleen maar goed doen?”

Mechiel schudde de veren, kreeg een woede-aanval toen hij de stem van tante Ester hoorde en krijste. Tante Ester stond wat moeizaam op, nam een apenootje en hield het hem tussen de spijlen voor. Boos beet Mechiel in haar vinger, van schrik liet tante Ester het nootje in de kooi vallen, maar Mechiel keek er niet naar om.

„Mooi is dat, mooi! op m'n verjaardag nog wel! Maar ja... wat kan ik anders verwachten van een man uit dat huis? Waarom zou je anders zijn dan m'n schoonmoeder? Dan Meier?”

Er schoten tranen in tante Esters ogen. Zij hinkte langzaam rond de tafel, keek wat hulpeloos naar de papegaai, die, vol van egoïsme, slechts aandacht had voor zijn gewroet in zijn borstveren. Nerveus kneep tante Ester haar handen tezamen, want nu kwamen de herinneringen en de verwijten aan Mechiel, de schakel met het verleden.

„Waarom heb ik je gehouden? Waarom niet verkocht?... of beter nog waarom heb ik je niet aan die verhuizer cadeau gedaan, toen die om je vroeg? Sentimenteel, altijd sentimenteel... m'n hele leven laten beheersen door een brok in m'n keel. Maar Meier had géén brok, toen ik daar maanden in het ziekenhuis lag. En z'n moeder? Daar was helemaal niets...

behalve dan de haat tegen mij. Omdat Meier het huis ging verlaten om me te trouwen. Trouwen!!!... jij was er bij, Mechiel, toen ik blij... maar hinkend de trap was opgeklommen... m'n eerste visite na het ziekenhuis."

Onafgebroken ging tante Ester rond de tafel, haar gezichtje nat van tranen. Opeens sprong Mechiel weer kwaad op van z'n stokje tegen de tralies en klemde zich vast. Krijste weer vervaarlijk tegen tante Ester.

„Ja, ja... toe maar. Je ging toen ook zo tekeer, samen met z'n moeder. En Meier, was er niet, de held! Toe maar, Mechiel, toe maar... je weet dat ik je toch niet weg doe... omdat ik te zacht ben! Daarom durfde ze tegen me zeggen: wat dacht je nou, Ester, geloof je nou heus, dat Meier je nog trouwt? Mijn knappe jongen met een stuk kreupel? Mooie kinderen zullen daarvan komen! vergeet het, Ester... ik dacht dat je zelf wel wijzer was geweest en had afgeschreven... En, jij Mechiel, jij ging tekeer alsof je bazin hulp nodig had. En ik... ik stond er maar met bonzende slapen, met trillende knieën om die schande... om die teleurstelling. Dat een man zo laf kon zijn om zijn moeder te laten afzeggen. Kreupel, Mechiel, m'n hele leven... kreupel geworden door een dronken koetsier."

Steeds nog hinkte tante Ester rond de tafel, nerveus huilend, geheel van streek.

Mechiel pikte nu uit z'n zaadbakje of z'n leven er van afhing. Tante Ester hield stil voor de kooi en zei weer:

„Toen heb je ook zo zitten schrokken... van die beste maïs, die ik voor je had meegebracht en toch nog in je bakje strooide."

Nog eenmaal snikte tante Ester, wiste haar tranen weg. De koekoeksklok begon even zacht te ratelen en het vogeltje hoog elf maal in de zonnige kamer. Tante Ester keek naar hem en glimlachte, want nu zou het gebeuren...

En het gebeurde! Zij hoorde Maartjes bazige stem bij de voordeur en daar was Stientje al met een grote bos witte seringen.

„O, kijk es, mevrouw! nou nog seringén, vast en zeker kasgoed. Oh, mevrouw, wat heerlijk!”

Gretig nam tante Ester de bloemen aan, zoals ieder jaar. Ondanks het voornemen om die bloemen van Meier Kornelijn te weigeren, ze te vertrappen, ze uit het raam te gooien. Maar ieder jaar lachte ze vertederd naar die seringén, die de bloemist precies om elf uur bracht volgens een opdracht uit Amerika. Ieder jaar weer liet tante Ester ze wekenlang staan, totdat ze geheel verdord waren. En ieder jaar moest Mechiel het weer horen. Ook nu.

„Toch is hij me niet vergeten, Mechiel. Toch knaagt het aan hem, dag na dag. Toch heeft die vrouw met haar gezonde benen niet overwonnen. Al heeft hij dan vier kinderen... en is geslaagd in zaken. Mij kan hij niet kwijt, mij... z'n kreupele Essie, z'n enige liefde.”

Weer hinkte tante Ester rond de tafel, zwijgend omdat Stientje was binnengekomen met een vaas. De boeien mochten haar leed niet kennen, voor niets ter wereld. Maar de boeien wisten het toch, omdat boeien altijd en overal alles weten...

Tante Ester schikte de seringén, ging er opgetogen mee naar Mechiel en toonde de bloemenweelde.

„Ruik es, Mechiel... Kijk es wat een rijkdom.”

Maar Mechiel probeerde alleen maar kwaadaardig kleine bloemetjes af te rukken en ging onverschillig drinken, telkens z'n kopje naar de hemel heffend, alsof hij ruzie maakte met de Schepper.

Weer werd er gebeld en tante Ester hoorde jonge mensen de trap opstormen. Een zonnetje trok over haar lieve knappe gezichtje, de deur vloog open en daar waren ze, de nichtjes Suzanne en Doortje, nauwelijks twintig jaar. Zij kusten tante Ester en legden kleurige pakjes op haar schoot.

„Welja,” riep Suzanne, „ik proef het al weer van uw konen. Gehuild natuurlijk om die gedroste vrijer.”

„En weer seringén,” viel Doortje bij, „weer bloemetjes om je om te kopen. En Mechiel, die ouwe spion nog steeds in huis en weer machtig kwaad. Welja!”

Doortje liep naar de kooi, blies heftig tegen Mechiel, die krijsend op z'n stokje retireerde.

„Even Meier Kornelijn er uit gooien,” lachte Suzanne en wilde de nachthoes over de kooi trekken.

„Kinderen, meisjes... kom nou!” riep tante Ester geschrokken en afleidend zei ze: „wat zien jullie er weer mooi uit.”

De meisjes lieten zich bewonderen, de kleine chasseurtes, de hooggesloten blouse met pofmouwen, de klokkende rokken met brede ceintuurs en vooral de elegante parasolletjes. Toen Stientje de garderobe had gehaald, zei tante Ester wat angstig:

„Jullie blijven toch?”

Op dat moment kwam Maartje binnen met koffie en gebak, statig als een pedel.

En zij antwoordde voor de meisjes:

„Wat dacht u dan! ik kook niet voor de lol.”

Verzalgd keek tante Ester naar de snoepende nichtjes, maar Suzanne moest plagen en zei:

„En tante, wanneer gooien we Mechiel er nou uit. We brengen hem naar de Diergaarde. Kan hij proberen daar de baas te spelen.”

„Natuurlijk moest ik tegen jullie zeggen, morgen, maar het wordt nooit morgen voor Mechiel. Weet jullie, meisjes, het klinkt eigenlijk vreemd, maar Mechiel is Meier Kornelijn geworden. Ik maak ruzie met hem, verwijt hem z'n gedrag. Hij antwoordt me heus, dan knort en krijst hij en het is alsof ik hem begrijp. Dan verklaart hij me waarom hij die andere nam inplaats van mij, de kreupele. En ik dan weer vertellen van dat rijtuig, dat me overreed en waarom ik hem in huis nam, nadat de oude mevrouw Kornelijn was gestorven. Kon ik anders? Doortje... Suzanne?... een levend wezen laten verkommeren bij vreemden?

En misschien... nee, meisjes, ik weet het wel zeker, zo is het goed. Als Mechiel er niet was om soms mijn opstandigheid aan te horen, ik was misschien niet goed in 't hoofd geworden. Zo is het goed... heus... meisjes. En ik ben het Oppervezen dankbaar voor Zijn Wijsheid.”

Omstandig snoot tante Ester haar neusje, lachte dan door haar tranen heen haar nichtjes toe, die bijna niet meer durfden op te zien.

En weer ringelde de bel, de grote visitestroom begon te vloeien...

DE GLIMLACH VAN NEELTJE MAERTENSDOCHTER

Eind november 1572. Don Frederik Alvarez de Toledo sluit de ring om Haarlem. Ver in het rond legeren zich de compagnieën, veel Duitsers en Walen. Het Spaanse vendel van Hernando Gonzaga bezet zijn plaats bij Bennebroek, teneinde de weg naar Leiden af te sluiten en den Hout aan de zuidzij te dekken. En óók om een oog te houden op de plunderzieke Walen.

Hernando Gonzaga reed te paard langs de posten. Er was veel gemopper onder de troepen, want levensmiddelen waren schaars, de soldij weken achterstallig. Het ergste waren de gure kou en de forse sneeuwval, daarom speurde Hernando Gonzaga naar nog meer boerderijen, waarin hij zijn mannen kon onderbrengen. In de verte zag hij een afgelegen hoeve, omringd door kale bomen. Vermoeid reed hij het erf op, zijn paard was dorstig, het hinnikte en schudde ongedurig de kop, schuimvlokken bedekten de borst. Een hond sloeg aan en onmiddellijk kwam de boer naar buiten. Oud, stug en stoer.

Hij groette niet, greep het paard bij de teugels en keek uitdagend op naar de officier. Hernando Gonzaga wees naar de bek van zijn paard, naar de schuimvlokken, maar boer Maerten Louwensz haalde de schouders op en veinsde het niet te begrijpen. De ervaren kapitein gaf zijn paard de sporen,

terwijl hij de teugels strakte. En klemde de boer tussen het dier en de deur van zijn hoeve. Aarzelend nam Maerten Louwensz zijn muts af, de kapitein gaf hem nu meer ruimte, zodat de boer zich over de onderdeur kon buigen en iets naar binnen roepen. En stond daarna weer wijdbeens en eigenzinnig voor zijn woning.

Neeltje Maertensdochter kwam. Zij leidde het paard naar de put, hees de houten emmer op en drenkte het dier.

Hernando Gonzaga kon zijn ogen niet van haar afhouden. Deze slanke, blonde vrouw met haar frisse gezonde huid maakte diepe indruk op hem. Hij stelde zich voor hoe zij er uit zou zien in rijke hofkleding, inplaats van in dit armelijke jak en die rok met horizontale strepen. En dat weelderige blonde haar, puilend uit de muts... hij moest ervan zuchten. Toen het paard gedrenkt was, keek zij hem aan met haar grijze ogen, vragend. Hij glimlachte en gebaarde te willen drinken. Zij keerde zich om naar haar vader, vroeg iets dat de Spanjaard niet verstond. De boer knikte stug.

Zij kwam terug met een aarden kom warme melk, reikte aan. Hernando Gonzaga boog zich diep uit het zadel, pakte de kom en dronk, almaar kijkend in die grijze ogen. En Neeltje Maertensdochter sloeg de hare niet neer voor de zwarte van de kapitein. Toen hij gedronken had, puntte hij wat uitdagend zijn kneveltje, reed naar de boer en gaf hem een Carolusgulden. Verbaasd keek Maerten Louwensz paard en ruiter na. Daarvoor eisten de Geuzen een vet schaap.

Hernando Gonzaga kwam terug, enige dagen achtereen. Hij liet zijn paard weer drinken, dronk ook zelf weer de warme melk uit de kom, die Neeltje Maertensdochter hem reikte en boer Louwensz borg tevreden de Carolusguldens in de aarden kruik, die aan een ijzeren ketting in de schoorsteen hing. Opstand was nu wel opstand, maar iedere gulden was er één, en bovendien... Philips was nog steeds de wettige Koning.

Er was een week verlopen. Hernando Gonzaga kwam weer. Sprak met diepe Spaanse klanken tegen Neeltje Maertensdochter, die zij beantwoordde met haar brede Hollands. Zij glimlachte naar hem, bedeesd maar toch lonkend... zij verstonden elkaar niet en toch begrepen zij hun prille genegenheid.

Toen de kapitein was weggereden, mopperde de boer tegen zijn dochter, verweet haar, dat haar houding de kapitein aantrok. Maar in z'n hart meende hij het niet, want hij had geen inkwartiering gekregen en er werd bij hem niet gevorderd of gestroopt.

Laat op de avond van 10 december werd er op z'n deur gebonkt. Boer Louwensz nam een lantaarn en een zware bijl, riep vanachter de gegrendelde deur wie er was en wat men zo laat nog verlangde.

„Doe open, Maerten Louwensz. Ik ben het, Wiebe Jaspersz.”

Maerten Louwensz herkende de stem, opende. Wiebe Jaspersz kwam niet alleen, vier jonge boeren drongen met hem naar binnen. Maerten Louwensz hief zijn lantaarn om te zien wie het waren, vroeg:

„Wat is er? wat willen jullie... in de nacht?”

„Luister... Maerten Louwensz. Dat gekoer van die Spanjool tegen Neeltje zint ons niet. En dat zij tegen hem lacht en lonkt nog minder. Neeltje moet hier vandaan. Een van ons zal haar naar Haarlem brengen, het kan nog. En pas jij op, Maerten Louwensz... dat we je dochter niet moeten kaalscheren... en dat je hoeve niet gaat branden... zo maar... in de nacht!”

„Mijn dochter heeft niets misdaan... en alléén ik oordeel wat er met haar zal gebeuren. En dit, Wiebe Jaspersz, voor jou! Neeltje wil je niet, zoals zij je heeft gezegd. Naar Haarlem gaat zij niet, mijn kind komt niet willens en wetens in een belegerde vesting. En dit nog, Wiebe Jaspersz... op dit erf heb je niets meer te zoeken.”

„Roep Neeltje, Maerten Louwensz!”

De oude boer klemde zijn bijl vaster, ging wijdbeens staan voor de deur naar de deel, de lantaarn stond bij z'n voeten. De jonge boeren knoopten hun wambuis los, de hartsvangers werden zichtbaar...

„Opzij, oude man,” beet Wiebe Jaspersz hem toe.

Dreigend hief de boer zijn bijl, maar reeds pakten hem twee van de mannen en sloegen hem neer. Hij viel als een blok.

Zij verspreidden zich in de hoeve, maar Neeltje vonden zij niet. Haar bedstee in de deel was leeg, de strozak nog warm, de dekens in wanorde.

Vloekend kwamen zij terug in de grote kamer, de laatste was Jan Adriaensz. Hij zwaaide met een lantaarn en riep: „Kom mee!!”

Een boer bleef op wacht bij Maerten Louwensz, de anderen volgden Jan Adriaensz in de koestal. Een kleine deur stond open, gaf toegang naar een donkere ruimte. Jan Adriaensz hief zijn licht en de verbeteren boeren zagen een klein altaar, met Madonnabeeld en crucifix.

Zij vloekten: „Papen!... daarom dat gekonkel met die Spanjool... vergeet die meid, Wiebe Jaspersz!”

Verslagen sloop de jonge boer uit de hoeve, leunde wat tegen een wilgenboom. Keek op naar de klare sterrenhemel en tranen stroomden over het harde gezicht. En ginds, daar sloegen de vlammen uit de boerderij van Maerten Louwensz en de jonge kerels joegen de oude man voort in de nacht.

Tegen de ochtend kwamen de boeren bij de hoeve van Ane de Vrieze, onder Sassenheim. De oude boer was bezig zijn vee te voeren. Een van de mannen sloot de staldeuren, schoof de grendelboom voor, een ander ontstak nog twee lantaarns, het schaarse licht gaf een onheilspellende sfeer.

„Ane de Vrieze,” zegde Jan Adriaensz, „dit is Maerten Louwensz van Bennebroek. Een paap!! wij willen een vonnis... nu direct.”

Ane de Vrieze hing zijn lantaarn aan een stijl, dicht bij z'n gezicht en ging zitten op een zak rogge. Onderzoekend tuurde hij naar Maerten Louwensz en naar de jonge boeren. Maerten Louwensz keek hem vrij aan, zag het rechtschapen gezicht en op de boerenmuts de vossesstaart... Ane de Vrieze was een Geus.

„En wat nog meer van Maerten Louwensz?” vroeg Ane.

„Een Spaans soldaat komt op zijn erf om z'n dochter. Onze vrouwen zijn van ons... zelfs al waren we niet in opstand. En dan... we vertrouwen het niet als een Spanjaard betaalt voor water en melk.”

„Wat is jouw woord, Maerten Louwensz?”

„Nog hebben de Staten het roomse geloof niet verboden, Ane de Vrieze. En een oude man, zoals ik, van kindsbeen daarin grootgebracht... waarom zou ik m'n overtuiging vertrappen voor deze jongens? En wat is er tegen als een soldaat betaalt voor wat hij opeist? En deze kapitein dient onze wet-rige Koning Philips, óók de Prins van Oranje erkent nog zijn vorst.”

„En die dochter, Maerten Louwensz?”

„Mijn dochter volgt Calvijn. Mijn kleine gezin is daardoor gesloten, maar ik laat haar daarin vrij. Zij is jong en gezond, daarom lacht zij tegen een jonge soldaat. Of wensen deze mannen hier, dat zij geschonden wordt voor mijn ogen? Ver-langen zij dat soms?... om hun opstandige woede te voeden?”

De boeren drongen op, grepen Maerten Louwensz beet. Ane de Vrieze rees op, zijn zware gestalte overheerste, ge-biedend wees hij hen terug. En vroeg:

„Is dit, Maerten Louwensz woord, de waarheid?”

De boeren zwegen, Ane de Vrieze keek hen om beurten aan, zegde toe:

„Dan is hij weer vrij man. Wij vechten tegen Philips, tegen het beest Alva, tegen de onderdrukking en de plundering van een goed land. Onze vrijheid is Calvinistisch en rooms en mijnentwege óók Turks! Maak z'n handen los. Hij kan gaan naar z'n akker.”

Zij ontbonden zijn polsen, Maerten Louwensz wreef de pijnlijke striemen, zegde met gebogen hoofd:

„Op mijn akker staat geen hoeve meer. Deze mannen hebben haar verbrand. Mijn dochter is gevlucht, Onze Lieve Vrouwe sta haar hedennacht bij.”

Ane de Vrieze sloeg Jan Adriaensz met de vuist in het gezicht, zodat hij bloedde uit neus en mond.

„Zij zullen je hoeve herbouwen, Maerten Louwensz. Straks als dit gewest is vrij gevochten. En jij, Jan Adriaensz... en jij, Wiebe Jaspersz... en jullie anderen... brandschatters!!... heden nog gaan jullie naar Leiden en meldt je bij de vrijvechtmeester en hopman van de Geuzen. Je zult dienen in het ontzettingsleger voor Haarlem, dat morgen opbreekt. Ga.”

Zwijgend verlieten de boeren de hoeve van Ane de Vrieze en trokken naar Leiden. Maerten Louwensz bleef treuzelen in de stal en vroeg:

„Waar moet ik heen, Ane de Vrieze? Ik, oude man van meer dan zeventig jaren en zonder een penning?”

„Bidt tot je Lieve Vrouwe, Maerten Louwensz, het is niet anders. Vandaag kan hetzelfde lot mij treffen door de hand van een Spanjaard. Ieder voor zich en God voor ons allen. Ga nu... ik heb te doen.”

Geslagen stapte Maerten Louwensz in de beginnende grauwe dag...

Hij keerde terug naar zijn verbrande hoeve. Het stonk er naar verkoold vlees, want z'n vee was bedolven onder het ingestorte dak. Hij vond de kruik met Carolusguldens, onbeschadigd. En hij vond óók het lijk van Neeltje, zijn dochter... Zij lag in een hoek van de stal, waar zij zich verborgen had achter zakken rogge, een schuilhoek die hij had gemaakt als eens de Spanjaarden zouden komen, bij nacht en ontij. Zij was niet verminkt door het vuur, maar haar gezichtje was vertrokken, blijkbaar was zij gestikt. Lang staarde hij naar het dode kind, een snik kwam op in z'n keel, één snik om al het leed in z'n lange moeilijke leven. Toen nam hij haar

in z'n armen en liep in de richting van Haarlem. Hij kon haar niet lang dragen, zij was te zwaar en hij te oud. Hij legde haar in de sneeuw langs de weg, zat versuft bij het lijk totdat Hernando Gonzaga hem daar vond. De kapitein was nu niet alleen, een ruiterpatrouille vergezelde hem, want er waren geruchten in het hoofdkwartier vernomen, dat bereiden verkenneren van Lumey tot de lagers waren doorgedrongen.

De kornet van deze Waalse patrouille was een Antwerpeenaar, zodat Hernando Gonzaga de oude boer kon onderfragen. Toen de stugge antwoorden voor hem waren vertaald, gaf hij zijn bevelen. Een ruiter steeg af en men bond het lijk van Neeltje Maertensdochter op het paard en de ruiter sprong bij een ander achterop. Ook Maerten Louwensz werd achterop een paard geholpen en de stoet draafde naar Heemstede. In het Bernardinerklooster zou Neeltje Maertensdochter worden gewassen en gekist en begraven.

Toen de angstige monniken die nog gebleven waren, ondanks het geweld van de oorlog voor hun poort, het meisje hadden begraven, kwam Hernando Gonzaga in de cel, waarin Maerten Louwensz onderdak voor de nacht had gekregen. Hij was weer vergezeld van de Vlaamse kornet, hij wilde nog eens rustig alles horen. Zijn Spaanse wraaklust was opgewekt door de dood van het blonde meisje, dat wat schuchter naar hem had geglimlacht en hem had herinnerd aan thuis, aan de boeren van Andalusië. Want boeren zijn gelijk, over heel de wereld.

Zij zaten rond de kloostertafel, een grote vetkaars stond in het midden te walmen en wierp hun schaduwen groot en luguber op de kale celwanden. De kornet ondervroeg en vertaalde het wederwoord van Hernando Gonzaga.

„Waarom hebben ze je dochter vermoord en je hoeve verbrand?”

„Ik ben rooms... en geen Geus,” antwoordde Maerten Louwensz vermoeid.

„Dáárom doodden zij je dochter niet, boer. Zeg de waarheid.”

Maerten Louwensz staarde in de kaarsvlam, antwoordde niet. De kapitein en de kornet wachtten geduldig en stil. Opeens stond de boer op, drukte de vuisten tegen de mond, sloot de ogen en zegde gesmoord:

„Haar bloed kome over hun hoofden... haar bloed kome over Wiebe Jaspersz... over Jan Adriaensz... over hun makkers... morgen, dan komen zij terug naar hier met de Geuzenvendels... van Leiden... dat God hen treffe door het zwaard... Amen.”

Hij zonk neer op de bank, bonkte het hoofd op de tafel en wentelde het in onzegbaar verdriet. Fluisterend vertaalde de kornet. Hernando Gonzaga rees onhoorbaar op, beduidde de kornet te blijven en sloop uit de cel...

En Willem van der Marck, Heer van Lumey, trok op van Leiden met vijftien vendels voetvolk, vier kornetten ruiters, zes veldstukken en een legertrein. En tussen Hillegom en Bennebroek wachtten hem sterke Spaanse troepen... En hij werd vernietigd, zijn vendels werden gedecimeerd, zijn vaandels veroverd, zijn geschut vernageld.

Want nog voordat zijn gehele macht was aangekomen, opende hij de slag.

Die avond keerde Hernando Gonzaga terug in het klooster. De uitgeputte boer lag in diepe slaap op een strozak, de kornet waakte nog steeds, omringd door lege bierkruiken.

Hernando Gonzaga legde een handvol goudstukken op tafel en een briefje, in het Hollands gesteld: In opdracht van Don Fadrique Alvarez de Toledo, voor een hoeve en vee.

Hij wenkte de kornet, dat hij kon gaan, zijn taak was volbracht.

En Hernando Gonzaga reed de nacht in naar zijn bivak, sloot even de ogen en zag nog eenmaal de glimlach van Neeltje Maertensdochter...

BESTE JONGEN!

Toen Bernard Bekkers de hoge stoep van zijn grachtenhuis afdaalde, hield juist het rijtuig van Pieter Paaymans ervoor stil. De jonge man sprong eruit, nam diep zijn grijze hoge hoed af en zei:

„Hebt u mijn advieskaart niet ontvangen, mijnheer Bekkers?”

„Natuurlijk, beste jongen! Ik verwachtte jou en de collecties. Een ogenblikje, beste jongen, ik ga even een sigaar kopen.”

„Waarom, mijnheer Bekkers? Ik heb prima Havanna's bij me. En u rookt er een paar op kosten van mijn firma.”

„Beste jongen,” antwoordde Bernard Bekkers, terwijl hij z'n rechterhand theatraal op zijn borst spreidde: „beste jongen, zolang ik verdien betaal ik m'n eigen sigaren. En als ik niet meer verdien, dan rook ik niet meer. Ga vast binnen met je koffers. Ik kom zó.”

Pieter Paaymans en de koetsier droegen ijverig de stalen van het huis Paaymans, Jansonius en Paaymans, in het huis Bernard Bekkers. Het was dé grote collectie zijden vesten, wikkeldassen en shawls voor het najaar 1840.

En door het sjouwen voor de herfst hadden Pieter Paaymans en zijn koetsier het uitzonderlijk warm op deze milde voorjaarsdag. Toen dan alle koffers in gelid stonden in de hoge marmeren gang, lichtte Pieter Paaymans z'n hoed en wiste

zich omstandig het voorhoofd met een van de modernste Engelse neusdoeken. Wat achteloos keek hij in de lange gang en zag twee vrouwen de trap naar het bovenhuis afdalen. Geamuseerd keek hij naar de wiegende crinolines, de lange kanten pantalonspijpjes en de kleine zwarte kruisband-schoentjes, plat als van een ballerina. De dames kwamen wat aarzelend naderbij, Annetje Bekkers maakte een kleine *révérénce*, Cornelia Coebergh, de huishoudster keek hem taxerend en welwillend aan. Want Pieter Paaymans was een knappe blonde kerel en zijn grijze ogen betekenden veel voor een vrouw van middelbare leeftijd.

„Is mijnheer Bekkers uitgegaan?” vroeg zij.

„Even een sigaar kopen,” lachte hij, „maar dat even duurt nu al éven.”

„Zo is ie. Soms verpraat hij een uur met die sigarenman. Dan maken ze politiek. Koning Willem moet alleen nog maar afstand doen ten behoeve van Koning Bernard Bekkers en België komt weer bij ons terug. Brussel en Antwerpen wil hij laten uitroken en dan zullen we d'r eens wat zien. Maar ik zal hem nu wel even voor U gaan opjagen,” zegde Cornelia allervriendelijkst, zodat zij haar nog mooie tanden kon tonen en haar ogen wat laten vonken.

Pieter Paaymans boog, zwaaide wat met z'n hoge hoed en de dames daalden statig de hoge stoep af. Hij ging op het platform staan om hen sierlijk te zien deinen in hun gebloemde crinolines, te kijken naar de parmantige parasolletjes. En hij genoot van het jonge groen en de zoninval langs de bomen van de gracht, zodat het hart van deze Amsterdamse patriciërszoon volliep van genegenheid voor zijn stad. Zo dadelijk zou hij Bernard Bekkers op een holletje zien aankomen en dan zou hij hem leveranciers-vriendelijk toe-
wuiven zich niet te haasten.

Maar inplaats van Bernard Bekkers kwam er een gil... een ontzettende! Daarna was het stil. Dan openen zich deuren en vensters. Mannen rennen naar de tabakswinkel op de hoek. Vrouwen verroeren zich niet, slaan slechts de handen voor

de mond vanwege die verschrikkelijke gil en de hollende mannen.

Ook Pieter Paaymans rende de stoep af naar de hoek... en trof voor de deur van de winkel een geheel ontdane huishoudster die geluidloos gebaarde te midden van een troep mannen, terwijl een huilend Annetje tegen haar aanleunde, dat daar in die winkel...!!"

Men rukte aan de gesloten deur, beschutte de ogen en tuurde naar binnen.

En de drie dapperste mannen zagen Bernard Bekkers roerloos op de grond liggen, rond zijn hals een stukgeslagen sigarenkist van groot formaat, zo'n geschenkkist voor Sinterklaas.

Daar waren ook reeds de dienders. Hijgend, de lederen hoeden tot in de nek, dreigend met de hardhouten stokken. Bevreesd maakte men plaats, de deurruit ging in scherven door twee forse tikken en toen zwaaide de deur open naar de plaats van de misdaad.

Uit een huis bracht men een ladder. Daarop legde men Bernard Bekkers, met rond zijn hals, als een Spaanse kraag, nog steeds het raam van de sigarenkist. Annetje en de huishoudster bezwoeren wenend de dienders hem naar zijn huis te brengen, maar zij weigerden. Dit lijk ging naar de politiewacht voor een nader onderzoek en daarna... het lijkenhuis. En er bleef voor Pieter Paaymans verder niets te doen dan Annetje en Cornelia te ondersteunen en naar huis te brengen. Cornelia Coebergh, de huishoudster steunde zwaar en behaaglijk verdrietig op de arm van de knappe jongste firmant van het huis Paaymans, Jansonius en Paaymans.

De commissaris van politie zond zijn mannen uit om Jelle Hettema, de sigarenwinkelier te zoeken en hem voor te leiden. De ladder, met daarop onder een laken Bernard Bekkers, bleef in het wachtlokaal, want Jelle Hettema, de doodslager, moest met het stoffelijk overschot worden geconfronteerd.

Zij vonden Jelle. Aan het IJ. Zittend op de kaairand, starend over het brede water naar de kleine eenzame wolkjes,

die dreven in de lichtblauwe hemel, verweg... naar Heitelân. Het was moeilijk dit goede leven te verlaten en in te ruilen voor de natte dood, daar beneden.

Zij pakten hem beet, duwden hem hardhandig en snel wandelend voor zich uit naar de politiewacht. Een grote troep volk liep mee achter de dienders, opgewonden, joelend en zonder medelijden.

Snikkend en gebogen ging Jelle Hettema zijn kruisweg...

In de politiewacht had men de schrik van zijn leven gekregen. Toen de rustende dienders hun pandoertje legden, onder-tussen grote hompen brood schrokken en koffie slurpend, stond opeens Bernard Bekkers aan hun tafel en zegde iets over het spel. Zij vlogen overeind en grepen hem vast. Hij protesteerde luid, zodat de commissaris uit zijn „bureel” kwam toelopen. Die schreeuwde vervaarlijk:

„Wat moet dat... wat moet dat?”

„Het lijkt!!!... het... hij wil weg!” riepen de dienders.

„Hier met de verslagene... in mijn kamer,” gebod de commissaris.

En daar zat Bernard Bekkers op een hoge kruk aan de hoge schrijftafel van de commissaris, die almaar mompelde: „Hoe moet dat nou... hoe moet dat nou!”

„Beste jongen... ik wil naar huis, waar is mijn hoed,” zei Bernard Bekkers.

„Beste jongen? tegen het gezàg?... man, ben je niet?... Affijn, we zullen maar denken, dat die klap u heeft getrou-bleerd. Vertel... hoe die Fries u heeft neergeslagen en waar-om,” commandeerde de commissaris, die intussen omstandig zijn ganzeveer versneed.

„Nou, mijnheer de commissaris, ik kom binnen, héél gewoon, zoals ik al vijf en twintig jaar héél gewoon binnen kom. En ik zeg... beste jonge...”

„Een ogenblikkie... dat beste jongen tegen de politie moet u nalaten!!”

„Ik zei 't tegen hem, tegen Jelle Hettema... beste jongen.”

„Oh...” gromde de commissaris en doopte aandachtig de ganzeveer in de inkt.

„Ik zeg dus, beste jongen... geef me een sigaar. Dat zeg ik al vijf en twintig jaar, moet u weten, mijnheer de commissaris. Nou... hij fleemt: Mag het nu eens een kistje zijn, mijnheer Bekkers? Nee, zeg ik, één sigaar zoals iedere dag. En vandaag heb ik geen tijd voor een praatje, want er wacht een leverancier met z'n najaarscollectie, zeg ik. Zegt ie... zó... zegt ie verder... koopt u daar ook één vest of één sjaal? Ik begin te lachen... nou daar komt ie van achter zijn toonbank, grijpt een knots van een kist... en de rest kunt u me beter vertellen, mijnheer de commissaris.”

„Ja... ja,” peinsde de politieman hardop, „wat is 't nou, moord, doodslag, manslag... zware mishandeling, kan ik allemaal wel schrappen, want u ziet er patent uit. Misschien mishandeling.”

„Schrijf maar niks op, mijnheer de commissaris. Ik ga naar huis en alles is vergeten en vergeven. Men moet wat kunnen verdragen van een leverancier, waarvan men reeds vijf en twintig jaar koopt.”

„Naar huis? vergeten en vergeven?!!! En wij dan? Zijn wij d'r soms voor niks. Alleen om alle verslagenen bij te brengen en verder... niks? Nee, meneer, hier wachten totdat de moordenaar wordt binnengebracht en dan... confrontatie,” bulderde de politieman. Werkelijk, hij was erg boos.

„Nou... ik geloof dat het een lastige bijkomstigheid is geworden, dat ik nog leef,” mopperde Bernard Bekkers en keek verstoord naar de commissaris.

Toen kwam er een groot tumult in de politiewacht. De dienders kwamen met Jelle Hettema en de meute.

„U d'r uit en wachten... en hij d'r in,” gebod de commissaris.

Jelle Hettema werd binnengeleid tussen twee dienders en hij staarde dodelijk geschrokken naar Bernard Bekkers, die hoogmoedig langs hem liep naar het wachtlokaal. De com-

missaris draaide vervaarlijk zijn snorren op en donderde hem toe:

„Vertel!!”

„Wat?” snikte Jelle Hettema.

„Wat? Van de doodslag... Ik bedoel van de aanslag op meneer Bekkers. Of dacht je dat we je gehaald hadden om te horen of je goed geslapen hebt?”

Weer snikte Jelle Hettema en de commissaris zei nu kalm:

„Grien nou niet meer, Hettema. Hij leeft en is gezond. Waarom heb je meneer Bekkers neergeslagen?”

„Mijnheer de commissaris... al vijf en twintig jaar komt hij bij me in de zaak. En dan zegt hij: beste jongen, geef me één sigaar. En al die jaren heb ik dat genomen... één sigaar, want het kan toch voorkomen, dat iemand maar één sigaar per dag rookt? En dat hij geen sigaren wil nalaten, nietwaar? mijnheer de commissaris?”

„Ja,” knikte de commissaris, „je hebt me op een idee gebracht, Hettema. Mijn neven zullen mijn sigaren ook niet roken na mijn begrafenis. Vertel verder.”

„Nou... vorige week onderhandel ik met de weduwe De Coninck om haar tabakswinkel te kopen voor mijn zoon, die wil trouwen... ik mag de boeken inkijken, tuurlijk, niet?... zie ik daar kwartaalsrekeningen van meneer Bernard Bekkers. Een beste klant, zegt ze, ieder kwartaal zoveel kistjes, met echte Havanna import erbij. En ik...” Weer begint Jelle Hettema te huilen van opgekropt leed.

„Ja, en U,” zei de commissaris, die de burger weer begon te zien inplaats van de doodslager, „en U natuurlijk wild om vijf en twintig jaar één sigaar met een kletspraatje... ja... ja.”

Jelle Hettema knikte versuft en fluisterde:

„En nou...?”

„Laat d'r es kijken, Jelle Hettema,” zei de commissaris nu goedmoedig gewichtig, „aan het schavot ben je ontsnapt want hij leeft. Ook aan de gevangenis, maar een boete, die zal de Heer Officier toch wel van U eisen.”

Als een menselijk wrak zat daar Jelle Hettema en staarde naar de grond. En dacht aan de schande en het verloop van zijn broodwinning, want welke burger zou nog willen kopen bij een geweldenaar. De onderwereld... dat zouden voortaan zijn klanten worden. De commissaris bekeek hem, onder-tussen almaar zijn zware snorren opdraaiend. Toen staarde hij wat naar de vuile muur van zijn kamer en zijn gedachten toverden daarop het beeld van weduwe De Coninck, de „Belse”, een weelderige verschijning. Hij zag haar zware zwarte pijpekrullen langs haar wangen, de forse haarrol opgekamd tegen het achterhoofd. Haar blauwe ogen met die eigenaardige glans... áh... de commissaris begreep dat Bernard Bekkers liever zijn sigaren kocht bij de weduwe dan bij Jelle Hettema, die daar voor hem zat in een afgedragen kamerjas, op trijpen pantoffels en een zwart kalotje op. En dan dat gerafelde koord rond z'n middel, dat deed de deur dicht.

Daarom snauwde de politieman wat onbeheerst:

„Kleedt U zich nooit?”

„Natuurlijk... als ik uitga. En extra op zondag, voor de kerkgang,” stamelde Jelle.

De commissaris stond op en zei:

„We sluiten deze zaak. Als meneer Bekkers wil meewerken zal ik de Heer Officier verzoeken geen vervolging in te stellen.”

Toen werd Bernard Bekkers binnengeroepen. Hij wenste geen vervolging.

„Geef mekaar de hand,” gebod de commissaris, „en drink het af met een ouwe klare.”

Zij verlieten de politiewacht en wandelden naar hun gracht. Zo nu en dan keek Bernard Bekkers naar Jelle Hettema, want die oude kamerjas naast zijn modieuze rok en zacht gebloemd zijden vest, was toch niet je dát. Maar hij hield zich in tot voor de deur van Hettema's winkel. Toen zegde hij:

„Beste jongen... luister. Ga je kleden en kom dan bij me thuis voor die borrel. En breng de sigaar voor me mee, die ik vanmorgen bij je wilde kopen.”

Het was of Jelle Hettema werd gegeseld, zo kromp hij ineen.

„Nee, mijnheer Bekkers, nee... nu niet. Ik kan niet meer, begrijp dat toch!”

„Nou... beste jongen... je komt maar als je weer beter bent. Misschien kom ik morgen toch weer een sigaar bij je halen.”

Jelle Hettema sloop zijn winkel binnen, terwijl Bernard Bekkers trots en breed naar huis liep, majesteitelijk wuivend naar de burens, die hem gelukwensen met zijn behoud toeriepen. Thuis vond hij Pieter Paaymans, omringd met heerlijke hapjes en drankjes, nog steeds trachtend de dochter en de huishoudster te troosten. Hetgeen zij blijkbaar prettig vonden.

En aan het einde van die week ging Bernard Bekkers naar de winkel van de weduwe De Coninck, om zijn voorraad sigaren aan te vullen. Met een brede zwaai nam hij zijn hoed voor haar af toen zij hem opgeruimd toelachte met haar speelse blauwe ogen. Behaaglijk ging hij zitten in de Hinde-loper leunstoel voor de toonbank, wiste zich luchtig het voorhoofd met zijn nieuwe zijden pochette, genomen uit een Italiaanse monstercollectie. Toen steunde hij met beide handen op de goudbeknopte wandelstok en zegde:

„Eerst een licht morgensigaartje, mevrouwtje. En dan heb ik een heel lijstje te bestellen.”

De weduwe kwam vanachter de toonbank met een kistje panatellas en een blaker met brandende kaars. Hij nam voorzichtig de sigaar, rook er behaaglijk aan, kneep voorzichtig terwijl hij haar bij het oor hield om te luisteren of zij goed droog was, knipte het puntje weg met z'n zakschaartje en zoog toen langzaam het vuur erin. En keek daarbij verlangend naar de blauwe ogen van de weduwe De Coninck, die vandaag toch weer zo bekoorlijk was. Zijn lijstje diepte hij op uit zijn achterzak en hij begon te bestellen met de langzame machtige zekerheid van een kenner en een welvarend man. De weduwe was bedrijvig en tastte de bestelde kistjes op haar

toonbank, moedigde hem aan en kwam dikwijls aandragen met nieuwe soorten, die zij hem liet beruiken of naar het daglicht hield, zodat hij goed de kleur kon zien. Na een lange verliefde blik op haar en een korte zakelijke naar de toonbank, zegde hij:

„Mevrouwte, ik geloof dat ik er ben. Méér dan anders, veel meer. Maar ja, de lente maakt een man overmoedig.”

Even streek hij plechtig langs zijn bakkebaarden en vervolgde:

„Geef me de rekening van het vorige kwartaal en tel er dit maar bij. Betaald moet het toch worden en in zaken kan men altijd geld gebruiken.”

„Oh... wat is dàt prettig,” lachte de weduwe, boog zich over de toonbank en begon te rekenen. Dat maakte haar nog aantrekkelijker in de ogen van Bernard Bekkers. En toen haar pijpekrullen speels meedanst, telkens als haar hoofdje lichtelijk knikte bij het verheugd optellen, ja toen moest hij even de ogen sluiten.

„Het zal U niet meevallen,” zegde zij wat zorgelijk toen zij hem de nota gaf. Hij keek er nauwelijks naar, nam de ganzeveer van haar over, waarbij hij als per ongeluk haar vingers aanraakte en stelde de nota betaalbaar, met sierlijke krulletters en zelfbewuste handtekening, bij de Heren Gerrit Akkersdijk en Zonen, Kassiers te Amsterdam.

„Ziezo, eigenlijk is het jammer dat ik zoveel heb gekocht. Het duurt nu des te langer dat ik U weerzie,” zegde hij spijtig.

„Mijnheer Bekkers, zo is het goed. Want het was toch de laatste keer geweest. Ik heb mijn zaak verkocht en het is prettig dat dit de eerste grote post is voor de nieuwe eigenaar.”

Langzaam zakte Bernard Bekkers terug in zijn stoel, vroeg ongerust:

„De laatste keer? En wie is die nieuwe firmant, mevrouwte?”

„Jelle Hettema. Ik heb gisteren de zaak verkocht. Zijn zoon komt erin als zetbaas. Later zal hij beide winkels erven.”

„En vond U dat zó prettig, deze eerste grote post voor

Jelle Hettema? Hij is het nauwelijks waard, deze nazaat van Lange Pier! Misschien is hij wel een van de mannen, die Bonifacius hebben neergeknuppeld. En heeft hij met U onderhandeld in die kamerjas en met dat kalotje op? Mevrouw, waren Uw zakelijke zorgen zo groot... en mij, de rijke Bekkers hebt U niet gezien?"

„Mijnheer Bekkers, de jaren in deze winkel hebben mij geleerd, dat het uiterlijk dikwijls bedriegt. Roken en proeven, dat is de keur."

Zij lachte weer onbezorgd, toen zij naar de deur liep om die voor hem te openen. Hij keek weer verlangend en vroeg, reeds met één been buiten staande:

„En U, mevrouw De Coninck, wat gaat U doen?"

Zij staarde naar de grond en antwoordde eerst niet. Toen zegde zij:

„Tot weerziens, mijnheer Bekkers," en haar ogen vonkten toch zó.

Weer nam hij z'n hoed af met een brede zwaai en wandelde zeer verheugd de smalle winkelstraat uit naar zijn gracht. Zéér verheugd want dat „Tot weerziens" was vol lokkende betekenis.

Toen hij voorbij de winkel van Jelle Hettema kwam, werd de deur geopend en Jelle kwam naar buiten en naar hem toe. Tiré à quatre épingles. In modieuze flesgroene rok en nauwe grijze pantalon met hakkebanden, om de hoge vadermoorder een smeltendgrijze das, op het hoofd een lage donker-grijze harige cylinderhoed. En in de hand een goudbeknopte wandelstok en parelgrijze handschoenen. Duur, dat was de eerste impressie van de vakman Bekkers. En die lange Fries droeg zijn kleren soepel en nonchalant, dacht hij ook nog, spijtig.

„Mijnheer Bekkers, ik wacht al meer dan een uur om U op te vangen. Schikt het U vanmorgen om de borrel met mij te drinken, die ik U schuldig bleef? En hier is uw dagelijkse sigaar... ik heb U al die dagen toch gemist."

„Jelle Hettema... beste jongen, hoon me niet. Ik heb zojuist sigaren, véél sigaren gekocht in Uw nieuwe zaak.”

„Wat een verrassing... wat een verrassing. M'n aanstaande vrouw heeft U de eerste grote post mogen verkopen?”

Werkelijk, het hart van Jelle Hettema popelde even en niet van wraakzucht. Want hij moest stok en handschoenen op straat laten vallen om Bernard Bekkers vast te grijpen, die door een lichte duizeling wankelde op z'n benen.

„Wat gaat u nou beginnen... meneer Bekkers,” stamelde Hettema.

„Niets... niets... beste jongen... het voorjaar, alléén het voorjaar. Breng me even thuis. Die borrel dat komt nog wel... beste jongen.”

Langzaam en ondersteund kwam Bernard Bekkers thuis. Als een oud man. En Cornelia Coebergh, de huishoudster was opeens vol bedrijvigheid en liefvalligheid. Want er was voor haar weer een kans, dat voelde zij aan de manier waarop Bernard Bekkers leunde op haar arm en aan zijn onderdanige blik voor haar overwinnende ogen...

JACOB, MIJN TUINMAN, EN IK

Vanmorgen is de brief gekomen. Het bericht van Jacob, mijn tuinman, dat een nieuwe leegte in mijn leven brengt, de grootste.

De brief is zo eenvoudig, niets meer dan dit:

— Zij is vannacht gestorven. In vrede. U moet nu niet meer schrijven. En bedankt voor alles. Uw dienaar Jacob Grootenhuys, de tuinman. —

De karakters zijn stuntelig en stijf, er zijn spelfoutjes en wat zwarte vegen van de harde gegroefde en gekromde werkhands van Jacob. Een hand, die meer dan vijftig jaar de spade en het snoeimes heeft gehanteerd in mijn tuinen. Daar, in Utrecht aan de Vecht.

Mijn landgoed. Ik heb het verlaten in 1740, vijftien jaar geleden. Ik heb het huis laten slechten, ik heb de bomen doen rooien, ik heb de grond laten omploegen van grenssteen tot grenssteen, ik heb er gras doen zaaien. Nu is het weiland, dat ik heb geschonken aan het weeshuis. En ieder jaar huppelen er de lammeren en rennen de veulens, het nieuwe leven. Ik heb die weide nooit gezien, maar toch is zij voor mijn ogen, zo levendig heeft Jacob haar beschreven in zijn korte eenvoudige brieven.

Ik besef nog niet ten volle het niets van mijn dagen, die gaan komen. Nog is het niet geheel tot mij doorgedrongen,

dat ik geen brief meer behoef te schrijven aan Neeltje Grootenhuys, de vrouw van mijn tuinman. Een brief, die steeds een gebeurtenis voor haar was, omdat hij uit Frankrijk kwam, waar ik nu woon op het kleine landgoed van mijn grootmoeder.

Die brieven; ik schreef deze goede brieven, die voor Neeltje een kroniek werden van haar dochter Annemarie. Ik vertelde daarin van de man waarmee zij was getrouwd, van Neeltjes kleinkinderen. Het leven van een blij gezin heb ik opgebouwd en ik verhaalde van het huis en de velden, van nieuwe aankopen. Ik tekende het beeld van een goede oogst, van welgeschapen jong vee. Ik vertelde van pretjes, van ziekтетjes, van de vermaningen van de dominee. Ik fantaseerde de toekomstige levens van de jongens en meisjes. Ook Jean Louis, de denkbeeldige man van Annemarie maakte ik groot en sterk, ploeterend en zuinig, machtig opstrevend tussen de notabelen van het dorp. Ook berichtte ik, dat ik, Annemarie, nu toch gauw zou komen om hen terug te zien. Met Jean Louis en de kinderen. Maar steeds had ik weer uitvluchten; ik kon niet komen, omdat een koe moest kalven, er was ziekte, er dreigde weer oorlog. Ik schiep een zieleleven, dat van Annemarie.

Neeltje Grootenhuys schreef mij niet terug, zij kon ook niet lezen. Jacob zond de antwoordbrieven, zoals zij die dicteerde. Lieve korte boerenbrieven, alles dooreen, met raadgevingen en Bijbelteksten, soms boze woorden omdat ik weer niet kwam. Al deze brieven heb ik gebundeld met zijden band en liggen als kostbaarheden in mijn linnenkast. En nu... het is voorbij.

Ik zal nu afstand moeten doen van de rol van Annemarie; de dochter, die plotseling uit ons dorp aan de Vecht verdween, nauwelijks twintig jaar oud. En jaren later naar het ouderhuis ging schrijven als een boetvaardige vrouw, die gelukkig was geworden met de man uit haar dromen.

Hoe gruwelijk is het spel, dat wij hebben gespeeld, Jacob en ik. Hoe vreselijk en menselijk en goed. De straf hiervoor zal spoedig komen, want ik voel, dat ik niet meer zal kunnen ontberen om Annemarie te zijn. Ik weet, dat ik vergeefs naar het tuinhek zal lopen om de postiljon op te wachten en te vragen naar een brief uit Holland. Dat ik in het volle bewustzijn van het denkbeeldige, mijn valet zal opdragen naar de postmeester te gaan om te vragen of er toch... misschien toch een brief uit Holland is gekomen. Dit spel zal ik spelen met mijzelf, een straf voor de rest van mijn leven, een zelfkastijding, die ik mijzelf wellustig geef. Omdat ik verder wil boeten voor iets, waaraan ik onschuldig ben.

Ik zal met zorg denken aan Jacob, nu hij alleen achterblijft in het dorp aan de Vecht. In gedachten zal ik hem zien sjokken naar de grenspaal van het oude landgoed en hem zien staren over de weiden. Zijn blik zal gaan naar het bosje eikehakhout aan de Vecht, dat ik liet staan, omheind door een laag hek. Een gril van een douairière, in de ogen van de dorpelingen. Ik zal Jacob zien strompelen naar dat bosje, iedere zondag. Ik zal hem om zich heen zien spieden en de eenzaamheid afwachten.

Dan zal hij het kleine tuiltje bloemen neerleggen voor de jonge eik, die omhoog schiet tussen het hakhout. En hij zal huilen, geluidloos, alléén zijn schouders zullen schokken. Dan zal hij bidden...

Want onder die eik, nu onder zijn wortels, ligt het gebeente van Annemarie, zijn dochter.

Ik kan met koel verstand aan de vreselijke gebeurtenis terugdenken. Nog vreemder is dat het afstand doen van mijn rol als Annemarie mij nu méér deert, dan de misdaad, die twintig jaar geleden is begaan. Is het dan toch waar dat een mens de eigen droefenis het zwaarst voelt? Meer dan ieder ander leed in zijn omgeving?

Twintig jaar geleden... ik was toen vijf en veertig jaar. Mijn

man, deze verfijnde aristocraat, was reeds gestorven en ik leefde goed en prettig op ons buiten aan de Vecht; want mijn echtgenoot had ons vermogen uitzonderlijk goed beheerd en zijn ambten waren talrijk geweest. 's Winters woonde ik in Amsterdam, in ons huis aan de Herengracht en dikwijls was er feest bij mij of mijn vriendinnen. Ik was goed voor mijn personeel volgens de traditie van ons geslacht. Degeen die het wenste, kon zijn leven in mijn dienst verslijten en voor hun levensavond waren er fondsen.

Op een dag kwam Annemarie des morgens niet om haar dienst te doen; zij was mijn derde kamenier. Ik zond een knecht naar het huis van mijn tuinman, om te vragen of zijn dochter ziek was. Tezamen met de valet kwam Jacob naar het huis. Geschrokken en ontdaan.

Hij begreep het niet van Annemarie, want hij dacht dat zij de nacht op het kasteel had moeten blijven, omdat er gasten waren. Hij draaide met de muts en beet nerveus op zijn snor, wachtend op mijn antwoord. Ik was zeer verbaasd en opeens... zeer bevreesd. Ik zond mijn rentmeester en zijn klerk terstond uit om overal navraag te doen. Bij de postkoetsen en de trekschuiten. Tevergeefs, Annemarie was onvindbaar.

Dagen verstreken. Mijn gedachten waren steeds bij het verdwenen meisje. Zij had mij zo goed gediend, was zo aantrekkelijk om te zien in haar eenvoudig kleedje. Haar rokken golfdend rond haar ranke figuur, deinden van haar dunne taille, het zwarte keurslijf omsloot strak de kleine borsten, de batisten halsdoek sloot zedig. Haar krullen kwamen goudblond vanonder haar kleine, strakke en smetteloze muts, haar ogen waren grijs en vonkten soms van pret en levenslust. Ach... wat een mooi menskenkind.

Jacob, mijn tuinman treurde. Soms ging ik in de moestuin en ik zag hem dan de hand boven de ogen heffen en de horizon afzoeken, alsof zij nu moest terugkomen. Jacobs

vrouw was slecht ter been en zat altijd aan het venster... nu begon zij ziek te worden van verdriet. Daarom vroeg Jacob mij eerbiedig om eens te willen komen, hij wist niets meer te bedenken om haar nog moed en geduld in te praten. Ik ging haar opzoeken.

En al pratend deed ik steeds luchthartiger, och, het gebeurde wel meer met jonge meisjes; dat zij de wereld wilden zien en de stille dorpen ontvluchtten. Zeker, ja, heel zeker zou zij spoedig terugkomen, misschien wel getrouwd met een rijke man. En zij zou een kleinzoon meebrengen, die Jacob zou heten. Neeltje droogde haar tranen, haar gezichtje verhelderde en dit deed mij goed. Daarom kwam ik steeds terug in het tuinhuisje en ik spon voor moeder Neeltje een sprookje van het geluk van Annemarie in den vreemde. Neeltje leefde daarop.

Vijf jaar verliepen. Annemarie kwam nimmer terug. En op een middag strompelde Jacob binnen in de grote tuinkamer. Hij was vuil van het grondwerk, zijn klompen had hij niet uitgedaan op het terras, zijn spade had hij nog in de hand. Opeens knielde hij voor mij, kromde zich en hilde gierend, wiegde heen en weer als een vreemd beest.

„Jacob!... wat is er?... is Neeltje niet goed?” riep ik.

Hij schudde heftig neen, krabbelde stuntelig op en hilde: „Kom mee, mevrouw... kom... naar Annemarie.”

„Daarom behoef je toch niet te huilen, Jacob?”

Hij antwoordde niet, pakte mij bij de arm en trok mij mee, de tuin in, over het grote gazon, door de siertuin naar de eikenbosjes aan de Vecht. Hij struikelde dikwijls, hijgde en zei niets meer.

En daar...

...was de open kuil voor de jonge eik. En in de kuil een skelet in de kleding van Annemarie.

Ik werd onpasselijk, sloeg de handen voor de ogen en gilde. Ik moest tegen een boom leunen om niet te vallen en staarde... en staarde.

Hij werd eerder kalm dan ik. Snel en vakkundig wierp hij de kuil dicht en zei:

„Wij moeten praten, mevrouw.” Hij was merkwaardig beheerst.

Toen wees hij naar het prieeltje aan de Vecht, ik liep er langzaam heen. Hij volgde eerbiedig, naar zijn gewoonte.

Daar, in het tuinhuisje, had ik mijn kalmte herwonnen en zei: „De Schout moet worden geroepen, Jacob.”

Hij keek mij scherp aan en antwoordde:

„Mevrouw... de eerste schok is voorbij. Ik beseft het onherroepelijke. Daarom... het heeft geen doel de Schout te roepen. Ik wil de ondergang van uw huis niet.”

Ik staarde hem aan en zag hem langzaam en nadenkend knikken, de ogen gericht naar de Hemel. Ik sloeg de handen voor de mond, want opeens wist ik wat hij bedoelde. Ik gilde: „Jacob!... Jacob!!!”

Hij wreef over de ogen, fluisterde: „Dit en niet anders, mevrouw,” en hij herhaalde:

„Ik wil de ondergang van uw huis niet.”

„En Neeltje?” vroeg ik zeer bezorgd.

Toen hilde hij weer, want hij besepte, dat deze slag voor Neeltje de waanzin zou brengen.

„Vertel haar niets, mevrouw... zeg het niemand. Wie is er gebaat met de waarheid behalve de beul?”

Zijn gezicht vertrok, de enige keer in zijn leven dat hij keek naar zijn patrones, met intense haat. Direct daarop was hij weer Jacob, mijn goede, gewillige tuinman.

Die nacht. Ik sloop in de duisternis naar het graf. Jacob was er reeds, een ruw houten kist stond verborgen onder de struiken. Met uiterste inspanning heb ik het volbracht, samen met Jacob. Hij heeft mij moeten opwekken uit een flauwte, toen het lijk uiteenviel, zodra wij het opbeurden om te kisten. Wij hebben tezamen gebeden voor haar zielerust, op onze knieën... terwijl de lantaarn ons luguber verlichtte.

Die nacht, dat er zulke kunnen zijn in een mensenleven...

De volgende dag sloot ik mij op in mijn boudoir. Toen liet ik Jacob roepen en sprak heel lang met hem. Daarna ontbood ik mijn rentmeester en beval hem de plaats te slechten. Hij was eerst sprakeloos, wilde gaan redetwisten. Ik stampvoette opeens van drift. Hij boog en aanvaardde de opdracht.

Die avond reisde ik naar Amsterdam. Twee maanden later, voordat ik naar Frankrijk vertrok, kwam ik weer naar onze bezitting. Het bevel was uitgevoerd, er was nog slechts een grote omgeploegde akker; de vogels zwierden erover, gulzig duikend naar de rijke maaltijd.

Het dorp was uitgelopen, zwijgend nam men de mutsen af, dreigend was de sfeer. Onbegrijpelijk dit vandalisme, deze gril van de Adel.

Mijn kinderen. De verwoesting van het landgoed was voor hen onaanvaardbaar, daarom keerden zij zich van mij af. In hun ogen is het niet veroorloofd dat ouders beschikken over hun vermogen. Voor hen moest ik de goed gedresseerde erflater blijven, een levende dode met het vruchtgebruik van eigen bezit. Nu ik had beschikt over een deel van hun erfenis verstootten zij mij. Slechts één van hen zei niets, haalde de schouders op en reed hoogmoedig weg naar zijn bezitting in het Gelderse.

De dag van mijn vertrek naar Frankrijk liet ik Jacob komen naar mijn huis in Amsterdam. Ik zie hem nu weer zo duidelijk voor mij, zoals hij stond in zijn eenvoudige kleren, geleund tegen de dubbele deuren van de balzaal. Hij was bang voor deze omgeving... en voor mij. Ook was hij veranderd. Hij beefde soms en het stoere had hij verloren.

„Hoe gaat het met Neeltje?” vroeg ik.

„Zij wacht en wacht op Annemarie. Zij wacht ook op u, met goede berichten. Ik zal haar verliezen... nu. Want hoe zoudt u nog kunnen vertellen van het leven en het geluk van onze dochter? Het beeld van het geklede geraamte zal u achtervolgen, zoals het mij doet, dag en nacht. Dit zal u de mond snoeren.”

„Laat mij denken, Jacob... er zal een oplossing komen.”

Hij lachte wrang en zei: „Is het niet beter te breken met deze leugen? Is het niet verstandiger om ook Neeltje de waarheid te vertellen?”

„Jacob, je zult Neeltje doden met deze waarheid. En ook... anderen. Verlang je dat?”

„Soms.”

„Jacob. Ook ik kan niet leven onder een bedreiging. Moet ik mezelf doden... op de dag dat de Schout zal komen? Jij hebt de macht, in jouw handen liggen drie mensenlevens. Dat van Neeltje... van mij... van...”

„Spreek die naam niet uit, mevrouw. Geef mij wat tijd... het is moeilijk de bloedwraak te overwinnen, het is zwaar de wet te overtreden... en het is een grote overwinning om te kunnen vergeten en te berusten. Nooit zal ik kunnen vergeven, mevrouw, nooit!”

„Ik zal het hoofd diep buigen, Jacob. Ik smeeek je om genade voor mijn huis en mijn naam, terwille van de nagedachtenis van mijn man.”

Hij sloot zijn ogen en fluisterde: „Wat moet zij hebben geleden. Nooit zal ik het hoe en waarom willen weten... haar doodsangst is levend voor mijn ogen tot mijn stervensuur. Ik zal vergeten... nimmer en nimmer vergeven... hèm.”

Hij ging, oud en moe en oneindig bedroefd.

En toen begon de brievenstroom uit Frankrijk naar het huisje aan de Vecht.

En de gelukkige Annemarie begon te leven voor moeder Neeltje.

En de brieven van Neeltje en Jacob kwamen naar mij en ik werd de gelukkige dochter Annemarie.

Misschien heb ik een deeltje geboet voor de dader... Gijsbert Jan... mijn zoon. Misschien...

EXODUS

Het middagzonlicht scheen door de geopende vensters en ontrolde in de ziekenkamer een brede gouden baan van magisch vuur. Daarin was het schaduwkruis van de raamkozijnen, tot aan het bed van de Kerkvorst.

Een Abt zat in een hoogleunige stoel in het midden van de kamer. En bad.

Bij de deur stonden twee monniken, met gesloten ogen. Prevelden.

De Aartsbisschop staarde met genepen ogen naar buiten, in de klare bauwe hemel.

En hoorde het kwetteren van de vogels en al de geluiden van het veld.

„Uwe Hoogwaardigheid,” zei hij zacht, „zendt een bode naar Rabbi Jesaia ben Samuel... dat hij komt.”

„Uw Hoogwaardige Excellentie heeft zeker niet bemerkt, dat ook deze jodendokter uw pijnen niet kan verlichten?”

„Wie sprak van pijnen? Uwe Hoogwaardigheid gelieve mijn verzoek ten spoedigste te doen overbrengen. Mijn toestand leent zich niet tot redetwisten.”

„U diende vertrouwen te hebben in onze geneesheren, Monseigneur,” mopperde de Abt.

Maar hij stond op en gaf korzelig een opdracht aan een van de monniken.

Toen de monnik met zijn escorte bereden boogschutters in de Jodensteeg verscheen, was het alsof de vinger Gods dreigend had aangewezen. Op slag was de steeg als uitgestorven, vensterluiken klapten dicht en zware grendels werden voorgeschoven. Daarna werd het stil; angstig en onheilspellend.

Op bevel van de monnik bonkte de hopman met gepantserde vuist op de huisdeur van Jesaia ben Samuel, de Opper-rabbiijn van de joden. Hij verscheen onmiddellijk en stond voor zijn huisje in zijn zwarte tabberd. En op zijn hoofd droeg hij de jodenhoed. De monnik zei:

„Zijne Hoogwaardige Excellentie de Aartsbisschop beveelt u te komen. En dit: Als er heden geen keer ten goede komt in de ziekte, houdt uzelve en de uwen gereed. Wee u!”

„Uw woorden zijn harder dan ooit, daarom twijfel ik aan het nut van mijn komst. Het schijnt mij toe, dat Zijne Excellentie reeds gestorven is,” antwoordde Rabbi Jesaia; en bewoog zich niet. De monnik wenkte gebiedend en beet hem toe:

„De Aartsbisschop leeft. Vergeet mijn woorden niet. Doe ook dit keer uw jodenteken af.”

Het escorte keerde. In zijn midden ging te voet de Rabbi; klein en verloren. Want een jood rijdt niet te paard, noch in een koets, zelfs niet als hij dokter is en wordt geroepen bij een stervende Kerkvorst.

Drie uren liep hij onafgebroken en de zon was reeds geweken uit de ziekenkamer van de Aartsbisschop. Want het werd avond.

Toen de monnik de aankomst van de dokter had gemeld, zei de Kerkvorst: „Verzoek de Rabbi te willen uitrusten en geef hem al hetgeen hij wenst. Daarna verwacht ik hem gaarne.”

En hij sloot de ogen omdat hij geen tegenspraak duldde.

Rabbi Jesaia ben Samuel rustte op een laag bankje. Hij at en dronk niets. Hij tuurde naar de zandloper op de tafel en toen deze tweemaal was leeggelopen, stond de Rabbi op en verzocht hem te brengen bij Zijn Hoogwaardige Excellentie.

De Kerkvorst glimlachte flauw toen Rabbi Jesaia aan zijn bed verscheen. Hij beval:

„Breng een zetel voor Rabbi Jesaia ben Samuel, mijn dokter.”

De Abt wenkte stuurs, de monniken schoven een zetel bij.

„Laat ons alleen,” zei de Aartsbisschop. En zij verlieten de kamer.

Moeizaam trachtte de Kerkvorst zich op te richten, de Rabbi hielp hem en schikte de kussens in zijn rug.

„Waarom verbiedt u mij dit niet meer, Rabbi?”

„Doe naar uw verlangen. Thans... Monseigneur.”

„Ben ik gedagvaard, Rabbi Jesaia?”

„Kan een boomblad zijn verdorrende randen verbergen, Monseigneur?”

„Neen... wanneer zal de windstoot komen die mij naar de grond laat dwarrelen?”

„Niemand kent het ogenblik. Het zal komen, hedenavond, morgen, over een jaar. Aan God is Het Oordeel.”

„Dank voor alles wat u deed om mijn pijnen te verzachten, zeergeleerde Rabbi. Ik neem afscheid van u. Ik had slechts één vriend en die waart gij. Schoon waren de avonden waarop u kwam en vertelde. En ik kon gaan tot aan de bron. Zeg mij nu of u met mij tevreden was.”

„De joden in uw Bisdom hebben vrede en rust gekend, als een korte stilte in een duizendjarige storm. Een waarachtig christen heeft ons geregeerd. Ik dank uwe Hoogwaardige Excellentie.”

De Rabbi tuurde door het venster in de vallende avond. Zijn donkere ogen waren somber en hij klemde zijn kaken opeen, zodat de zilverwitte baardharen trilden. Hij streek met de rechterhand langs het voorhoofd en de slaaplokken. Langzaam, bezorgd; en sloot zijn ogen. De Kerkvorst zag het en zei:

„Zijt gij en de uwen gereed om te gaan?”

„Wij, joden, zijn immer gereed om te gaan.”

„Vertrekt dan morgen. Met al uw roerend goed. En haast u.”

Toen stond Rabbi Jesaia op en boog diep. De Aartsbisschop trok aan het zijden bellekoord en ogenblikkelijk verscheen de Abt.

„Uwe Hoogwaardigheid... laat brengen hetgeen de dokter nodig heeft.”

De Abt ging en kwam terug met de monniken. Zij droegen brandende kaarsen en een zilveren schaal, vol met witte wijn. Rabbi Jesaia sloeg de mouwen terug van zijn tabberd en wies zijn handen in de wijn, tot ver over de polsen. Daarna verlieten de Abt en de monniken wederom de kamer.

„Zie thans hoelang ulieden nog gegeven is, zeergeleerde Rabbi.”

En Rabbi Jesaia ben Samuel sloeg het beddedek op en de lakens. En zag het hopeloze, het vervormde opgezwollen lichaam...

Zij trokken weg, de joden uit de Bisschopsstad. En het waren meer dan vijftig gezinnen. Zij trokken met hun roerend goed; en hun juwelen, het betaalmiddel dat geen grenzen kent hadden zij verstopt tussen hun kleren. Schuldbrieven hadden zij verborgen onder de koopwaar. Op de boerenwagens zaten de ouden. Verdoofd starend in de verte, zich hun jeugd herinnerend toen hun ouden mochten rijden tijdens de dooltocht.

Een uur gaans buiten de poort ontmoetten zij een kleurige ridderstoet, geharnast en met vrolijke vaantjes. De joden weken terzijde en wachtten. Maar Hertog Henrik en zijn mannen bekeken hen zelfs niet; daarom herademden de joden en trokken verder.

Hertog Henrik overnachtte in de stad en verdeelde zijn escorte over de herbergen. Onopvallend. Zijn mannen waren vriendelijk en beheerst, dronken zeer matig. Hun wapens legden zij niet af en zij sliepen nauwelijks in deze zwoele nacht.

Vroeg in de morgen ging de Hertog, slechts met twee lijf-

knechten, naar het buitenverblijf van de Aartsbisschop. Hij werd direct aan het ziekbed verzocht; de Kerkvorst glimlachte toen hij hem zag. En zei:

„Mijn neef is volwassen. Wat een vreugde. Ik zie een man, een ernstig man. Een eerlijk man?”

„Heer Oom... uw brief vertelde van grote spoed. Daarom heb ik snel gereden. Zeg mij wat ik voor u doen kan.”

„Neef, mijn dagen zijn geteld... zéér karig en nauwkeurig. Na mijn dood zal een heftige strijd ontbranden om dit Bisdom. De Curie zal haar beste diplomaten moeten zenden om deze te beslechten. Ik heb met je vader een mensenleeftijd getwist om zestien hofsteden langs onze grens. Ik heb ze ferm in mijn handen kunnen houden en de inkomsten heeft het Bisdom genoten. Nu, bij het afscheid, schenk ik ze jou.”

„Wat is de prijs voor deze welwillendheid, Heer Oom?”

„Ik zond mijn joden weg... naar jou.”

„Wat moet ik met deze marskramers en geldwisselaars, Heer Oom?”

„Allereerst... deze lieden zien als mensen... daarna hun werkkraft en verbindingen gebruiken. Zoals men doet en oogst in een boomgaard, neef Henrik, met grote zorg voor stam en bloesem. Des te rijker is de opbrengst.”

„Zij zijn mij onverschillig. Ik weet niet of zestien hoeven opwegen tegen de twisten met mijn lagere adel, de monniken en de poorters.”

„Als hun gewicht zó zwaar is, neef Henrik, dan zal ik nog tien hoeven en een Kasteel in de schaal werpen. Kun je nu zien, of zij in evenwicht is?”

„Zij is in evenwicht, Heer Oom.”

„Zweer dan nu, neef Henrik.”

„Een sterk man zweert niet, Monseigneur.”

„Het Kasteel is blijkbaar te zwaar, want de schaal sloeg weer door, Hertog.”

„Ik zal het u bezweren, Heer Oom.”

Toen richtte de Kerkvorst zich op, uiterst moeizaam. En Hertog Henrik zwoer hem mildheid voor de joden; en de

schenking werd beschreven voordat de zoele nacht was gedaald.

De snelle boden van Rabbi Jesaia kwamen in alle uithoeken van het Bisdom. Daarop vergaderden de joodse mannen, onrustig en met angstige harten. Zij verhulden hun gezichten met hun gebedsdoeken, wiegden klagend hun lichaam. Maar toen zij hadden gesproken met hun God, werden zij vastberaden en beheerst. En aanvaardden het Lot. Zij namen hun Wetsrollen, zonder siermantels en zilver, de naakte Thora. En verborgen haar onder het lijfgoed op de wagens. Toen zegenden zij hun kinderen en waren gereed om te gaan.

Voort... voort!... voort!!

Naar het land van Hertog Henrik, zoals Rabbi Jesaia hun had bevolen.

De Provoost van de kooplieden vroeg gehoor. De Aartsbischof weigerde, hij voelde zijn krachten ernstig slinken. De Abt drong aan en zei:

„Laat hen toch danken, Monseigneur, voor de rust en vrede tijdens uw bewind. Laat hen toch afscheid mogen nemen van hun krachtige hoogste Overheid.”

De Kerkvorst keek naar hem, grimmig. En de spotvonk in de ogen van de Abt doofde onmiddellijk.

„Ik wil deze lieden dan niet teleurstellen. Maar laat het kort zijn, Hoogwaardige Abt, want ik ben zeer vermoeid.”

De monniken brachten een scherm. De Provoost van de kooplieden knielde daarachter en groette. Toen stond hij op en wachtte; tuurde naar de tekening van het wandkleed: Noach, die de dieren leidde in de Ark.

„Zeg uw grieven, Provoost.”

„Monseigneur, wij danken u...”

„Zeg uw grieven, Provoost.”

„Monseigneur, de Joden trekken. Met goud en edelstenen, met koopwaar en... schuldbrieven van ons, uw dienaren de kooplieden.”

„Waarom hebben ulieden deze schuldbrieven niet gelost?”

„De tijd ontbrak ons, Monseigneur.”

„En de wil, Provoost. Steeds hebben ulieden de schuldbrieven verlengd. Wellicht hopen, dat iets de verzilvering zou verhinderen. Ik kan voor u niets doen.”

„Hertog Henrik zal de schuldbrieven nemen en zijn invloed zal zeer sterk worden in Uw Bisdom, Monseigneur.”

„Schande over u, Provoost. Dat gij daaraan eerst denkt in mijn stervensuur. Daarom zal mijn opvolger de allereerste taak hebben uw horigheid aan Hertog Henrik te vermindern. Laat dit een les zijn: Leef voortaan van uw eigen middelen... niet van schuldbrieven. Vaarwel.”

„Monseigneur, vergeve mij...”

„Vaarwel.”

De Provoost van de kooplieden ging heen met gebogen hoofd. Zijn ogen gloeiden. De Abt klopte hem bemoedigend op de schouder; met neergeslagen ogen en getuiste mond.

En uit de steden en dorpen trokken de joden. Soms tientallen families, soms enkelingen uit een dorp. Een onzichtbare hand zaaide moeiten en zorgen op hun weg. Hier weigerde men water, ginds moesten zij overnachten buiten de poorten en toch werd de zware stadstol geheven. Weer verder roofde men hun paarden, of balen koopwaar, vorderde wagens. Of joeg hen op, terug; of liet hen niet trekken. Er werden joden zwaar gewond. Velen van Rabbi Jesaia's geheime boden keerden niet terug... Het eerste weerlicht van de naderende pogrom!

En op een avond verscheen een ruiter voor het buitenverblijf van de Aartsbisschop. Hij verborg zijn gezicht met zijn mantel, toen hij de brief overgaf aan de wacht. Reed spoorsslags weg in de dreigende duisternis.

De Abt ontving de missive en verborg haar onder zijn pij toen hij het handschrift had herkend. Tersluiks keek hij naar de Kerkvorst.

Hij schrok van het felle grijs in de ogen, dat vonkte door het kaarslicht.

„Wat zou Rabbi Jesaia ben Samuel u te schrijven hebben, hoogwaardige Abt?”

„De brief is voor u, Monseigneur, ik wilde u niet verontrusten voor de nacht.”

„Verontrusten?... de onbekende inhoud staat u dus als een vlam in het gezicht, Abt.”

Hij reikte de brief en wachtte met de armen gekruist over de borst, de handen verborgen in de wijde mouwen van zijn pij. De Aartsbisschop las. Daarna zei hij:

„Mijn bevelen zijn verwaarloosd... moedwillig, Abt. Drie joodse gezinnen zijn 's nachts langs de weg vermoord... en hun goed is geplunderd. Naakt heeft men de lichamen laten liggen voor de raven. Een bloedschuld is op ons.”

De Kerkvorst wreef vermoeid over de ogen, die hij sloot. Hij beval: „Zendt nog hedennacht een bode naar de Abt Johannes, dat hij komt. Onmiddellijk. En gij... betreedt deze kamer niet meer, alvorens ik u roep.”

De Abt boog. Zijn ogen had hij neergeslagen en hij slikte nerveus.

De Abt Johannes kwam. Vroeg in de morgen, dampsluilen waren nog over de velden.

Hij stond bij het ziekbed, fors... ernstig... betrouwbaar. Een soldaat in monnikspij. De Kerkvorst glimlachte om zoveel gezond leven.

„Uwe Hoogwaardigheid kiese hoplieden en vendels bereden boogschutters. Ga uit in het land en lees mijn joden op van de wegen en uit de weerbarstige steden. Breng hen over de grens in het Hertogdom van mijn neef Henrik. Maak voort, er is zeer weinig tijd.”

Toen schreef Abt Johannes het bevel en de Aartsbisschop tekende moeilijk. Eigenhandig drukte hij zijn zegelring in de gesmolten lak. Daarop verliet Abt Johannes de ziekenkamer, twee forse monniken van zijn klooster kwamen binnen. Om te dienen en te waken.

Veertien dagen verstreken en het werd hoogzomer. Toen, op een middag, keerde Abt Johannes terug. De Kerkvorst hijgde, de pupillen van zijn ogen waren groot en donker, het klamme zweet stond op zijn voorhoofd. De Abt wiste het weg met een zijden doek; en voelde zich treurig.

„En...” fluisterde de Aartsbisschop.

„Uw bevelen zijn uitgevoerd, Monseigneur. Helaas... tientallen waren reeds omgebracht. Veel geroofd goed is achterhaald en teruggegeven aan Rabbi Jesaia. Dit is de brief van Hertog Henrik... het ontvangstbewijs voor uw joden. En hier zijn de schuldbrieven van uw kooplieden. Rabbi Jesaia ben Samuel schenkt ze aan uw Hoogwaardige Excellentie en betaalt hiermede dertig jaren bescherming. Zo was zijn woord.”

„Dank... Uwe Hoogwaardigheid... dank. Roep de Abt.”

De Kerkvorst sloot de ogen, wreef zich dodelijk vermoeid over het voorhoofd, hijgde steeds meer. De Abt kwam en wachtte. Oneerbiedig; overwinnend, want hij was jong en krachtig en gezond. De Aartsbisschop zei:

„Mijn joden zijn gered. Ondanks u. Ik verban u naar uw klooster. De Abt Johannes zal Vicaris zijn totdat de Heilige Vader mijn opvolger zal hebben benoemd. Ik veroordeel u als mens... gij hebt het moorden niet verhinderd.”

„Uw beróemde boogschutters, Monseigneur,” beet de Abt hem toe.

„Uw spitsvondigheid verontrust mijn sterven... hoeveel levens hebben mijn bereden boogschutters gered tijdens de dertig jaren van mijn bestuur? Soms... door één vonnis het leven van honderden. En dit... voor de Provoost van de kooplieden: Een schuld wordt niet gedelgd als men een schuldeiser gevangen houdt of ombrengt. Dat zij 't nimmer vergeten... Ga nu... Ga...”

Toen hij de kamer had verlaten, fluisterde de Kerkvorst: „Abt Johannes... mijn tijd is gekomen... ik heb willen leven tot uw terugkeer... en het was mij gegeven... Bedien mij... want heden zal ik de zon niet meer zien ondergaan.”

Toen sloot de Aartsbisschop de ogen en verwachtte de Dood.

Het middagzonlicht scheen door de geopende vensters en ontrolde in de sterfkamer een brede gouden baan van magisch vuur. En daarin was het schaduwkruis van de kozijnen en bedekte het bed van Zijne Hoogwaardige Excellentie. En alléén Abt Johannes hoorde het kwetteren van de vogels en al de geluiden van het veld.

TWEE OUDE FILMPJES

Weet ge nog, zo omstreeks 1910, toen een cinemavoorstelling tien tot vijftien kleine filmpjes omvatte. Hier komen er twee.

Grootmoeder had een werkster, de „booien” deden geen grof buitenwerk. Heus, er was toendertijd een groot standsverschil tussen de werknemers, en... heus... dat is er nòg.

Die werkster had een dochttertje en op een goeie dag nam zij het kind mee naar haar werkhuis, omdat de opoe-oppasser naar het ziekenhuis was gebracht voor een kleine behandeling.

De keukenmeid van mijn grootmoeder weigerde het meisje in haar domein te laten, dat was geen huiskamer, dat kind moest maar buiten spelen, het was toch prachtig weer, enne... strakkies om twaalf uur kon ze binnen komen om mee brood te eten, net zoveel als ze wilde en net zoveel melk ook!

Het standpunt van de keukenmeid was duidelijk en dus speelde het kind buiten in de tuin. Het neuriede van plezier, omdat het de grauwe buurt uit was en nu in die mooie grote tuin liep, tussen de bloemen.

Dat kleine meisje was daarvan zo bekoord, dat zij telkens neerknielde en neuriënd al de viooltjes van grootvader plukte. Bossen viooltjes in blijde handjes.

Nu waren die viooltjes een bijzonder zwak van grootvader. Hij kon snuivend door zijn tuin wandelen en verbeeldde zich, dat hij viooltjes rook. Hij begoot ze, hij monsterde ze als een

sergeant zijn rekruten, zijn violen waren als honing voor zijn gemoed.

En grootmoeder keek eens uit het venster en zag de gemaaide akker, de zwarte, grijnzende grond. En zij dacht aan haar man, die niet zò gemakkelijk was, en aan de korte tijd, welke nog restte voor dat hij van kantoor naar huis kwam. De keukenmeid en de werkster, en het tweede meisje en grootmoeder, ze stonden verslagen. Maar als de nood het hoogst is? dan komt het idee in het hoofd van het tweede meisje en daar prikten de vrouwen met breinaalden gaatjes in de grond en de geplukte violen werden opnieuw geplant.

Grootvader kwam thuis, na z'n middagthee liep hij trots langs de gelederen, nam z'n grote gieter om z'n violen te begieten.

Het kwam uit, de volgende dag. Het huis was te klein en die avond kreeg grootvader een moot verse zalm als diner, want een zoenoffer moest er worden gebracht.

En het volgende gebeurde ook in grootvaders huis.

Sjoukje, de keukenmeid, had een vrijer. Zij noemde hem haar „galant”. Die keukenmeid was niet meer zo jong en haar vrijer Barend ook niet. En dit was hun beider eerste liefde. Zij, omdat zij wel verlangd had maar niet durfde, hij, omdat hij een sterke verlegen bootwerker was, die voor z'n moeder had gewerkt totdat zij was gestorven.

Nu waren Sjoukjes „uitgaansavonden” onderworpen aan een streng rooster. Twee avonden per week vrij en om half elf binnen. Zondagochtend naar de kerk en zondags na drie uur weer vrij tot elf uur! Dat was traditie en niet alleen bij grootmoeder.

Iets moderns hadden mijn grootouders toegestaan. Woensdagavond mocht Sjoukje niet uit, want dan was het „stierenavond” in oud Rotterdam. De jongelingschap bleek die avond bijzonder woelig te willen vrijen.

Dus op „stierenavond” thuis en het moderne was, dat de ietwat gebluste „galant” bij zijn meisje in de keuken mocht

zitten. Dat mocht later zelfs iedere avond als hij wilde, mits niet later dan tien uur.

Die Barend pruimde. Dat ging niet. Sjoukje was er vies van. Hij pruimde dus niet meer en rookte nu een pijp. Dat vond Sjoukje prettig en mannelijk, ze werd erdoor vertederd, zodat ze hem daar in die keuken verwende met koffie en stiekeme lekkere hapjes.

Grootmoeder wist dat allemaal, want Sjoukje was een soort pleegkind van haar geworden, toen al haar kinderen getrouwd waren.

Grootvader wist niet alles. Er was hem verteld, dat de vrijer van Sjoukje soms even in de keuken zat om af te spreken voor de kerkgang op de komende zondag.

En op een avond zei grootvader snuivend:

„Tilly, wat ruik ik toch. Kan er iets schroeien?”

„Er kan niks schroeien en je verbeeldt 't je maar,” antwoordde grootmoeder, die de pijpenwalm van Barend haar huis voelde overheersen.

„Ik ga kijken, er moet iets branden,” zei grootvader beslist en stond op om z'n inspectie te beginnen.

„Blijf zitten. Ik ga wel. Moet je weer verkouden worden?”

„Wéér verkouden. Ik kan me de tijd niet heugen, dat ik verkouden was. Ik mankeer nooit iets,” protesteerde grootvader.

„En die „bezetting” op je borst? Wil je zo graag een longontsteking?”

„Nou ja, een beetje pijn in m'n borst, wanneer ik van de warmte in de kou kom,” zei grootvader vertederd door zoveel bezorgdheid van z'n vrouw.

„Je blijft in de warme kamer. Uit!”

Grootmoeder wikkelde demonstratief haar gebreide sjaal rond haar hals en met angst en beven begon zij de afdaling naar de keuken in het souterrain, want grootvader was een „baas”.

Zij kwam in de keuken en sprak met Barend, die van schrik z'n brandende pijp in z'n broekzak stopte en niet tot

tien uur bleef. Toen grootmoeder weer boven kwam, stelde zij haar man gerust. Een stukje vet onderaan de waterketel, die Sjoukje had opgezet voor de warme kruiken.

„Hoe kan dat?” peinsde grootvader hardop, „in jouw keuken, die op een museum lijkt. En met Sjoukje, die Dientje met een natte dweil achter me aan stuurt als ik uit de tuin kom?”

„Ja... nou, ik weet 't niet. Sjoukje is er doodnervus van. En het is zo weggetrokken.”

Grootvader liet zijn knie trillen, draaide zijn witte snorren op. Onheilspellende tekens, maar hij hield zich in.

Barend rookte geen pijp meer in de keuken. Iedere keer als hij kwam, gaf grootmoeder aan Sjoukje een sigaar voor hem. Barend was zeer vereerd en Sjoukje trots op haar „huis”. Waar gebeurde dat in de stad? nergens toch?

Tot op een dag grootvader een bijzondere gast te dineren ontving. Hij maakte voor deze heer zelfs een fles Bourgogne open, welke ouder was dan hijzelf. En daarna wilde hij zijn gast een echte Havanna, een Henri Clay, offeren. Plechtig opende hij de kussenkast en nam de Henri Clay-kist, sigaren voor hoogtijdagen en voorname gasten.

Grootvader staarde. In de kist van vijf en twintig lagen er nog maar acht. Snel koos hij een andere kist, om zijn gast niet te laten wachten. Maar daarna, toen de grootouders weer alleen waren...” Mathilde, wie heeft er aan m'n sigaren gezeten?”

„Wie heeft er van m'n brood gegeten, wie heeft er van m'n melk gesnoept!” zong grootmoeder nerveus uit het liedje van Sneeuwvitje en de zeven dwergen.

„Mathilde, wie heeft er van m'n sigaren gerookt!!”

„Hoe weet ik dat nou. Ik rook niet.”

„Weet ik! En Sjoukje ook niet, en Dientje ook niet, en de werkster ook niet... of wacht eens even, de werkster.”

„Nee, de werkster niet.”

„Hoe weet jij dat? Sjoukje dan?... wacht eens even, die galant!!”, grootvader voelde zich Sherlock Holmes.

„Nou, goed dan,” barstte grootmoeder los, met de last van twaalf Henry Clay's op haar schouders. „Barend dan... mag ik die vrijer van Sjoukje niet eens een sigaartje geven?”

„Henri Clay!! aan Barend?!!” riep grootvader.

„Henri Clay's of Henri Snees, ook 'n zorg. Een sigaar is een sigaar!”

„Mathilde, ben je dol?... Henri Clay's!!”

Maar grootmoeders vrouwelijke intuïtie greep het juiste afweerwapen.

„Hou nou op met je Henri Clay's. Een sigaar is een sigaar en ze stinken allemaal, met of zonder bandje. Moet je eens naar het plafond kijken, zwart!!, moet je eens aan de gordijnen ruiken, je hart draait ervan om, moet je zien hoe Dientje ligt te zwoegen om al je ingetrapt as uit m'n perzen te borstelen, en de brandgaatjes in je leunstoel... en je pak natuurlijk, maar dat Moffel je weg... daarom koop je zo dikwijls een nieuw pak. Bah, 't is dat ik zo'n geduldige vrouw ben!!”

„Mathilde... Tilly twaalf Henri Clay's aan Barend, terwijl ik er misschien drie per jaar rook!”

„Voor mijn part heten ze Crematoriums. Ik ga naar bed.”

Bons. Grootvader zat alleen en wond zich verder op, daverde opeens naar beneden, naar de keuken.

Maar Barend was er niet. Sjoukje en Dientje waren nog druk bezig met het servies en het gebruikte zilver en keken vreemd op. „Meneer” kwam nooit in de keuken.

Grootvader was opeens gekalmeerd en dekte zijn aftocht met:

„Ik wil een extra warme kruik vannacht.”

Grootmoeder zette dit keer haar voet op grootvaders nek. Wat dacht zo'n man, om het huis op stelten te zetten om een sigaar! De volgende dag kwam ze thuis met een kist van vijftig sigaren. Toonde hem demonstratief en zei:

„Voor Barend... komt in de keukenkast te staan. Zijn heel wat beter dan die Harrie Kleis van jou en nog geen vijfde

van de prijs. Die nette man zal z'n sigaartje hebben zonder jou."

Grootvader liet z'n knie weer trillen, draaide weer zijn witte snorren op en keek gevaarlijk naar grootmoeder, die al haar moed stond te verbruiken en als laatste fierheid het hoofd in de nek wierp en belde om Sjoukje.

„Voor je galant, Sjoukje. Als hij 's avonds zo gezellig bij je zit. Na z'n koffie, want meneer hier zegt toch altijd: Op koffie hoort tabak?"

Sjoukje bedankte uitbundig, ook grootvader. Maar twee dagen hebben de echtelieden niet met elkander gesproken en grootmoeder dineerde demonstratief twee avonden bij een van haar dochters. Ze zou hem wel afleren gelijk te hebben...

TYMON REYNE, ZAANSE SCHEEPSBOUWER

Februari 1689.

Hoog lag de koopvaarder op de blokken. Fors en soepel waren zijn lijnen getimmerd met Pools eikenhout, ontzagwekkend de geschutspoorten, kunstzinnig de spiegel, betrouwbaar de rijen koperen nagels. Dit samen was een macht.

De scheepsbouwmeester Tymon Reyne keek ernstig naar zijn werk. Naast hem stond Heyme van Avenhorn, de eerste gezelschap, die nerveus zijn muts ronddraaide in zijn handen.

„Wanneer kan hij te water, Heyme?”

„Heden of morgen, naar het u belijft, meester Reyne. U hebt dit reeds gevraagd.”

„Ik weet het, Heyme. Dat ik reeds veertien dagen vraag.”

„U zult moeten besluiten, meester. Met of zonder nieuwe opdracht.”

„Ik kan nog niet, Heyme. Dit zou de eerste keer in vijftig jaren zijn, dat er direct geen nieuwe kiel wordt gelegd. Misschien komt er nog uitkomst.”

Langzaam banjerde de dorre, grijze scheepsbouwer weg van de helling naar zijn woonhuis aan het water. Vóórdat hij binnen ging stond hij aan de wallekant. Tuurde. Zag de molens draaien in de forse bries, zag de arbeid op de werven, zag de beurtschepen voortzeilen, voelde de harteklop van de brede, bedrijvige Zaan.

In de grote woonkamer wachtte Liesbeth, zijn vrouw. Toen

hij binnenkwam, stond zij op van haar stoel bij het venster en wachtte weer totdat hij aan zijn tafel zat. Zij klapte in de handen en de huismeid kwam met de dampende aarden schotel. Grauwe erwten met spek. Liesbeth schonk zijn tinnen kroes vol met blond bier uit een aarden kruik en ging zitten.

Hij vouwde de handen en bad het Onze Vader. Toen schepte hij haar bord vol, daarna het zijne. En zij aten, langzaam en zwijgend.

Zij keek tersluiks naar hem, toen zijn bord leeg was klapte zij weer in de handen.

De meid bracht de gortepap, maar toen hij de volle kom voor zich zag, schoof hij haar terzijde en sprak het eerste woord van die middag.

„Ik wil geen eten meer... vandaag, Liesbeth.”

„Ben je ziek, Tymon?”

„Misschien... maak een reisbundel klaar. Ik wil heden nog naar Amsterdam.”

Hij dankte, stond daarna op en ging voor het venster staan, dat uitzag op de Zaan. Zij keek bezorgd naar de vertrouwde figuur; lang en dor, de haren nog dik en zilverwit. Gekleed in zwart wambuis en kuitbroek, zwarte kousen en schoenen. Slechts de brede witte kraag van het hemd, de zilveren gespen op de schoenen en de gordelriem waren een fleurige noot.

„Wil je ook Wijbrechje bezoeken, Tymon?”

„Ja... geef alleen wat mee voor ons kleinkind, Liesbeth. De tijden zijn slecht.”

Zij knikte en verliet de kamer. Hij ging zitten en dutte wat bij het vuur, totdat zij terugkwam met zijn reisgoed in een grote, geruite doek en een mand, toegedekt met een wit servet. Erin lag een rond tarwebrood, een stuk kaas en wat eieren. Zij liep naar het buikige muurkastje, nam er een zilveren rammelaar uit, die van hun eerste kind. Uit de zware kussenkast nam zij een zakje geld. Hij knoopte het in een schone neusdoek en was gereed. Toen boog zij het hoofd en hij kustte haar op beide wangen. En hij ging.

Het was reeds donker, toen de beurtschipper meerde. De scheepsbouwer ging naar de herberg op de Zeedijk, waar hij altijd woonde, als hij in Amsterdam te doen had. De waard begroette hem uitbundig en bracht hem naar zijn kamer.

„Kom straks bij ons zitten, meester Reyne. Ik heb een nieuwe zending Delfts bier en er is veel nieuws.”

Tymon Reyne knikte. Dat was voldoende voor de waard, die zijn zwijgzame gast al zovele jaren kende.

Zij zaten aan de donkere, geboenwaste tafel, de waard en de scheepsbouwer en nog enige zeelieden.

Tymon Reyne vroeg:

„Hoe reilt en zeilt het hier in Amsterdam?”

„Feesten, feesten, feesten sinds onze Stadhouder Willem III koning van Engeland is geworden. Het ene gilde na het andere. En de kooplieden bevechten elkander niet meer in de handel, maar met maaltijden en drank. Een goede tijd voor ons, kasteleins.”

„En de Heren Zeventien?”

De waard lachte, nam een ferme slok en trommelde behaaglijk op zijn lederen voorschoot, dat welfde over zijn zware buik.

„Ah... meester, zij beheersen de haven, de Admiraliteiten, de Stadhouder. Een macht tot ver en ver in Europa en de wereld. Wij kunnen trots zijn, meester Reyne.”

„Waarop? Beheersen zij de Engelsen?”

De waard keek opeens argwanend, werd vormelijk en zei:

„Wat voert u hierheen, meester?”

„Laat dat mijn zorgen zijn. Of zijt gij een rakker van de schout, kastelein?”

Toen stond de waard op en sloot zich aan bij een groep gasten, die tabak zogen en Rijnwijn dronken; en tevergeefs graaiden naar de forse diensters.

Reeds vroeg in de volgende morgen stond Tymon Reyne op de hoge stoep van het grachtenhuis van de jonge koopman Pieter de Swart. Bescheiden liet hij de klopper vallen op de

deur. Daarna stond hij in het voorhuis tegenover de huisvrouw, die gekleed was in saffraankleurige zijden rok en zwart fluwelen jak, omzoomd met wit bont. Rond haar hals droeg zij een bloedkoralen ketting met gouden slot en haar vingers waren beringd; kostbare stenen flonkerden.

„Kom binnen, meester Reyne en drink een roemer Rinse wijn. De koopman slaapt nog en zal u heden wel niet meer kunnen ontvangen. In de middag is er een maaltijd van zijn compagnie op de Levant. Wellicht heeft hij de tijd aan het einde van de week.”

„Vrouw de Swart, zolang heb ik geen tijd. Zeg uw man, dat ik hem heden moet spreken en mij, waar ik hem deze middag kan vinden. Ik zal zolang wachten bij mijn schoondochter.”

„De maaltijd is ten huize van Cornelis Roch, op het Singel bij de Sluizen.”

Hij groette zeer onhandig met een grote zwaai van zijn zwarte vilthoed, zodat zijn cape haar bijna in het gezicht sloeg. Zij glimlachte hoogmoedig om deze lompe scheepstimmerman, die geen hoofse manieren scheen te kennen.

Hij ging naar zijn schoondochter, in het kleine huis aan de Achterburgwal. Zij was erg verheugd hem te zien. Haastig rakelde zij het vuur op, schonk een kroes bier en sneed dikke plakken grove worst voor hem. Zij ordonneerde de huismeid een en ander en daarna droeg zij de schommelwieg in de kamer, zodat hij zijn kleinkind kon zien en de zilveren rammelaar op het dekentje leggen. Hij glimlachte nu en zijn ogen werden mild.

„Het zal een feest zijn voor Aert als hij is thuisgevaaren en een zoon vindt. Onze stamhouder.” En hij dronk haar toe met het blonde bier. Haar ogen schitterden. Toen keek zij plotseling naar de grond, vouwde de handen en zei:

„Vader... vorige week is het kleine Smyrna-konvooi van Reinier Maertenszoon thuisgevaaren. Het schip van Aert was er niet bij.”

Hij sprong op, slikte nerveus, zijn vingers speelden met de gordelgesp.

„En...?” vroeg hij angstig.

„De koopman heeft nog hoop. Onder Algiers was Aert in gevecht met zcerovers. Hij hield ze bezig terwijl de anderen ontsnapten.”

„Waarom heb je ons geen bericht gezonden, schoon-dochter?”

„Geen tijding, goede tijding, vader. Aert is een ervaren schipper.”

„Je hebt het goede bloed, mijn kind.”

„Waarom bent u in Amsterdam, vader?”

„Mijn laatste opdracht is afgebouwd, alleen nog optuigen. Ik zoek werk. Ik wil de jonge koopman Pieter de Swart nogmaals opzoeken.”

„Dat is nog nooit gebeurd, vader, dat u moest vragen om werk. Het is allemaal zo vreemd, de laatste tijd.”

„Zijn vader, Lieven de Swart, was zijn leven lang een klant. Ik herinner me, dat hij mij, nadat ik een schip voor hem had afgebouwd, een stukje papier liet brengen door de beurtschipper. Hij schreef:

„Tymon, bouw me nog zo'n schip.” Toen het klaar was gaf ik een papiertje mee terug aan de schipper: „'t Is klaar, Lieven.” En hij zond mij de volgende dag een zak met geld. Bij zijn zoon moet ik gehoor vragen, met de hoed in de hand, dagen tevoren.”

„Vader, wat is dat toch?”

„De ouden sterven... het is nù veertig jaren na de vrede van Munster.”

Toen meldde de huismeid, dat het eten gereed stond in de keuken. Haring en witbrood, kaas en kruidkoek en melk.

Laat in de middag trad hij binnen in de grote eetzaal van koopman Cornelis Roch. Hij zat met vijf heren rond de zware balpoottafel, die gedekt was met blank damast. Daarop stonden de zware gedreven zilveren schotels, de slanke fluiten,

de roemers en de bierkroezen, de kristallen kannen met zilveren handvat en deksel, reeds half geledigd. En op de schotels een keur van braadvlees, wild en gevogeltje in verbijsterende overdaad.

„Welkom, meester Reyne, schuif bij en drink op de gezondheid van Zijne Majesteit de koning van Engeland, onze stadhouder Willem III... en op de eeuwige vrede tussen de Unie en Engeland...” riep Cornelis Roch, reeds lichtelijk beschonken. Hij stond op, steunde met één hand op tafel, terwijl hij morsend een glas volschonk met witte wijn. Hij waggelde naar Tymon Reyne om hem het glas te reiken.

„Op de gezondheid van de stadhouder,” zei de scheepsbouwer en nam een slok.

„En de rest?” vroeg Steven Bontemantel, dronkemansdriftig op tafel slaande.

„Ken ik niet,” antwoordde Tymon Reyne.

„Ken jij niet?... ken jij niet?... verstokte De Witt-man,” zei de grootkoopman Jochem Huydecooper.

„Ik kwam hier voor een zaak, want het is werkdag. Niet om te feesten, noch om te drinken op het welzijn van onze doodsvijand Engeland.”

„U leeft nog in de tijd van de zee-oorlogen, meester Reyne, voor u een gouden tijd... vergeet dat... samen, de Engelsen en wij... zullen de zeeën beheersen... de wereld!” riep Cornelis Roch weer.

„Samen bestaat hier niet. Eén zal de zeeën beheersen, de ander zal het dek zwabberen.”

Zij lachten bulderend, sloegen daverend met de vuisten op tafel, hoonden hem.

„Hoort de meester Reyne. Hij zal Engeland de zeewet stellen... hij zal ze van de markten ranselen... met wat, meester? U bouwt goede schepen... maar uw krullenjongen kent beter de politiek dan gij.”

Toen antwoordde de scheepsbouwer:

„Koopman Pieter de Swart, ik kwam hier om u te zeggen, dat uw nieuwste schip te water gaat. Ik vraag u mij een

nieuwe opdracht te geven, zoals het gewoonte was tussen uw vader en mij... meer dan een halve eeuw."

„Mijn goeie man... nog meer schepen? Straks is er geen water genoeg. Wij hebben reeds te veel schepen... de vrachtprijzen worden erdoor gedrukt... en koopwaar hebben wij zat. De zolders kraken... wij willen geen lagere prijzen door overvloed... overvloed... kraken... krakende zolders."

Pieter de Swart had het met moeite gezegd, hikte voortdurend en keek lodderig in zijn glas.

„Pieter de Swart, Engeland bouwt! Engeland wordt met de dag sterker. Mij is bericht, dat zij overal verschijnen op onze markten. Dat de Moscovische markt wordt onderboden. Engelse waren komen in Novgorod en niet met onze schepen."

„Wat deert ons dat?... wij zijn zo rijk... laat die arme Engelsen een paar pennies winnen... wij gaan hen nu toch regeren en wat hebben we aan straatarme onderdanen?" riep Steven Bontemantel.

„Pieter de Swart," vroeg Tymon Reyne nadrukkelijk en beheerst, „kan ik de kiel leggen voor een nieuwe Oostzeevaarder?"

De koopman stond op, waggelde op hem toe, leunde met beide handen op de schouders van Tymon Reyne. De scheepsbouwer rook zijn zwaar stinkende drankadem, toen hij zei:

„Nee... De Witt-knecht... nee. Als ik weer laat bou... bouwen... dan bij een Prinsenman... jij ongeluksbode... jij Engelsenvreter... onze vloten zijn... groot, groot genoeg... wij hebben de grootste vloten... bah... bah." Hij hijgde van inspanning.

„Luister, koopman de Swart, als Holland niet meer bouwt, dan is het verloren. Als men in de Unie zo slegt en vreet als zij en uw maats, dan zal het u vergaan als dit."

Tymon Reyne duwde de koopman van zich af. Met twee grote passen was hij bij de tafel en greep met volle hand een groot, en vet en goudbruingebraden kapuin. Hij hief hem boven de zilveren schotel, kneep het gebrad tezamen, zodat zij het karkas hoorden kraken. En zij zagen het rijpe vlees tussen

zijn vinger doorpuilen en het vette vleesnat druipen langs zijn harde hand. Toen wierp hij de vermorzelde kapuin tegen het goudlederen behang. Zij hoorden het kletsend vallen, als een natte dweil.

„Zó zal Engeland ulieden doen!! Zo zal de Republiek der Verenigde Nederlanden ondergaan. Vet en goudbruin op een zilveren bed!! Ik zal bidden het niet te moeten beleven.”

Hij ging met grote passen naar de deur. Draaide zich om en keek hen aan.

Zij zagen hem in zijn strenge zwarte buis en broek, met de brede lederen gordel en de helderwitte kraag. Sober, degelijk en sterk. Holland van 1625; toen hij als kind naar zee ging.

„Al de duizenden zeelieden zijn in deze eeuw vergeefs gesneuveld, al de vrouwen tranen vloeiden om niets. Door u, die leven met wijn en gebrad en zonder grondslag... zonder groots idee. Gedenk het verlies van Nieuw-Amsterdam, het was het teken aan de wand!!”

De deur dreunde dicht. Zij dronken hikkend en lachend. Alléén Jochem Huydecooper stond op, sloeg zijn glas van tafel en huilde dronken in een hoek.

Ver na middernacht meerde de beurtschipper voor de werf. De scheepsbouwer zei hem in de morgen te komen voor de vracht, want hij had geen geld meer bij zich. De schipper hief de lantaarn, belichtte zijn gezicht en antwoordde: „Het is wel goed, meester Reyne. Een volgend maal dubbel.”

Toen stootte hij af, hees het zeil en laveerde op Amsterdam.

Tymon Reyne liet de klopper vallen op zijn huisdeur en wachtte. Dadelijk hoorde hij het klikken van huissloffen op de marmeren plavuizen van de gang.

„Ben je daar, Tymon?”

„Ja, Liesbeth. Ben je geschrokken?”

„Ik verwachtte je, Tymon.”

Hij hoorde haar ontgrendelen en het rammelen van de ketting. Toen hij binnen was keek hij verwonderd; er brandden kaarsen in de woonkamer, de keuken en het washuis.

„Het is morgen wasdag, Tymon. Was je dat vergeten?”

Hij glimlachte. Hij was het vergeten; dat nu reeds meer dan vijftig jaren zijn vrouw en de meisjes eens per maand midden in de nacht opstonden om de grote was te beginnen.

„Er is gedekt, Tymon. Je kunt eten.”

Hij waste zich onder de koperen pomp in de keuken, de huismeid zwengelde het water op. Daarna zat hij aan de donkere, zware, eiken tafel in zijn woonkamer. Hij staarde op zijn tinnen bord, dat stond op een damasten kleedje, en draaide achteloos zijn bierkroes. Liesbeth zat bij hem, zwijgend.

„Waarom verwachtte je mij, deze nacht?” vroeg hij.

Zij haalde de schouders op en zei:

„Ik weet het niet... je bent mijn man.”

Hij stak zijn rechterhand uit, zij legde de hare erin en hij streelde de handrug. Zij stond op, ging naast hem staan, legde haar hand op zijn schouder.

„Vergeefs, Tymon?”

„Ja. Engeland heeft gewonnen. Onze stadhouder is hun koning. Zij hebben het merg uit onze botten gezogen. Onze stadhouder zal overspeeld worden door hun ervaren parlement, want hij is fatsoenlijk en van goede wil. Eindelijk... nà drie zee-oorlogen en jarenlange plagerijen vernietigen zij ons met een van hun bijzondere middelen. Onze admiraals zijn dood... hùn vloten groeien... hùn kooplieden hebben gemakkelijk spel met de walgelijke vetzakken van Amsterdam. Mannen met pruiken als mantelbavianen... met kant aan hun onderbroek en uit hun laarzen... gekleed in zijde en satijn, gracieus wandelend met een stok en hijgend achter hun dikke buiken. En géén schepen meer bouwen. Het is voorbij... allen hebben vergeefs gezwoegd en gezorgd... Heyn... Bestevaer... De Ruyter... een hoonlach voor het genie van De Witt, die vloten bouwde. Liesbeth... Liesbeth... nu worden de eisen van 1672 werkelijk. Nu komt het vlaggesaluut voor de Engelse schepen, nu zullen honderdduizend gouden ponden worden betaald voor het visrecht op haring

in de zeeën van Zijne Majesteit... in de zeeën van Zijne... Majesteit!" Met een ruk stond hij op. De drift golfde omhoog, van de hielen tot in het achterhoofd, zijn bierkroes slingerde hij door de kamer, bonkend viel zijn stoel... „De zeeën van Zijne Majesteit... de zeeën!!!!... vijftigduizend zeelieden horig. God...!!"

„Tymon, vloek niet!!!... de Naam des Heren... TYMON!!!"

Toen zag zij zijn rug en hoe hij stond voor het haardvuur. Dor. Hij omklemdde de koperen handvatten aan de schouwrand, zoals hij dikwijls deed, als hij zich warmde bij het vuur. Zij zag hem vechten met zijn drift en het respect voor de Naam des Heren. En zij zag hem de handvatten verbuigen, als waren het wilgentwijgen. Hij zonk neer op het haardbankje en zij stond nu naast hem. Streelde zijn zilverwitte haren en zei:

„Tymon, de mens kan niet reiken over zijn graf. Onze tijd verebt, wij kunnen onze kindskinderen geen handvest mede-geven voor hun tijd. Zo was het immer. Het is de inzetting van de Hoogste Macht, daartegen is geen verzet. De Republiek heeft haar bloeitijd gehad, heeft geworsteld om haar bestaan en dacht er te zijn. Mozes mocht het beloofde land niet binnentrekken, ook wij niet. Niemand, geen mens en geen staat zal dat ooit mogen. Op de drempel is de ommakeer, de dood of het verval. Het Beloofde Land... dat is alléén de plek voor de troon des Heren."

Hij stond op, streek met zijn mouw over de behuilde ogen en was beschaamd.

„En dit, Tymon. Laat morgen dat schip van Pieter de Swart te water en leg de kiel voor een nieuw. Een schip voor Aert, onze jongste zoon, die gisteren is thuisgevaren te Hoorn, met één mast en zware slagzij. Laat hem varen als eigen schipper, waarheen jij wilt. Vrij van de kooplieden van Amsterdam, vrij van de Heren Zeventien, vrij, zoals jij als scheepsjongen naar zee ging, zestig jaren geleden."

Hij omsloot haar gezichtje met zijn handen, die aanvoel-

den als hard eikenhout. Hij kuste haar op het voorhoofd, daar waar de haarscheiding begon.

Hij nam haar werkzame handen en kuste de toppen van haar vingers.

En zij hield haar hoofdje achterover en de ogen gesloten...

Een schoon en gerijpt mensenpaar, meer dan zeventig jaar oud...

EEN HUZAAR VAN MAARSCHALK NEY

Het sprankelende voorjaar van 1834 streek over Richardmenil en alle ouderdom werd weggevaagd. De lente, de jeugd veroverde de macht, dat betalend met zichzelf aan zomer en herfst.

Henriette Bonheur wandelde in die zonneshijn naar het gemeentehuis. Onder het jonge blad en langs de bloemen. Zij droeg een potje met verse boter en zo nu en dan glimlachte zij tegen dit geschenk voor de Burgemeester.

Toen zij het potje neerzette op de tafel voor hem, keek hij haar met welgevallen aan van onder zijn zware wenkbrauwen.

„Welnu, madame Bonheur, is het weer zover? Dat u mijn gezag tracht te smeren met het vette uit de schepping?”

„Ja, mijnheer de Burgemeester, ja! Ik kom mijn vijfde kind aangeven. Het hele dorp weet het, daarom moet de overheid het opschrijven. Men zou het kunnen vergeten.” Zij lachte hem onbevangen toe en hij constateerde, dat haar gezichtje, omlijst door het kleine luifelhoedje, nog uitzonderlijk knap was.

„Weer van Pierre Laval... madame Bonheur?”

„Inderdaad, mijnheer de Burgemeester. Wat denkt u wel van me?”

„Dit, madame, dit! U komt hier weer veel te laat uw vijfde vreugde aangeven. Ik mag blij zijn, dat deze aangifte

niet samenvalt met zijn oproep als loteling. Maar goed... vindt u het eindelijk tijd om te trouwen met Pierre Laval en deze colonne een wettige vader te geven?"

„Ah, mijnheer de Burgemeester, wat een vreugde te horen dat de militaire woordenschat van het Keizerrijk nog in u kan opborrelen. En Pierre Laval trouw ik niet."

„En waarom niet, madame Bonheur?"

„Hij is mij niet sympathiek, mijnheer de Burgemeester."

„Ah... mijn hemel... na het vijfde kind nog niet sympathiek... ah, wat moeten wij daaraan toch doen?"

„Niets, mijnheer de Burgemeester, helemaal niets!"

Toen nam hij het register, maakte zich gewichtig en vroeg:

„Naam, madame Bonheur?"

„Jean."

„Mijn naam?" vroeg hij geërgerd.

„Ik heb altijd warme gevoelens gehad voor het gezag... en voor u, mijnheer de Burgemeester. Zal ik nu tekenen?"

Hij schoof haar het register toe. Daarna lachte zij koket naar hem, draaide zich om en deinde weg in haar vrolijk gebloemde crinoline. De Burgemeester keek haar peinzend na, het beeld van de crinoline, wiegend van haar nog altijd slanke taille, wilde zo vlug niet wijken. Hij zuchtte wat en stak zijn vinger in de geurende boter, daarna in zijn mond. Zoog er behaaglijk op als een kind. Peinsde weer verder of haar taille echt was of ingesnoerd.

Toen hij naar huis wandelde om te gaan dejeuneren ontmoette hij mijnheer Pastoor. Zijn Eerwaarde hield hem staande, tikte met dreigende vinger op zijn jasrevers en zei:

„Mijnheer de Burgemeester, dit heidens schepsel heeft wederom gebaard. En u, de wandelende wet van de koning van Frankrijk, doet daartegen wéér niets en gedooft, dat in dit paradijsje buitenechtelijke kinderen worden geboren."

„Mijnheer Pastoor, uw nieuwsbericht is enige maanden oud. Waarom maakt u mij eerst heden deelgenoot van uw afgrijzen?"

„Ik zag haar gaan naar uw wereldse dwingburcht, gij Zoon der Rede. De vader is zeker weer deze faun, deze smid Pierre Laval?”

„Ik benijd uw voortreffelijke intuïtie, mijnheer Pastoor. Zo'n voortreffelijke inval enige maanden na de gebeurtenis in deze metropool. En deze faun leeft ordentelijk en verzorgt dit gezin.”

„Gezin?... ah... sinds de keizer Napoleon zijn de zeden verwoest. Een oud man als ik kan ze nauwelijks herbouwen. Gegroet, mijnheer de Burgemeester... en gezegende maaltijd.”

Zij lachten elkander fijntjes toe na deze, hun tienduizendste schermutseling en gingen naar hun namiddagbesognes, het déjeuner en het middagdutje.

De volgende morgen wandelde de Pastoor naar de smederij van Pierre Laval. Hij ging zitten op de bank van de voerlieden en keek aandachtig naar de vaardige hoefsmid, die een diligencepaard besloeg. Toen Pierre Laval gereed was, wiste hij zich het zweet van het voorhoofd, draaide de punten van zijn Spaanse snor wat op alsof hij zich kleepte voor een ontvangst. Daarna zei hij:

„Wat verschaft mij de eer, Mijnheer Pastoor? Hebt u een paard gekocht?”

„Weelde is voor het kasteel, Pierre Laval. Ik moest mij eigenlijk door u laten beslaan om steviger in deze poel van zonden te staan. Maar nu kwam ik u verzoeken om een nieuw hek voor de pastorie te maken.”

„Dat is een welkome opdracht, Eerwaarde. De tijden zijn duur en mijn verplichtingen groot.”

„Zeer groot... zo groot dat u ze nauwelijks beseft, Pierre Laval. De verplichting tegenover uw ziel hebt ge nog steeds niet bemerkt.”

„Mijnheer Pastoor bedoelt?”

„Uw prehistorische levenswijze moet eindigen, smid. Luister naar mijn dwangmiddel. U noch Henriette Bonheur, noch uw aantrekkelijke kroost mag rekenen op geestelijke

bijstand. Beseft u dat? Mijn lankmoedigheid heeft enige decennia geduurd. En dat hek, het behoeft het goedkoopste niet te zijn en geld vooruit kunt u vanmiddag reeds ontvangen, als u dat wilt."

Toen klopte Zijne Eerwaarde het postpaard op de hals, keek in de duisternis van de smidse, zag het felle vuur waarvan hij altijd huiverde, want zó moest de ingang van het inferno zijn. En mijnheer Pastoor huiverde nog toen hij de postherberg binnenging om zijn brieven te halen en daarom een klein aperitief nam om deze innerlijke kilte te overwinnen.

Die middag kwam de smid ter pastorie. Hij mat het hek, noemde zijn prijs en beurde de halve som als voorschot. Omdat hij vertrok bleef hij aarzelen in de kamer van de Pastoor, die in zijn grote stoel voor de tuindeur zat. Hij streek nerveus langs de chevrons. De zieleherder vroeg:

„Nog wensen, Pierre Laval?"

„Wat bedoelde u met geestelijke bijstand, Mijnheer Pastoor?"

„Alles en niets, mijn waarde," antwoordde de Pastoor, vouwde zijn handen over zijn habijt en sloot de ogen.

„Ik ben bang voor die woorden, mijnheer Pastoor."

„Eindelijk. Ik zal mijn handen niet van u aftrekken als u trouwt met Henriette Bonheur. En éérst trouwt in de kerk. Later kunt u gaan naar dat hol van de materie-aanbidders, dat bureel, het gemeentehuis, om u te laten begieten met het gebral van een oud-soldaat."

„De Burgemeester was een gróót soldaat. Ah... mijnheer Pastoor, ik herinner me hem als opperwachtmeester bij Wagram. Die charge over het korenveld, die zwierende schoudermantels, de flitsende sabelmuur boven de schimmels en de bruinen... het daverende Leve de Keizer. Wat een tijd. Frankrijk in glorie..."

„En Oostenrijk in bloed," onderbrak de Pastoor, „en tranen... wezen... doodsgerochel... brandende hoeven. En gij met zwierende schoudermantels."

„Mijnheer Pastoor, slechts een werelds man kan het grootse van een veldslag...”

„Zwijg, smid. Gij en uw Burgemeester hebben de náám christendom slechts geléënd. Wilt ge trouwen of niet, wilt ge capituleren voor de charge van de hemelse schare? Misschien ligt deze beeldspraak u beter.”

„Ik zal het overleggen, mijnheer Pastoor.”

„Henriette Bonheur zal het voordeel van een strategische terugtocht stellig zien. Over vier weken verwacht ik uw capitulatie in mijn kerkje. En de prijs van dat hek moet u nog maar eens berekenen, ik vrees, dat hij te laag is. Gegroet.” Pierre Laval ging en dwaalde langs de wegen omdat zijn leven opeens zo moeilijk was geworden.

De fluistering, geladen met het grote nieuws, ging langs de dorpen in deze streek van Lotharingen. En kwam ook in Manoncourt, dicht bij Richard-menil. Als een apocalyptisch paard reeds het binnen in het huisje van Geneviève Chevalier, de wasvrouw. Zij kon het niet geloven, dat vreselijke bericht van het aanstaande huwelijk van Pierre Laval met Henriette Bonheur. Toen zij geen tranen meer had, ging zij naar het stadhuis en zat stom en geslagen voor de Burgemeester, die geen woord kon krijgen uit de wanhopige vrouw. Ten einde raad zei hij:

„Kom mee, madame Chevalier, naar mijnheer Pastoor, Misschien kan hij uitvinden waarom u wezenloos voor me zit.”

Hij trok haar mee aan de hand naar de pastorie; de dorpeelingen kwamen ijlings naar buiten om dit nieuwe te zien, de Burgemeester met wapperende jas en de snikkende wasvrouw, snelwandelend naar de pastorie. De huishoudster van de Pastoor schudde haar dooreen, hield haar polsen in een kom koud water, schreeuwde opeens heftig tegen haar en daarna was zij gereed voor het verhoor. Zij vertelde van het gerucht. De Burgemeester en de Pastoor keken elkander aan, zij werden op slag bondgenoten.

„Dat zal niet gebeuren, madame Chevalier. Deze Turk, deze

smid met zijn fluwelen ogen, heeft twee kinderen bij u. En zou zich nu willen verbinden met Richard-menil? Ah... wat denkt U?... dat wij ons onsterfelijk zullen blameren? Ah... en dan... uw kinderen hebben hetzelfde recht op een vader als die van madame Bonheur. En stuurt hij u geregeld geld? Iedere maand?"

Zij knikte heftig en opperde zwak:

„Maar, mijnheer Pastoor... wanneer hij Henriette Bonheur nu liever heeft?"

„Niks liever," schreeuwde de Burgemeester, „bent u niet even verleidelijk als madame Bonheur? Hij heeft u toch tweemaal uitverkoren?"

„Jawel, mijnheer de Burgemeester, maar in een vroeger stadium... Daarna kwamen de vijf van madame Bonheur."

„De uwen genieten het eerstgeboorterecht," zei de Pastoor mild.

„Dat had Ezau óók," huilde Geneviève, „en tòch kreeg Jacob de zegen."

„Zwijg, madame Chevalier... uw zoons komen niet hongerig uit het veld en linzen lusten zij niet," mopperde de Pastoor, „wij zullen voor uw rechten opkomen."

„En hoe," viel de Burgemeester hem bij, „wij hebben nog meer rekeningen met die van Richard-menil."

Geneviève Chevalier ging. Achter haar kwamen de vrouwen van het dorp om haar te beklagen en eeuwige trouw te zweren in haar strijd. De Burgemeester en de Pastoor bleven in de pastorie voor een krijgsraad, rookten een forse sigaar, dronken een struise Bourgogne, zodat hun moed en welsprekendheid tot een hoog peil stegen. De mannen van Manoncourt, aangedreven door hun vrouwen, zochten elkander in de herberg „La Belle Meunière" en dronken zich in oorlogsstemming. En zo kwam de avond over de dorpen Richard-menil en Manoncourt.

Wee Richard-menil... wee!!

Maar daar wisten zij dat nog niet, dansten en dronken en

lachten bij het vooruitzicht van de bruiloft, die groots zou worden onder de hoede van „Keizer en Paus”.

Alleen Geneviève Chevalier zat versuft door al de emotie te huilen in haar huisje, temidden van het blanke wasgoed dat hing te drogen als een vreemd decor.

Haar beide zoons stonden bij haar in de kamer. Louis, de oudste, die zo sterk op zijn vader leek, leunde tegen de schoorsteen; zijn broer Henri durfde nauwelijks op te kijken naar het leed van zijn moeder.

„Ga slapen, moeder, morgen zien wij verder,” zei Louis en klemde zijn kaken zo opeen, dat het klopte aan de slapen. Zij knikte dankbaar, kustte haar zoons op het voorhoofd en stommelde naar haar kleine slaapkamer, boven.

Nogmaals snelde een groot gerucht langs de dorpen van Lotharingen. Pierre Laval, de smid, was verdwenen. Die van Richard-menil veronderstelden een smerige streek van Manoncourt en die van Manoncourt geloofden, dat die van Richard-menil een schaamteloze comédie opvoerden. Daarom gingen, toevallig op eenzelfde ochtend, de hoogste gezagsdragers van de dorpen er op uit om genoegdoening en klare wijn.

Voor de herberg „Het onnozele schaap” ontmoetten elkan- der de beide delegaties. De burgervaders zwaaiden reeds vanuit de verte dreigend met hun wandelstokken, de zieleherders waren uiterlijk beheerst maar zij baden stillekens om hemelse bijstand en wat tijdige spitsvondigheid. De burgemeester van Richard-menil, de meest agressieve, begon onmiddellijk:

„Ah... ziet hen, de mensenrovers... de koppensnellers! Waar is het lijk van onze ongelukkige smid? Geef tenminste zijn stoffelijk overschot terug aan zijn geliefde.”

„U spreekt altijd van misdaden, collega. Dat geeft te denken,” riep de burgervader van Manoncourt, „maar wij lopen niet in uw val. U wilt ons laten bijten in een denk- beeldig lijk en intussen onze Pierre laten trouwen met dat wezentje Henriette Bonheur. Maar u kunt het wel vergeten, collega, deze smid heeft verplichtingen aan onze wasvrouw, madame Chevalier.”

„Ja,” viel hem de Pastoor van Manoncourt bij, „ja... reeds meer dan twintig jaar verplicht. Zijn éérste liefde met gevolg in duplo.”

Nu kwam ook de pastoor van Richard-menil in de strijd en zei:

„De genegenheid van Pierre Laval heeft zich nadien verdiept en verfijnd. Vijfmaal toonde hij zijn geestelijke groei in deze materie. Vijfmaal, mijne heren, wilt ge nog een forser bewijs van zijn voorkeur?”

„Mocht wat,” smaalde de Burgemeester van Manoncourt, „de eerste keus is altijd de beste. Dan is het brein nog onbelast en niet aangevreten door sleur en de heerszucht van een vrouw... onze Geneviève Chevalier is niet zo een duivelin als uw Henriette. Ziet haar groene ogen met het smeulend vuur... dan weet u reeds genoeg en men zou de arme smid uit haar lokkende ban willen losrukken!!”

„Aha... mijnheer de Burgemeester! Wanneer hebt u deze groene gloed in Henriette's ogen gezien,” ondervroeg de Pastoor van Richard-menil, „en wat weet u van lokkende ban?”

„Ambtsgeheim, Eerwaarde... ambtsgeheim,” gronde de Burgemeester.

„Zwijg, Burgemeester,” viel zijn Pastoor hem af. „U, oud-soldaten van die Napoleon zijn gespeend van ieder respect en zijn niet in staat tot een gesprek. Wat nu?”

Er was geen oplossing en de twist daar op die weg werd steeds heviger omdat ook andere grieven te berde kwamen. De geestelijken trachtten elkander te overtuigen met ten hemel gestoken vingers en de burgervaders drentelden af en aan en zwaaiden nog steeds dreigend met hun wandelstokken. Toen kwam de dikke waard uit „Het onnozele schaap” naar buiten en zei:

„Heren... dat is zo geen gezicht. Kom tenminste binnen en bespreek uw grieven bij een glas witte Bordeaux. En als de heren willen dejeuneren?... de vrouw smooit dan een paar poulardes méér... à la bonne femme!!”

Opeens bespeurden zij een demonisch aantrekkelijke honger.

„Ten laste van de gemeentekas nodig ik u dan uit,” zei de Burgemeester van Richard-menil tot zijn tegenstanders.

„Dat is een ingestudeerde scène uit uw comédie. Maar goed, wij zijn voorbereid. En dan... de wijn is ten laste van Manoncourt,” antwoordde deze burgervader.

„Wijn en vergif, een klassieke combinatie,” peinsde de Pastoor van Richard-menil hardop.

„Indien u wenst, zal ik u vooraf bedienen,” antwoordde de Eerwaarde van Manoncourt.

„Bederf uw maaltijd niet, heren,” riep de waard boos en ging hen voor.

„Ge zijt een wijsgeer, kastelein,” antwoordde de Pastoor van Richard-menil en klopte hem goedmoedig op de vette schouder.

Het werd zeer laat in de middag en het resultaat was een compromis. De Bisschop en de Prefect zouden beslissen, met wie de smid zou moeten trouwen. Trouwen!... onherroepelijk. Dat stond vast.

Zijn middagslaapje kon de Pastoor van Richard-menil niet vatten omdat hij ietwat te overdadig had toegetast. En dan... als een horzel zoemde de gedachte om hem heen, dat zij gevierden vergeten hadden te bespreken waarheen de smid kon zijn gevlucht en waar hij verborgen zat.

Een week verliep. Een derde bericht, als een volgende Egyptische plaag, dook op in Richard-menil en Manoncourt. Het kwam van Rosieres aux Saines en het was het ergste nieuws sinds de veldtocht van Julius Caesar. Want Germaine Blanchart zou gaan trouwen met Pierre Laval, de smid. Germaine Blanchart... die rijke, gruwelijk rijke weduwe. De vrouwen van Richard-menil en Manoncourt maakten haar grondig af met enkele woorden en gebaren, maar de mannen twijfelden

vastberaden en zeiden: „Nou... er zijn erger dingen in de wereld... en de rest van je leven rentenieren?... niet gek!”

De Burgemeesters en de Pastoors kwamen in ijlt tempo bijeen in „Het onnozele schaap” en ditmaal waren het forse forellen die Zijne Eerwaarde van zijn middagslaapje beroofden. Het veldtochtsplan werd grondig gewijzigd. Een vertrouwensman, en dit was de Pastoor van Richard-menil, zou het wereldlijk en geestelijk gezag gaan opleggen aan deze strenge, zelfstandige leerlooiersweduwe, Madame Blanchart uit het dorp Rosières aux Saines.

Germaine Blanchart glimlachte toen zij het briefje ontving waarmee het bezoek werd aangekondigd. Zij ordende wat aan de zware, blonde pijpenkrullen, die slingerdansten langs haar wangen, schikte haar shawl en bekeek zich aandachtig in de spiegel. Zij mocht er nog zijn met haar blauwe ogen, het welgevormde neusje en de vrolijke mond met de kleine, witte tanden.

Zij ontving Zijne Eerwaarde op het terras van haar grote villa. Een aantrekkelijke namiddagkoffie wachtte, zodat de kruistochtgedachten van mijnheer Pastoor ineens minder heftig werden. Madame Blanchart maakte een diepe revérence en verzocht hem te willen plaats nemen in een gemakkelijke rieten stoel. Daarna schonk zij koffie en opende de aanval.

„Welnu, mijnheer Pastoor, u waagt zich in het hol van de leeuw? En u wilt mij de bezinning terugbrengen?”

„Ik ben net zo onbezorgd als Daniël. En uw bezinning?... was zij gevlucht voor de aanblik van deze huzaar?”

„Ja, Eerwaarde, zijn knappe verschijning herinnert mij eraan, dat er nog iets anders bestaat dan gezouten koeienhuiden. En dan... is het niet héérlijk zijn tweede jeugd te mogen bespeuren, mijnheer Pastoor?”

„Dat is voor mij terra incognita, Madame Blanchart. En gezouten huiden zijn een heel wat rustiger bezit dan een huzaar met fonkelende ogen en een Spaanse puntsnor.”

„En tòch trouw ik hem, Eerwaarde.”

„Men heeft mij verteld, dat u reeds een keer was getrouwd, Madame Blanchart.”

„Inderdaad, ook dat is mij niet bespaard gebleven. Desondanks... Mijnheer Pastoor, slaat het hart een nieuwe roffel.”

„Zal het geen treurmars worden, als u verneemt, dat deze Pierre Laval zeven aanwijsbare kinderen heeft en de moeders nog leven, Madame Blanchart?”

„Mochten de dames onverhoopt vóór mij sterven, Eerwaarde, ik zal de schare stiefkinderen aanvaarden en een leegte in mijn leven zal zijn volgepropt.”

„Ah... madame... u belast zich met zware taken. Een grote looierij, een speelse echtgenoot en zeven grote kinderen. Ik zou u zo graag de ogen openen.”

„Mag ik u eenzelfde dienst bewijzen, Mijnheer Pastoor? zodat u kunt zien, dat één der drie vrouwen in dit spel zeer vastberaden is?”

Zij glimlachten opeens tegen elkander en knikten begripend.

„Hoe lossen wij deze zaak op, madame Blanchart, hoe kan een oude geestelijke het liefdesvuur temperen van een dame van middelbare leeftijd... en dit terwille van een ander?” vroeg de Pastoor zacht, „moet ik de achtervolging staken en een zwarte ram dulden temidden van mijn kudde?”

„Er zijn veel witte rammen in uw kudde, waarvan de onderhuid zwart is, Eerwaarde. Zoudt u deze zwarte ram niet willen blank verven met uw mildheid? zodat ik hem kan laten terugkeren naar uw kudde in Richard-menil, mijnheer Pastoor?”

„Ahà... madame... Kende u hem reeds... vroeger?”

„Ja, Eerwaarde, voordat hij naar Rusland ging.”

„Vergat hij zijn jeugdliefde, madame Blanchart?”

„Ik vergat... na het bericht van de Beresina. En het looiersgoud was sterker. Maar gelukkig... de huzaren zijn niet sentimenteel, mijnheer Pastoor.”

De Pastoor van Richard-menil rees op uit zijn stoel, zijn gelaat was mild. „Hoe eindigen wij dit schaakspel, Madame?” vroeg hij.

„Mijnheer Pastoor, dat is een zeer vreemd spel. Dat van een kind, dat de regel niet kent. Kijk... wit heeft een koning en drie koninginnen, zwart slechts een raadsheer... met enkele pionnen. Maar goed... ik offereer u remise.”

„Madame... jaag de ram terug naar zijn kudde. Er zal hem geen leed geschieden.”

Toen maakte zij weer een diepe *révérence* en Zijn Eerwaarde wandelde langzaam terug door de grote tuin, naar de *tilbury* die wachtte op de straatweg.

Madame Blanchart ontbood Louis Chevalier, diezelfde middag. De jonge werkmeester kwam onmiddellijk en stond eerbiedig voor zijn patrones.

„Louis, haal uw vader uit de looierij en verzoek hem hier te komen. En dit... doe zo iets nooit weer. Een vader 's nachts uit zijn huis lokken met een gefingeerd ongeval, hem overvallen en opsluiten. Foei! En meng me niet meer in dit soort moeilijkheden.”

„Ik deed het terwille van moeder. Zij heeft meer recht dan die van Richard-menil.”

„Wie recht heeft blijft een open vraag. Men doet zoiets niet. Begrepen?”

Hij boog en ging.

Toen kwam Pierre Laval. Vermoeid en treurig, met een baard van acht dagen, die grijzend opkwam.

„U kunt teruggaan, mijnheer Laval. Het gevaar is geweken.”

„Waaraan heb ik dat te danken, Madame Blanchart?”

„Och... een paar menselijke woorden hebben Mijnheer Pastoor toegevend gemaakt.”

„Madame, in mijn eenzaamheid temidden van uw leder heb ik bedacht, dat ik een dwaas ben geweest. Mijn hele leven.”

„Misschien, gelcefd te hebben is geen dwaasheid, Pierre Laval. Er is echter nooit een weg terug. Ga nu.”

Zij keken elkander aan en zagen de naderende herfst in hun ogen.

„Pierre... heb je 1812 kunnen vergeten?” vroeg zij en deed een stap naar hem.

„Ja... Germaine. Oorlog stompt af. Ik sta een paar treden lager dan jij... nu.”

Hij gaf haar wat vormelijk de hand en zij keerde het gezicht af.

Zij tuurde lang zijn slanke ruitergestalte na, toen hij terugliep naar zijn dorp. En dacht tweeëntwintig jaar terug; toen een verliefd blond meisje verlegen opkeek naar de huzarenwachtmeester Pierre Laval, die op zijn schimmel zat in een zwierige dolman. En met zijn eskadron uittrok naar Rusland.

En hij dacht aan de groene ogen van Henriette Bonheur en aan de heerlijke chocolade met een verse croissant, die zij hem morgenochtend weer zou brengen in de smidse...

Wat verwachtte u anders van een huzaar van de maarschalk Ney?

DE DOLK VAN OOM ARI, DE ZIENER

Hij hing boven de schoorsteen, schuin op een bruine omslagdoek. Als een vreemdsoortige salamander.

Het was een griezelige dolk, lang en dun, met een ivoren handvat en gestoken in een vuilroodleren schede. De soort noch het land van herkomst was niemand te weten gekomen. Men wist slechts, dat de dolk het lijfwapen was geweest van Ari Bonten, de gestorven man van Pleun de visvrouw. Ook wist men, dat oom Ari hem naarstig had gebruikt, dat had Bonten altijd zelf verteld.

Voor Pleun Bonten was de dolk een levend wezen geworden, vanaf de dag dat Ari was verongelukt onder een hijs. Het wapen was nu oom Ari zelf, genageld aan de muur en genadeloos overgeleverd aan haar boetpredikaties. Ook hoonde Pleun de dolk, vooral op zaterdagavond wanneer zij haar borreltje dronk.

Zij keek dan soms venijnig op en zei:

„Zou je wel wille hè, meepimpelen. Je heb genoeg gehad, héé, drankwage!!”

Dan smakte Pleun Bonten met de lippen en likte haar glaasje uit.

En op zo'n zaterdag, nadat Pleun van de vismarkt was thuisgekomen, zich gewassen en verschoond had, de vislucht had overmeesterd met eau de cologne en zij haar eerste bor-

reltje had „gekiept”, wilde zij haar monoloog tegen de dolk beginnen. Zij keek... en met groot lawaai rende zij de trap van haar bovenhuis af en in een door naar mijnheer de Inspecteur van het Haagse Veer.

Want de dolk van Ari Bonten was verdwenen.

De inspecteur draaide zijn zware snorren op, klopte tante Pleun gemoedelijk op de schouder en zei:

„We zullen d'r wel es naar omzien, vrouw Bonten. Ik zou maar vast een andere dolk kopen in de Franse Bazar. Ik kan begrijpen, dat je het zo een beetje kaal vindt boven de schoorsteen.”

„Meheer, dat kèn niet, die dolk mot werom komme!”

„Waarom dat, vrouw Bonten?”

„Ari had altijd gezegd: Pleun, die dolk is m'n ouwe dag, m'n pensioen. As ik niet meer werreke ken, meid, zei die, dan zal jij d'r es zien, zei die, dan ete we van dat galf.”

„Zo, tante Pleun, dan heeft oom Ari dat zeker altijd gezegd, als hij een paar borreltjes ophad.”

„Wat bedoelt u, meheer?” stoof zij op, „Ari dronk allenig op een feesie.”

„Dan was Ari's leven één groot feest, vrouw Bonten. Maar ga nu, ik zal er naar laten speuren.”

En Pleun Bonten verliet het Haagse Veer, boos om zoveel koelte van de „overheid”.

Maar 's avonds na de dienst moest de inspecteur steeds terugdenken aan vrouw Bonten en had een beetje wroeging, omdat hij haar had afgescheept. Er was toch gestolen, op klaarlichte dag was men toch bij haar binnengeslopen... en dan, de rechtvaardigheid voor de kleine man was de basis van het ontzag voor de politie. Hij legde z'n krantje neer en zei tegen z'n vrouw, dat hij nog wat ging controleren. Hij banjerde wat over de Vissersdijk, liep een paar kroegen in en uit, maakte hier en daar een praatje. Over de dolk geen woord.

De eerste, die naar tante Pleun ging met inlichtingen was de vrouw van bakker Tulp. Ze zei:

„Pleun Bonten, zaterdagavond kwam d'r een vent, een donkere, een Italiaander doch ik. Hij wou krentebrood en toen die z'n geld uit z'n zak opdiepte, zag ik je dolk, mit dà ivore heft, weet je wel.”

„Nou... enne?”

„Enne... niks! Ik doch d'r benne meer dolkies as van ome Ari, maar nou, da'k gehoord heb...”

Pleun Bonten wachtte niet totdat zij was uitverteld en holde weer naar het Haagse Veer. De inspecteur liet de bakkersvrouw halen, zij herhaalde het verhaal, dat zij nog wat kleurrijker maakte met „enne loere dattie dee, meheer de inspecteur, naar me centelaai... ik wier d'r koud van.”

„Welke kant is hij opgegaan, vrouw Tulp?”

„Ik doch de Keizerstraat in.”

„Nou, bedankt voor je inlichtingen, we zullen er veel aan hebben,” zei de inspecteur mat.

Hij zond nu een rechercheur uit met de speciale opdracht op de „Dijk” eens te gaan onderzoeken of men daar iets wist van een Italiaan. Bij de derde kastelein had hij geluk. Hij had voor de Italiaan getapt, vier borrels, een paar glazen whiskey. Hij had betaald met een gouden tientje, daarvan had hij er een hoop.

„Verder niks bijzonders?” vroeg de rechercheur.

„Nou... nou u 't vraagt... túúrlijk... toen ie dat tientje uit z'n vestzak wipte, rolden een paar diamante over de grond. Hij heb ze haastig opgeraapt en toen lachte die tegen me en hij zee wat.”

„Wat... wat zei hij?”

„Tja... wat... ik verstaan geen Italiaans.”

„Waar ging hij heen?”

„Daaro heen, de kant van de Boompies op.”

Dat de recherche zocht lekte uit. Dat een vreemde zeeman de dolk had gestolen stond nu als een paal zo vast voor de bewoners van „het” Vissersdijk en de inlichtingen kwamen nu toestromen. Hij was op zoveel plaatsen gezien, dat de

inspecteur bepeinsde, dat er een bende Italianen de stad onveilig moest maken. Maar omdat zij allen de dolk van oom Ari hadden gedragen en die op een onvoorzichtige manier hadden getoond, haalde hij z'n schouders op. Die tips waren waardeloos en van al dat vreemde geld, dat zij hadden uitgegeven geloofde hij ook niet veel.

Er kwam ook een jonge meid. Een beetje mollig, met rossig haar en grijze ogen. Ze leefde helemaal met haar verhaal mee, toen zij ging vertellen. En de inspecteur keek wat dromerig naar haar, terwijl hij langzaam zijn knevel puntte. Zij vertelde:

„Zit ik daar in het plantsoen bij het Maasstation, op een bankie... weet je wel, zo fijn te turen over de Maas... denk ik an rijk zijn, inplaats van dâ gange schrobbe, dâ je d'r van kraakt, weet je wel... nou, enne... ik doch da'k 't bestierf!! staat opeens die Italiaander achter me. Leit ie z'n arreme om me hals... zò, weet je wel... ik doch dattie me worrege wou. Maar hij wilde me allenig maar zoene... ik gille, hè... zeg tie: wees nou lief, meid, gane me same uit, ik heb een hoop poen te vertere... weet je wel.”

„Ja, ja,” knikte de inspecteur ontwakend uit z'n mijmering, „en dat zei hij allemaal in het Italiaans, dat jij zo goed verstaat.”

„Nee, natuurlijk niet... maar in de liefde bestane d'r geen tale, weet je wel, dan weet je direk wat offeze bedoele.”

„Verder.”

„Nou... mot u hore... haalt ie een dolk uit z'n broekriem... ik doch da'ik d'r in bleef... hij speelt d'r wat mee, draait... en daar laat ie me zulke diamante d'r uitrolle... en zo maar op ze hande danse. Nou... ik in, hè... gane me de stad in? vraag ik. En net as tie antwoorde wil, fluite ze erges vandaan. Hij sprink op... geef me opeens een zoen... en wèg inene... weet je wel.”

„Ja, ja, hoe zag hij eruit?”

„Nou... een knappe donkere vent, met zo'n emmes snorretje, weet je wel... ikke kwaad hè, maar 't was toch een lekkere zoen.”

„Nou... ik weet het nu. Als het nodig is zal ik je laten roepen,” zei de inspecteur een beetje wrevelig. Die meiden altijd, met haar jonge donkere kerels. Als het niet waar was, zaten ze altijd intens te genieten van de leugen. Maar men kon niet weten, misschien was er iets van aan en dan had de politie tenminste een vaag signalement. Een jonge donkere Italiaan.

De rechercheur ging maar weer eens zoeken. Al de dans-tenten van de „Dijk” en de „Polder” ging hij binnen, maar er waren daar zoveel jonge donkere kerels, dat er geen uit-zoeken aan was. En daarbij, de politie had nog wel wat anders te doen, dan naar een dolk te speuren al zat deze dan vol met diamanten. Tante Pleun ging regelmatig naar het Haagse Veer om navraag te doen en te controleren of de politie haar plicht wel deed. Tot op een dag de inspecteur zei:

„Ik zou nog maar eens goed zoeken, vrouw Bonten. Hij zal wel ergens slingeren. Wij vinden hem toch niet meer, het heeft al te lang geduurd.”

Mismoedig ging Pleun Bonten naar huis met het voor-nemen om thuis eens lekker breed te gaan uithuilen en daarna een brandewijntje te nemen om zich te troosten. Zij nodigde een paar vriendinnen uit om getuige te zijn van haar leed en om daarna gezamenlijk de vertroosting te ondergaan.

Alles verliep volgens de ritus. Pleun Bonten hilde, sprak warm en waardierend over oom Ari, die toch een goede vent was geweest en voor haar ouwe dag had gezorgd, al was dat op een vreemde manier. De vriendinnen beaamden, zaten wel een beetje te popelen, omdat het leed zo lang duurde en de brandewijn zolang moest wachten.

Maar eindelijk stond tante Pleun op, haalde de fles en schonk de glaasjes vol. En voordat de vrouwen plechtig zouden drinken, hieven zij hun glaasje op en keken droevig naar de plek waar de dolk had gehangen. Had gehangen?... hing!!!

Pleun Bonten schrok overeind, gilde:

„Verrek... meides... daaro!!”

Maar de vriendinnen hadden het ook al gezien, ze waren bleek van schrik en morsten uit de glaasjes, die trilden in hun handen.

„Hij is terug, meides... hij is terug! Ari is werom!” en tante Pleun staarde ontzet naar de muur.

„Haal 'm d'r af,” riep een vriendin.”

„Meid... ik durref niet... ik bedoen me haast,” hijgde Pleun.

„Jesses... wat eng... ik gaat hiero weg,” riep nu de andere vriendin en maakte aanstalten om weg te lopen.

„Ik gaat mee,” riep de eerste, „ik krijg d'r 't hartwater van... Pleun, meid... 't spookt hiero. Kom mee, meid... holle!!”

Even nog aarzelde tante Pleun, toen pakte ook haar de angst en de vrouwen stormden de trap af, de straat op. Daar leunden zij grienend tegen de pui, er kwam direct volk toelopen, in een oogwenk was er een opstootje. Hijgend en jammerend vertelden de vrouwen dooreen, „dattie d'r weer hong.”

Het nieuws verspreidde zich als vuur en na vijf minuten was er de vreselijke vertelling uit geboren, dat een vent met de dolk van oom Ari in z'n handen de drie vrouwen daarboven had opgewacht om ze te onthalzen.

Niemand durfde naar boven. Maar daar kwamen al de agenten van de post Groote Pauwensteeg, die van verschillende kanten waren gealarmeerd, dat Pleun Bonten en vier vriendinnen in haar woning waren geslacht door de „Italiaanders”

Eerst ging een brigadier naar boven, de sabel getrokken. Zo behoorde dat bij een oude onverschrokken Marinier. De recherche kwam als laatste deel van de overheid en direct daarna volgden de krachtpatsers van de Vissersdijk. Het kamertje van Pleun Bonten was ineens barstens vol. De woning werd nauwkeurig doorzocht en na tien minuten was de optocht al weer beneden. Met de fles en de glaasjes en het bericht, dat er geen vent was en geen bloed... en ook

geén dolk. De inspecteur van het Haagse Veer, die inmiddels ook gekomen was, zei nu werkelijk boos:

„Vrouw Bonten, nu moet je ons met rust laten. Dat je een borreltje drinkt is jouw zaak, maar om ons te laten roepen, omdat jij en je vriendinnen met een dronken kop griezelverhalen zitten te verzinnen, dat gaat te vèr.”

De vrouwen huilden weer en betoogden, dat zij nog geen „spoor” hadden gedronken, en „dattie d'r hong!!” Het hielp niet, de straat joelde en lachte hen uit en hoe het kwam wist niemand, maar toen de inspecteur de glaasjes en de fles in de handen van Pleun Bonten duwde, zag iedereen, dat die fles leeg was. Die dag durfde Pleun Bonten niet meer naar huis en sliep bij een vriendin. De volgende dag ging zij weer terug naar huis, geëscorteerd door de krachtpatsers van de Vissersdijk, die haar woning nog eens van boven tot onder doorzochten. Er werd niets verdachts ontdekt en de dolk hing er niet.

De drukke gezellige tante Pleun werd somber. Dat kwam omdat de jeugd zich met haar ging bemoeien. In het begin was het een onschuldige plagerij, toen zij riepen: Gekke tante Pleun, maar na een week was het haar vaste naam geworden. Gekke tante Pleun. Ook begon de jeugd haar te volgen, kijken wat ze deed. Het was altijd griezelig opwindend om een gek na te lopen. Dat volgen maakte Pleun Bonten kwaadaardig, zodat zij soms woest de kinderen narende en terugschold. En daarmee leverde zij voor de Vissersdijk het bewijs, dat zij werkelijk niet goed in het hoofd was. Zij vermagerde sterk door deze ellende, was niet meer zo actief in haar vishandel. De kwaliteit, welke altijd haar trots was geweest ging achteruit, omdat zij niet goed oplette bij de visafslag. Haar klanten vonden het griezelig worden om bij een „gek” te kopen, je kon nooit weten of ze niet eens met die grote vismessen ging steken.

Om al dat leed te verzachten dronk tante Pleun steeds meer en wat nog nooit tevoren gebeurd was... op een dag,

zo maar midden in de week, werd zij door twee agenten opgebracht naar de Groote Pauwensteeg. Ze was stomdronken, hilde en lachte, wilde zich losrukken of een der agenten om de hals vallen, dan weer probeerde zij zich om te keren om naar de kinderen te schoppen, die in drommen en joelend meeliepen naar de politiepost.

En daar hing ze nu, op een stoel. Staarde naar de inspecteur van het Haagse Veer, die toevallig in het posthuis was om enige zaken te bespreken.

Jammer, zo'n pront wijf, helemaal verzopen en daas in d'r kop, dacht hij, terwijl hij naar haar keek. En opeens zag hij haar behulde treurige ogen, nu nog troebel van de wegtrekkende dronkenschap. Maar ze waren mooi, die ogen. Pleun Bonten moest in haar jeugd een knappe meid zijn geweest, dat was nu nog best te zien, ondanks haar magerte, de gebogen rug en de ingevallen borst, allemaal ontstaan na de ellende met die dolk. Er was niet veel meer over van de onvervaarde struise Rotterdamse visvrouw... als zij straks nuchter zou zijn wilde hij eens lang met haar praten.

Pleun Bonten sliep in de cel. Tot de andere morgen. En toen zij in de kamer van de inspecteur moest komen, dacht zij, dat ze door de grond ging van schaamte. Ze mocht gaan zitten, in haar ogen een grote eer.

„Tante Pleun,” zei de inspecteur, „je gaat zo helemaal naar de bliksem. Hou op met dat pimpelen en tracht je gedachten bij elkander te houden.”

„Meheer,” griende ze opeens weer, „meheer, hij hong d'r. Ik zweer je, bij m'n moeders graf... hij hong d'r toen weer.”

„Goed, laten we aannemen, dat hij er weer hing. Je rende het huis uit en toen jullie weer boven kwamen, was hij er niet.”

„Meheer, ik weet 't allemaal. En toch was 't zo. En toch bin ik niet krankjorum. Ze make me zo... de mense make de gekke... ze gane roepe, je ben hiero in je kop enne... dat gane ze glove, in d'r eige leuge gane ze glove. En dan ken je d'r nie meer tege op en dan kom ie op de helling door

de narigheid. Maar hij hong d'r, al zoue jullie me radbrake... hij hong d'r."

„Tante Pleun, ik zal alles nog eens onderzoeken, als je me belooft je niet meer te bedrinken."

„Ik heb recht op het recht; meheer, met of zonder borrel," zei ze opeens fel.

De inspecteur puntte nadenkend zijn snorren.

„Je hebt gelijk, vrouw Bonten. Je hebt recht op je rechten als burgeres. De hele zaak gaat van a tot z onder de loupe," zei de inspecteur wat grimmig.

Zij veegde haar hand af aan haar bonte schort voordat zij die ten afscheid aan de inspecteur reikte, verliet het politie-bureau en was vast besloten een einde te maken aan de heksen-jacht, welke rondom haar was ontstaan.

De inspecteur hield woord. Diezelfde middag ontbood hij een rechercheur en zij gingen de hele zaak nog eens na. De rechercheur zei:

„Laten we aannemen, dat hij er weer hing, want alle drie waren ze toch niet getikt. En dronken waren ze ook niet. Tussen de tijd dat ze naar beneden holden en wij naar boven moet dat mes verdwenen zijn, maar hoe?"

„Wie is er voor ons boven geweest," peinsde de inspecteur, „maar dat is nog niet alles. Wie heeft het er voor die tijd eerst weer opgehangen. Want het was er opeens en het was er niet, dat rot bazar mes. Het wordt nog interessant ook. Probeer nou eerst eens uit te vinden, wie er naar boven is geglipt, dan komt de rest vanzelf."

„Nou, we gaan dan maar es beginnen," zei de rechercheur en verliet op z'n gemak het bureau.

De volgende morgen kocht Pleun Bonten twee manden tarbot en schol bij de afslag aan de Blaak. De manden werden door de helpers van de afslager naar de visbanken gesleept en met een geoefende zwaai kiepten zij ze leeg. Tante Pleun tilde haar rok op om haar geldknip te pakken uit de zak van

haar bovenste onderrok en gaf de mannen hun stuiver fooi. Toen graaide zij met vaardige handen tussen de glibberige vissen om alvast een beetje sortering tussen groot en klein te maken, voordat de eerste kopers zouden opdagen. En opeens gilte ze.

In een oogwenk waren de buurvrouwen van de vismarkt bij haar. Sinds zij „gekke Pleun” was geworden, bestond er een geheime afspraak onder de visvrouwen om op haar te letten en te zorgen, dat ze niet te veel in de maling werd genomen en dat zij haar brood kon blijven verdienen.

„Dááro!! het galf van Ari... dááro!!” en zij wees met trillende vinger naar de dolk, die tussen de glibberige vissen lag.

„Nou afblijve met jullie pote tot de pelisie is geweest,” zei de forse jonge Neel de Groot, haar rechterbuur. En meteen dekte zij het mes af met een zware tarbot en posteerde zich voor de visbank. „En nou holle, Pleun, naar het Haagse Veer. D'r ken nou niks gebeure voor ze hiero benne,” vervolgde ze dreigend. En hijgend haastte zich tante Pleun naar mijnheer de inspecteur van het Haagse Veer, begeleid door haar linkerbuurvrouw.

De inspecteur kwam onmiddellijk, samen met de rechercheur. Zij baanden zich een weg door de oploop voor de visbank. Neel de Groot keek eerst rond of zij een voorstelling ging geven, tilde toen de tarbot op... géén dolk! Een gejoel steeg op, maar Neel de Groot en tante Pleun begonnen nerveus tussen de vissen te graaien en daar kwam de dolk toch te voorschijn, hij was weggegleeden tussen de glibberige vissen.

„Ziene jullie nou wel, dat ze nie getikt is, héé?” riep vrouw de Groot, „en as d'r nog een het lef heb d'r gekke Pleun te schelde, die flikker ik de Leuvehaven in.”

Plechting werd de dolk aan de politie-inspecteur overhandigd, hij bekeek hem snel en vroeg een krant om hem in te pakken. Daarna veegde hij z'n handen af aan het schort van blonde Neel de Groot, die hiervan even terugschrok.

Later zei ze tegen de visvrouwen: „Ik doch dat ie me kietele

wou... een vent blijft een vent, al is tie van de pelisie." Het-
geen de vrouwen ernstig en ervaren beaamden.

In het bijzijn van vrouw Bonten werd de dolk onderzocht. Het
lemmet stak los in het heft, het paste er precies in, er was
geen geheime ruimte.

„Tante Pleun, ik zou eerlijk niet weten hoe oom Ari in
dit mes een vermogen had kunnen opbergen. Het past tot de
millimeter in elkaar.”

Pleun Bonten haalde verdrietig de schouders op en ant-
woordde:

„Waarom hebbe ze 't dan twee keer gegapt?”

„Dat zoeken we nog uit. Al was het alleen maar om je
recht op je rechten,” zei de inspecteur venijnig.

De recherche trok er weer op uit. Hoe was dat mes in
die vismand gekomen. Teun van den Burg, een van de helpers
bij de afslag, viel door de mand. Hij had de dolk onder de
vis verborgen.

„Waarom?” wilde de politie weten.

„Om 'm terug te geve en d'r weer niet te late rotschrikke,”
zei hij.

„Heb je 't de eerste keer dan ook gedaan?”

„Nee...”

„Hoe kwam je aan dat mes?”

„Weet ik niet... 't lag zo maar op de vloer van de afslag.”

„Ja, ja... zomaar. Dat kennen we. Teun, draai d'r niet om
heen. Heb jij 't gepikt?”

„Nee, maar dit neem ik op mijn. Voor zo'n kleinigheid
slaan ik niet door.”

„Waar lag het toen je maat het gapte?”

Teun van den Berg dacht lang na, er kwamen zware rim-
pels van op zijn lage voorhoofd.

„Hij hong an de schoorsteen,” zei hij.

„Toen ze met haar vriendinnen zat te pimpelen?”

„Ja...”

„Ze was dus niet getikt,” peinsde de rechercheur. „Luister

es effe, meester. Ik zal 't je niet moeilijk maken als je de waarheid vertelt. Die dolk is terecht, teruggegeven zullen we maar zeggen. Dat is een voornaam ding bij de rechtbank. En waar was jij toen je kameraad het „leende”?

„Ja... waar was ik?” peinsde Teun.

„Je was toch in ieder geval bij die oploop, niet?”

„Ja... ik geloof wel.”

„Ben je mee naar boven gelopen?”

„Ja... ik geloof wel.”

„Wanneer?”

„Toen ze stongen te griene tege de pui.”

„Alleen?”

„Ik geloof wel.”

„Dus je kameraad, die het gapte, kwam later?”

„Dat mot dan wel... toe de peliesie kwam was het galf weg.”

„Teun, sufferd, spreek de waarheid en er gebeurt verder niks met je. En anders draai ik je de voorlopige hechtenis in. Nou kiezen, meester.”

„Nou... ken mijn het eigenlijk verrekke. Ik heb 't gepikt. Ik was 't eerste bove, alleenig. D'r zat geen pest in... nou... dagelang heb ik lope prakkizere hoe 'k dat kreng weer an tante Pleun kon teruggeve. Weggooie wou ik niet, dan had ze d'r hele leve as gek motte slijte. Toe doch ik, ik moffel 't tussen d'r handel, dan kom 't wel terecht.”

„Teun, ik zal de inspecteur vertellen, dat je fideel was. Je zal wel niks meer horen.”

De rechercheur slenterde weg en Teun veegde z'n neus af met de mouw van z'n blauwe trui, want er hing een druppel zweet aan, zo benauwd had hij het even gehad. Toen haalde hij z'n broek op, spuwde in z'n handen en liep naar de manden vis, welke gelost werden en mompelde: „Ik bin blij da'k 't kwijt bin.”

De inspecteur knikte goedkeurend toen de rechercheur hem verslag uitbracht.

Hij zei: „Het is maar de helft. Nou nog het andere stuk. Wie gapte het de eerste keer?”

De rechercheur zuchtte, mompelde iets van „pokkebaan”, zodat de inspecteur hem troostte met een sigaar van drie cent. Zijn goede stemming kwam daardoor terug en hij begon aan de rest van z'n taak. Maar dat werd voor hem niet gemakkelijker. De belangstelling voor de zaak was bij iedereen verdwenen, nu de dolk weer op z'n plaats hing. En dan, de teleurstelling, dat er geen vermogen in verborgen kon zijn geweest, maakte het geval nog minder interessant. Tante Pleun was gezuiverd van zwakzinnigheid, maar daarvoor in de plaats was een zekere minachting gekomen. De dolk had haar tot een rijke vrouw in spe gemaakt, de naakte waarheid, dat zij slechts een „bazaargalf” bezat, degradeerde haar tot arme visvrouw met geen andere toekomst dan de bedeling op haar ouden dag. Dit feit maakte diepe indruk op Pleun Bonten, de verwachte herleving van haar robuustheid bleef uit. Zij was somber, mager, wat timide en onderdanig tegen haar klanten, die toch weer allemaal bij haar kochten. En tante Pleuns eenvoudige verstand begon te werken. Ook haar gevoel voor com Ari zaliger. Zij wilde niet aannemen, dat Ari haar bedrogen had en dat zijn woorden maar gezwets geweest waren. Dat kon niet! er moest iets anders tussen zitten. En dat andere doemde in haar hoofd op als de grootste zwendel aller tijden. Zij was bedrogen! dat kon niet anders. De dolk van Ari was echt geweest en de dieven hadden hem nagemaakt en toen de valse dolk tegen haar schoorsteen gehangen. Dat was 't. Een valse dolk hadden ze in haar handen gemoffeld om de politie te neppen en nou leefde ergens in het buitenland een ander van haar centen. Diamanten en parels hadden in de dolk gehuisd... die gedachte kwam fel op, toen zij een dame hielp, die met haar beringde vingers gebiedend en uitdagend naar een hele zalm wees, welke zij wilde kopen. Tante Pleun beheerste zich met uiterste inspanning, want de verkoop van een hele zalm was iets „echts” en haar gedachten over die „belazerderij” was iets ongrijpbaar

vluchtigs, dat in haar hoofd rondtolde. Maar toen de zalm was verkocht en een van de loopknechten hem was gaan bezorgen, riep ze tegen Neel de Groot:

„Let op m'n stalletje, Neel, ik mot naar de pelisie.”

„Wat hebbie nou weer,” vroeg Neel de Groot bezorgd.

„Strakkies... strakkies as ik terug bin, zal ik je vertelle.”

Neel de Groot knikte gelaten. Die tobber van een Pleun, ze hadden d'r helemaal gemold met dat stinkgalf, dacht ze giftig.

De inspecteur zuchtte diep, toen vrouw Bonten hem schreiend haar vermoedens vertelde. En de rechercheur vloekte een stevig nummer, toen de inspecteur hem zei, dat de gedachten van Pleun nog niet zo gek waren en dat hij het onderzoek moest voortzetten. De rechercheur werd er kriegel van, maar het stimuleerde ook zijn werkdrijf. Het moest nu maar eens uit zijn met dat ellendemes. Zijn sigaartje smaakte hem maar half, hij at al wat minder en sliep slecht. Hij droomde zelfs van die zaak van Pleun Bonten, dat was hem nog nooit overkomen, zelfs niet bij een moord. En wat hij niet had gedaan, dat deed hij nu... een grondig onderzoek in het huis van tante Pleun. Hij zat bij haar aan tafel en zij keek hem muistil en vol ontzag aan. Hij beloerde de dolk, die weer op de doek boven de schoorsteenmantel hing... en hij ontwikkelde hardop zijn gedachten.

„Vrouw Bonten, die vent, die dat kreng van de muur haalde moet ergens op gestaan hebben, anders was ie meer dan twee meter lang geweest. Een circusnummer. Zo'n draadnagel kan niet ongemerkt over de Vissersdijk banjeren, dus die gedachte kunnen we wei doorschrappen. Nou... dus die dief heeft ergens opgestaan. Waarop? Pleun?... op een stoel natuurlijk, want hij gaat niet over straat zeulen met een ladder. Ik moet de stoelen zien.”

Eerbiedig stond ze op en de speurder onderzocht de trijpen zittingen van de mahonie stoeltjes. Hij vond niets, maar om zijn vakkennis nog wat aan te dikken voor de timide Pleun

Bonten, plaatste hij een stoel voor de schoorsteen, keek van de zitting naar de dolk en, eindelijk ook op de schoorsteenmantel. En hij zag heel lichte krassen op het zwarte imitatie-marmer. Hij zuchtte: „Eindelijk.”

Toen keek hij van de krassen op naar de dolk en zei:

„Tante Pleun, als die vent op je schoorsteen moest gaan staan, dan was het een klein kereltje... wat hebben we voor kleine kereltjes in de buurt?”

„Jesses...” gilde Pleun en greep naar haar borst, want ze werd even niet lekker van de dagende waarheid.

„Nou... tante Pleun, laten we eens nadenken en tellen,” zei hij demonisch.

„Koos... Koos de Munnik, de schoenmaker! die bult!” riep tante Pleun met trillende stem.

„En wie nog meer?”

„Niks meer... d'r is maar één kleine bult in de buurt.”

„Kwam die wel eens hier?”

„Tuurlijk... maandags komp tie langs om de kapotte schoene. As ik wat heb zet ik ze op de trap... en dan ken die an 't touwtje door de brievebus trekke om de deur ope te make... en dan ken die bove komme. Ik ken niet weg van de markt, daarom doen ik 't zo.”

„Aha...” zei de rechercheur, „aha... zo kwam hij binnen zonder braak... aha!”

Toen dronk hij twee koppen koffie bij tante Pleun, stak behaaglijk zijn sigaar op.

En tante Pleun keek almaar stil en eerbiedig naar de „stille”.

Koos de Munnik dacht, dat hij door de grond ging, toen de recherche bij hem binnenstapte. Men beval hem de deur te grendelen en de huiszoeking begon, nadat zij het bevelschrift van de Officier hadden getoond. Zij vonden niets verdachts.

Toen begon het verhoor. De schoenmaker ontkende ooit naar boven te zijn gelopen, de schoenen van Pleun stonden altijd in het portaal.

„Zo, zo, er staan krassen van schoenen op de schoorsteen, de Munnik”

„Mot dat per se van mijn schoenen zijn? Bewijs dat het mijn schoenen zijn!” brulde Koos de Munnik opgewonden, terwijl hij driftig alles wat in z'n handen kwam op de grond smeed, zodat er een berg schoenen ontstond.

„Trek jij je schoenen maar eens uit,” zei de rechercheur ijzig.

Die uitdaging nam de bultenaar niet, maar de mannen van de Wet pakten hem kort en bondig beet en trokken hem z'n schoenen uit. Ze zouden bewijzen, dat het de Munniks schoenen waren geweest, die krassen hadden gemaakt. Zij namen de schoenen mee en lieten een tierende schoenmaker achter, die op z'n kousevoeten bijna een beroerte van opwindning kreeg.

De inspecteur verklaarde zijn mannen voor gek, hoe konden ze in hemelsnaam denken, dat na maanden nog te bewijzen was dat de krassen waren veroorzaakt door schoenen, die juist opnieuw bezood waren. En nog diezelfde dag kreeg de Munnik z'n schoenen terug. De bultenaar was niet tot bedaren te brengen, aan een ieder vertelde hij van het geweld dat hem was aangedaan door de politie en de stommiteiten van dat stelletje dilettanten.

Maar... zijn klanten reageerden anders. Het feit, dat de politie hem had ondervraagd was al verdacht... er is geen koe bont of er is een vlekje aan... en daarom was de Munnik opeens getekend. Dat men niets gevonden had, speelde geen rol, die bult zou wel gek zijn om de „poet” thuis te bewaren. Die stond natuurlijk allang op de spaarbank in het buitenland, onder een valse naam. Ja, die Pleun was nog niet zo gek met haar gedachten... natuurlijk had hij het gedaan. Hij kon de politie wel in de maling nemen, maar niet de Vissersdijkers.

En de ellende voor Koos de Munnik begon. De klanten, die contant betaalden, bleven weg, ze kochten niet bij een dief.

En de kredietnemers luisterden zwijgend naar zijn hartstochtelijk verweer en lieten hem ook in de steek toen hun schuld was aangezuiverd. Een ongeschreven code werd gehoorzaamd, géén cent meer naar die bult. Geen snee brood meer voor dat rijke gedrocht, die de spaarcentjes van een arme vrouw had „achterovergedrukt”.

De Munniks zaak begon te verlopen, zijn knecht moest hij ontslaan. Als hij door de straat liep, voelde hij de vijandschap als een loden last. En daarvan werd de gebochelde schoenmaker ziek. Niemand ging meer met hem om, die dief. En Koos de Munnik voelde zich al een tijd niet lekker, maar was te trots om hulp te vragen. Tot op een dag, hij zich zo ziek voelde en het hem te machtig werd. Opeens stond de bultenaar, in z'n baaie ondergoed en huilend van ellende, voor z'n deur. Hij rilde van koorts en riep om hulp. Verbluft keken de Vissersdijkers, in een oogwenk was er een oploop... en ogenblikkelijk ook het medelijden met die misvormde mens in z'n onderbroek, waggelend op z'n benen en met hoogrode koortskonen.

Een van de krachpaters pakte hem vierkant op en droeg hem naar z'n bed, twee struise vrouwen volgden. Ze maakten de bedompte kamer achter zijn winkel, waarin hij woonde en sliep, schoon, zetten thee voor hem en plaatsten een bordje met gesmeerd brood bij z'n bed. De buitendeur mocht niet meer worden gegrendeld, om de paar uur zou er iemand komen kijken en als hij zich erg beroerd voelde, wilden ze wel komen waken. Een dokter werd gehaald, hij knikte goedkeurend om de getroffen maatregelen en zei, dat de schoenmaker ernstig ziek was. Welke ziekte? dat ging hen niet aan, dat was beroepsgeheim en bovendien hadden ze er toch geen verstand van.

Die avond betrok Neel de Groot voor het eerst de wacht bij Koos de Munnik. Hij keek haar koortsig en hongerig aan.

„Neel,” zei hij, „ik heb het niet gedaan. Geloof me.”

„Praat daar nie van, Koos de Munnik. Wor nou eerst maar beter. Gelukkig heb Pleun d'r brood.”

„Neel... het zit alsmaar in m'n kop. Dat ik een dief zou weze. Waarom zou ik een dief weze? ik heb toch genog?”

Neel de Groot zweeg even, maar toen kon ze haar wantrouwende antwoord niet terughouden.

„Dat zeg niks, de Munnik, hoe meer de mense hebbe, hoe meer ze d'r bij wille.”

„Nee, jullie kenne me niet. Jullie kenne allenig die bult, die schoenmaker. Heus, ik heb stiekum goed gedaan met me cente. Wat most ik d'r anders mee? Neel? een vent met zo'n lijf as ik ken geen nette vrouw krijge en van de meides ben ik vies. Nou... Neel, dan stapele je cente zich alsmaar op, jarelang. En dan wordt het wat, dan worrie rijk.”

Neel de Groot staarde hem aan, dat van die vrouw en de meiden maakte haar sentimenteel.

„Hebbie zo geleje, Koos?”

„Ja, Neel, ik heb dikkels gegriend... allenig. Om een vrouw, heus geen mooie, Neel, en kinders om me heen. En wat heb ik gehad?... ouwe schoenen... vuile zweetjekkers... ik ken d'r van kotse... ik ken d'r God om vloeke... dáár!”

„Stil, Koos, je zou je bezondige,” fluisterde Neel de Groot en wiste tranen uit haar ogen, „ga nou slape, Koos, mot je nog een slokkie drinke?”

Hij schudde neen, keerde zijn betraande gezicht naar de muur en vroeg:

„Kom ie morge avond weer, Neel?”

„Ja,” zei ze schor, dekte hem toe en stak een nachtklaars voor hem aan en verliet almaar zachtjes snikkend zijn huis. Dat een mens zo eenzaam kan zijn...

De volgende avond wilde zij haar belofte nakomen en vroeg naar de schoenmaker gaan. Maar Hein de Groot, haar man, had bezwaren. Zijn vrouw was geen Heilszuster en de Diakonie moest maar komen verplegen. Neel hield voet bij stuk, nam eindelijk haar geldknip en gaf Hein twee kwartjes om de avond door te brengen in het „proeflokaal” om de hoek.

„Neel, as ik an de drank raak, is het jouw schuld,” lachte hij en zoende haar gulzig in de hals. Zijn snor kriebelde, daarom zei ze vertederd en veelbetekenend:

„Dat slaan ik d'r dan wel uit... enne maak 't niet te laat... misschien...”

Hij drukte haar wat onhandig tegen zich aan, zoende haar nogmaals en banjerde verzaligd de straat op.

Maar bij Koos de Munnik verdween Neels frivole bui. De schoenmaker was minder geworden. Zijn eten had hij niet aangeroerd, al de koude thee was op en hij smeekte om water. Zij gaf hem voorzichtig te drinken, ontstak de petroleumlamp en nog een paar kaarsen, zodat het niet zo somber meer was in de kamer. Het licht weerkaatste vreemd in zijn koortsogen. Zij ging bij zijn bed zitten en knikte hem bemoedigend toe, daarom moest hij zachtjes huilen en zei:

„Neel... morges mot de notaris komme, 't gaat op z'n end.”

„Jô, klets niet, je heb koors... volgende week zet je weer zole en hakke.”

„Nee... Neel, volgende week ben ik schoenmaker bij Onze Lieve Heer. Zorg nou, dat die notaris komp.”

„Ik ken geen notaris... en zeur nou niet... je wor beter.”

„Op de Blaak woont d'r een. Dan hoef ie niet zo lang van de mart weg te blijve... en in me broekzak zit geld... as tie soms vooruit wil hebbe,” hield hij vol.

„Goed dan... 't is zonde van de cente, volgende week tippel je weer over de Hoogstraat.”

„As dat zou weze, ben ik graag die cente kwijt.”

„Zal ik je nou wat voorleze, Koos?”

„Nee... ik ben zelluf al een gemengd bericht.”

Hij sloot zijn ogen en Neel de Groot zat stilletjes bij hem en las al de gemengde berichten en de advertenties. Toen was het tijd om te gaan.

Thuis wachtte een vrolijke Hein de Groot, maar Neel zei grimmig:

„M'n kop staat er niet meer na... as je an m'n lijf komp trap ik ie de bedstee uit... zatlap!”

Hein nam het verbouwereerd, maar zo dronken was hij niet of hij kon haar begrijpen.

Neel zorgde, dat de notaris kwam. Met twee klerkengetuigen. Koos de Munnik richtte zich moeilijk op, wees naar de plint achter het buffet en zei:

„Daaro ligge me cente.”

De klerken sjouwden het buffet opzij, trokken de losse plint weg en haalden een ijzeren geldkistje voor de dag. Koos de Munnik frommelde in zijn hals onder z'n borstrok en de notaris zag aan een katoenen band een sleuteltje te voorschijn komen. Het geldkistje werd geopend en de inhoud geteld. Meer dan veertienduizend gulden en dan was er nog een spaarbankboekje met vijfduizend.

„Me ouwe dag,” fluisterde de schoenmaker,” nie meer nodig... die cente had ik nooit hoeve te spare.”

„Wat is uw laatste wilsbeschikking,” vroeg de notaris zakelijk.

Het bleef lang stil in de kamer. De notaris keek eens veelbetekenend op zijn horloge, de klerken op hun nagels en zij geeuwden. Eindelijk zei de Munnik:

„Twee duizend gulde zijn voor Neel de Groot, as dank dat ze me niet heeft late kreperre as 'n hond. En de rest is voor Pleun Bonten... allenig as ze bewijzen ken da'k d'r cente niet heb gestole... en dat binne drie maande. Anders mot de rest bestemd worde voor mismaakte weeskindere... ieder duizend gulde... en as d'r niet genug mismaakte weeskindere benne... dan telkes duizend gulde as d'r een nieuwe in 't huis komp.”

De notaris noteerde en zei toen, wat effen:

„U wilt dat Pleun Bonten uw geld krijgt als zij bewijst, dat u onschuldig bent. U bedoelt zeker, dat zij moet bewijzen, dat u schuldig was en dat u haar vermogen bij het uwe hebt gevoegd.”

„Nee... ze hebbe me beschuldigd en dat is m'n dood geworden. Die verdenking blijft op me en gaat mee in m'n graf.

Ik ken d'r niet meer tege vechte... ik mot 't neme. M'n cente benne voor de ongelukkige weze... maar as ze ken en wil bewijze da'k onschuldig was, dan heb ze m'n kapitaaltje verdiend. Allenig om m'n nagedachtenis hiero schoon te wasse, allenig dáárom... voor God zal ik zelf me woordje wel doen."

Het testament werd gemaakt en met moeite krabbelde Koos de Munnik zijn naam eronder, de getuigen tekenden.

Het was een grote oploop toen de notaris met het geldkistje in zijn rijtuig stapte en opdracht gaf snel weg te rijden. 's Middags kwamen de zware jongens bijeen in een kroeg en een van hen zei:

„Verrek hée, wie had dat nou gedacht van die bult. Zo voor 't grijpe. Je zoekt 't op de Westersingel en de Mauritsweg en 't leg naas je bed, zogezeid."

„We kenne de notaris nog es gaan opzoeke," mompelde er een.

„Heb nooit geld in huis, alles derek op de bank."

„Allez, vergeten we dà zulle. Een rondje op d'n malheur," troostte een Antwerpenaar, die een tijdje in Rotterdam rondhing, op de vlucht voor de Belgische politie.

„Op de pech dan," zei de eerste weer, „misschien haalt Koos de Munnik de reis en dan leit d'r nog wat voor hem in 't vet."

Maar Koos de Munnik haalde de reis niet. Twee dagen later stierf hij, des avonds. Ze waren allen bij hem, Neel en Hein de Groot, Pleun Bonten, zijn burens, de dominee en een paar zusters van het Leger des Heils.

Hij glimlachte mat, toen Neel de Groot hem een afscheidskus op het voorhoofd drukte en zei fluisterend:

„Da's de enige die ik ooit van een vrouw heb gehad, Neel, met die zoen kom ik voor God... as een cadeau."

Toen hilde hij en werd bewusteloos...

Onmiddellijk na zijn dood werd de inhoud van zijn testament bekend. Neel de Groot had het even moeilijk met de vrouwen van de Vissersdijk, want die zeiden overluid:

„Dat kunsie had ik ook gekend, hée... voor twee duizend

piek! Daarvoor had ik ook wel allenig bij em in 't donker wille zitte, héé!" en ze lachten veelbetekenend.

Maar Neel de Groot had ze spoedig kalm, ze wist zo het een en ander van vroeger en dat vertelde zij aan ieder, die maar luisteren wilde. Pleun Bonten kon geestelijk maar niet op dreef komen. Dat Koos de Munnik nu door de dolk van Ari was komen te sterven, dat was iets bovenaards. En dat ze zeventienduizend gulden voor haar oude dag zo maar kon grijpen, als ze zijn onschuld kon aantonen... het was allemaal te veel voor de eerlijke eenvoudige Pleun. Ze werd nog magerder en was een schim van vroeger.

Het ontbrak haar niet aan raadgevingen en aanbiedingen om samen te doen. Er kwam zelfs een verlopen meester in de rechten een aanbod doen. En de zware jongens tracteerden haar een keer en zeiden:

„Tante Pleun, we bewijzen alles... voor de helft van de cente!"

Maar Pleun weerde allen af en zei, dat ze verstek liet gaan, de centen moesten naar de mismaakte wezen. Ze had haar brood en als ze niet meer werken kon, nou, dan moest God haar maar eens in de gaten krijgen en voor haar zorgen. En dat zou Hij zeker doen, waarom wel een gezonde jonge meid te eten geven en niet meer aan een ouwe vrouw, die niet meer werken kan? Men haalde de schouders op, Pleun Bonten was toch niet helemaal zuiver in haar hoofd. Wie sprak er nu zo over geld en over God.

Weken gingen voorbij. Tien weken. In de elfde week was de dolk wéér verdwenen.

Pleun vertelde het aan Neel de Groot en zei:

„Voor mijn part, dat sekretengalf, niks as ellende. Kijk es hoe ik geworde ben, me hemde en me broek hange as zakke om me lijf. Ik hoop dat 't nooit meer werom komp. Ik had 't derek al in de Blaak motte gooie, toe Ari gestorve was, ik hoop datte die paar weke zo om benne... heb ik eindeluk rust."

Maar Neel de Groot dacht er anders over. Zeventienduizend gulden, 't was zo'n bedrag, dat zij het eigenlijk niet begrijpen kon, een onneembare burcht, zo ontzagwekkend als dat Bankiershuis op het Beursplein. Voor de recherche had ze niets dan minachting, die „stillen" moesten hun schoolgeld maar gaan terughalen. En daarom besloot Neel de Groot zelf op onderzoek uit te gaan.

Op een zaterdagavond dofte zij zich op, deed haar bloedkorallenketting om, forse schitterende oorbellen in haar oren, boende haar gezicht rood met odeurzeep, besprenkelde zich zeer overvloedig met eau de cologne en stond zo pront en fris voor haar man Hein, om hem te vertellen dat ze er op uitging. Maar Hein de Groot, die oersterke lobbies van een bootwerker, werd opeens heel anders. Hij vroeg:

„Hoe d'r op uit?"

„Nou, de kroegen in. Ik heb zo aanzien en dan beginne ze wel te poekele over die dollek van Pleun."

Langzaam rees Hein op, heel langzaam en dreigend kwam hij op haar af. En die knappe forse Neel scharrelde langzaam achteruit tegen de muur, haar ondernemende grijze ogen opeens angstig kijkend naar Hein, die geen lobbies meer was, maar een gespannen kerel, klaar om te vechten.

„Je blijft thuis," zei hij gesmoord, „mijn wijf gaat geen kroeg in."

„Ik bin baas over me eige," antwoordde ze fel, maar durfde niet te bewegen.

„Je bin baas over je eige tot zover ik 't wil. Klee je uit."

„Nee... ik gaat!" zei ze, maar ze stond te trillen op haar benen.

Met zijn ijzersterke hand omklemde hij haar pols en zei nog beheerst:

„Neel, zolang we getrouwd benne, hebbie nog nooit op je verdommenis gehad. As je nou niet luistert krijg ie voor de eerste tien jaar."

„Wat hebbie d'r dan tege!!" huilde ze opeens, „ik doen 't toch voor Pleun... voor d'r ouwe dag!"

„Mijn wijf drinkt niet met een andere vent, mijn wijf danst niet met een andere vent, mijn wijf is van mijn.”

Zij keek naar de grond, toen zette zij langzaam haar hoed af, ontdeed zich van de halsketting en de oorbellen, snikte en wreef met de mouw van haar schone blouse over de betraande ogen. Hein liep langzaam terug naar z'n stoel, stak z'n pijp weer aan en deed alsof hij de krant las.

Neel de Groot snikte nog lang na, terwijl ze aan tafel zat, onder de petroleumlamp. Verstolen keek ze telkens naar Hein en opeens zei ze onderdanig:

„Zal ik koffie voor je make?”

„Ja,” antwoordde hij, terwijl hij opstond, „onderwijl gaan ik kijke of bakker Tulp nog een paar roomtaaretjes heb.”

Toen zij hem de trap hoorde afdreunen, droogde zij haar tranen, lachte gelukkig en begon driftig van vreugde koffie te malen.

En het werd maandag. Drie uur.

De markt was afgelopen, de visvrouwen waren druk doende met opruimen en schoonmaken, de marktknechten ontrolden reeds de waterslangen om het gebouw schoon te spuiten. Toen kwam er een politieagent met de boodschap voor Pleun Bonten, dat zij onmiddellijk naar het ziekenhuis Coolsingel moest gaan. Pleun staarde hem ontzet aan en begon te huilen.

„Kom nou,” zei de agent, „je gaat niet naar de Noord-singel.”

„Me bene,” hilde Pleun, „me bene ...ik ken niet. Ik ken opeens nie meer lope!”

Daar waren reeds de visvrouwen, Neel de Groot voorop. Ze sleepten bokkingkistjes aan en met veel moeite zat Pleun op een stapeltje.

„Je ken de brangkaar wel hale, diender,” zei Neel fel, „dan ken ze rije naar de Coolsingel. Wat hebbe jullie nou weer voor rotzakkerij voor d'r?”

„Weet ik niet. De inspecteur van 't Haagse Veer is daar. Kan ze komen of niet,” vroeg de agent autoritair.

„Nee... ze kèn niet. Dat zie je toch? ik gaat!!... meide, let op Pleun en geef d'r een bakkie koffie en haal een dokter. Ik bin d'r zo weer.”

En Neel de Groot spoedde zich met de agent naar het ziekenhuis Coolsingel, op de hielen gevolgd door een paar visvrouwen en de opgeschoten jeugd.

De inspecteur wachtte in de kamer van de hoofdzuster en was verwonderd Neel te zien, vroeg:

„Waarom jij, Neel? waar is Pleun Bonten?”

„Ze ken niet, meheer, de schrik zit in d'r bene. As dat zo doorgaat, leit ze over een maand naas Koos de Munnik op Crooswijk. Vertel 't mijn maar... ik ben zoetjes an ook al rijp voor de dokter.”

Neel liep nerveus op en neer, snoot haar neus, want haar tranen kon zij bijna weer niet bedwingen.

„Nou... huil maar niet. Er is, geloof ik, goed nieuws... kom eens hier, kijk.”

En de inspecteur toonde haar de dolk van oom Ari.

„Verrek, héé... hoe komp dat pestgalf hiero?” stoof ze op.

„Een ogenblik, Neel.”

Toen kwam de hoofdzuster en verzocht hen mee te gaan. De felle levensbegerige Neel de Groot was opeens zo timide, dat ze op haar tenen ging lopen en de inspecteur bij de mouw van zijn uniformjas vasthield.

Een ziekenhuis was een van de dingen, die Neel week als was maakten. Heel diep in haar hart leefde nog haar kinderdroom. Diakones had ze willen worden, zo fijn in zwart en wit, en altijd fris en met eerbied behandeld. Maar dat was er niet bij geweest voor een meisje van de Zandstraat, als kind moest zij al gaan verdienen, helpen bij de viskar. En daarna kwamen de jongens op dat knappe smoeltje af. En wèg, diakones!

Neel zonk even weg in haar gedachten en trok zich direct weer omhoog aan Hein, haar kerel. Hein, die als bootwerker goed verdiende, maar zij wilde blijven werken, voor de slechte tijden, als er weer eens massa-ontslag kwam of staking. Neel

glimlachte weer en verlangde naar Hein, die lysollucht was toch ook niks.

En opeens stond ze voor een kinderbed. Haar mond ging open van verbazing, want in dat bedje lag Pietje Bonten, een neefje van Pleun. Zijn moeder zat bij hem, een en al tranen.

„Neel,” zei de inspecteur, „ze hebben hem hier binnengebracht met zware wonden aan zijn handen en met de dolk. Hij wil niets zeggen, ook niets aan z'n moeder. We dachten, dat hij misschien aan z'n tante Pleun de waarheid wou vertellen.

„Laat mijn allenig mit em,” zei Neel, weer geheel de forse Rotterdamse.

Pietje's moeder wilde niet weggaan, maar na enige overreding van de hoofdzuster zouden ze dan gedrieën bij de zaal-deur wachten.

„Pietje,” zei Neel zacht, „jô... hoe kom jij an dat mes?”
„Niks.”

„Pietje, niks is niks. Je tante Pleun heb nou verlamde bene. Inene toe ze hoorde, dat jij hiero lag.”

„Gloof ik niks van.”

„Pietje, as je 't niet glooft, zal ik je met de brangkaar naar de mart late rije. Ken je d'r zien zitte op de bokkum-kissies. Eerst is ze al voor krankjorum verslete en nou ken ze nie meer lope. As jij nou de waarheid zeg, krijg ze geld en ken ze een dokter betale... en anders mot ze naar de bedeling. Nou?”

„Niks,” zei het kind en keerde zijn gezicht af en hilde.

„Pietje, as tante Pleun die cente krijg, zal jij d'r es wat zien.”

„Watte dan?”

„Nou... een sleperskar mit twee paarden en echte baaltjes d'r op. En een zeilboot... enne een voetbal, zo'n nieuwerwetse mit een binnebal. Enne... as tante Pleun rijk blijft maggie meschien van d'r naar de hogeschool. As je groot bin.”

„Wat zou'k daar kenne worde, Neel? Sleepbootkapitein?”

„Nee... dan mot je naar de zeevaartschool. Dâ ken best van die cente van tante Pleun.”

„Neel...”

„Ja, Pietje.”

„Neel, wat doene ze me as ik 't zeg? Mot ik dan naar de Noordsingel?”

„Nee jô, je heb toch niet gestole.”

„Heb ik wel... ik heb dat galf gepikt, Neel.”

Hij begon zachtjes te huilen, keek haar hulpeloos aan. Neel de Groot streek hem aldoor over het haar en ze kreeg ook weer tranen in haar ogen, want ze voelde zich nu toch weer diakones. Gekke dingen deed God soms, dacht ze terwijl ze de ogen even sloot.

„Vertel 't mijn nou maar, d'r gebeurt niks, toe nou... voor tante Pleun d'r bene.”

„Ik heb 't gepikt... toe de eerste keer ook,” fluisterde Pietje Bonten, „ik wou wete of d'r bloedvlekke opzatte. Of ome Ari d'r mee geknokt had. Enne... toe de pelisie begon te zoeken, dors ik 't nie meer terug te hange... enne... toe... een hele tijd later sting de deur ope... enne... toe heb ik 't weer opgehangen... ik bin nog van de schoorsteen gevalle.”

Pietje Bonten huilde voortdurend en bevrijdend, Neel zat gespannen te luisteren, haar slapen bonsden, want de waarheid kwam nu aan het licht.

„Enne, Pietje, de tweede keer?”

„Heb ik nie gedaan.”

„Enne... nou de derde keer. Heb ie 't nou weer gepikt?”

„Niks,” zei het kind opeens en draaide het hoofd weer om. Neel schrok van haar onbeholpenheid en fleemde:

„Vertel nou, Pietje, 't is toch allemaal voorbij, jô. Enne mit de Sinterklaas krijg ie van mijn iets reuze fijns. Dat heb niks te maken mit de kadoos van tante Pleun en de zeevaartschool.”

„Zeevaartschool? ze bringe me toch naar de Noordsingel,” huilde hij weer.

„As ze jouw naar de Noordsingel bringe, maar dat doene ze niet... dan komp ome Hein en die breekt daar de hele tent an puin. D'r is geen vent zo sterk as ome Hein.

„Tege de pelisie ken die toch nie op... allenig.”

„Ze hale je niet, Pietje... de inspecteur heb zelluf tege me gezeg, hij heb al straf genog mit ze kapotte hande.”

„Ken ik dan nog sleepbootkapitein worde, mit die kapotte hande, Neel?”

„Túúrlijk. As je nou verder de waarheid zeg, laat God je hande helemal beter worde.”

„Heb God me gezien, Neel?”

„Túúrlijk... die ziet alles... nou, zeg 't is... Hij heb je toch in de smieze.”

„Neel... toe'k 'm d'r terug gehonge had, doch 'k alles is nou weer goed... enne de tweede keer heb Teun van den Berg 'm gepikt, waar of niet?... nou en toe hong die d'r weer 'n hele tijd... en toe kreeg ik 'n bonk hout van de wagemaker... enne toe wou 'k d'r 'n emmes scheepie uitsnije... en toe doch ik weer an dat scherpe galf van oom Ari... enne toe heb ik 't weer gepikt... enne dat hout was zo hard... enne dat mes glee uit vanmorge... ik weet nie meer... allenig da'k nou hiero leg.”

„Pietje, je bin een faine knul... nou zal jij d'r es zien hoe tante Pleun gaat lope as 'n kievit.”

Neel de Groot stond op, kuste het kind op de wangen.

„Kom ie morrege ook, Neel... je kaik nou net as de engelenpoppies in de franse bezar mit Kerstmis.”

„Gekkert, mô je nie zegge, daar wor ik zo rood as 'n kreeft van. Maar morrege kom ik... mit tante Pleun... enne de sleperskar mit de baaltjes... enne de zeilboot enne, die voetbal.”

„Neel.”

„Ja?”

„Laat ome Hein me maar niet uit de Noordsingel knokke, as ze me hale... ze vrete me d'r niet op,” zei Pietje wijsgerig.

Toen ging Neel de Groot met de waarheid naar het wachtende groepje. Haar prachtige grijze ogen waren helemal nat van de tranen, want ze voelde zich wéér diakones.

„En?” vroeg de inspecteur.

„Eerst een bakkie koffie... ik bin wee van de zaligheid.”

En alles kwam op papier. De notaris nam genoeg met het verhaal van Pietje Bonten en keerde het geld uit aan Pleun Bonten en Neel de Groot.

Maar dat was voor de Vissersdijkers niet voldoende. In het openbaar moest Koos in z'n eer worden hersteld.

Bakker Tulp opperde, na z'n zaterdagavondborreltje, het plan om de burgemeester te vragen dat eerherstel door herauten te laten afkondigen voor het stadhuis. Hij was op dat idee gekomen, toen hij een reclameplaat ontving van een koekfabriek, waarop een zeventiende-eeuwse trompetter was afgebeeld. Zijn plan vond geen bijval en Hein de Groot zei:

„Niks d'r van. Buite 't Vissersdijk heb niemand d'r wat mee te make.”

Het eerherstel zou dan plaats vinden in het café om de hoek, dat daarvoor was afgehuurd. Bakker Tulp was ceremoniemeester, de inspecteur zou even komen en ook de notaris, want anders was 't niet echt.

Bakker Tulp klom op een stoel, toen de heren gekomen waren en de hele straat in het „proeflokaal” geperst stond en riep:

„Meheer de notaris, meheer de inspecteur! Namens 't Vissersdijk en allemaal, die d'r wat mee te make hebbe... me benne hiero om tante Pleun te ere... maar me benne ook hiero om in 't openbaar te zegge... Koos de Munnik was onschuldig!!”

Hij keek fel rond, in afwachting van tegenspraak, welke niet kwam. Misschien irriteerde hem dat, temeer omdat hij al stevig had gedronken, want dat kwam hem als ceremoniemeester toe. Hij herhaalde dreigend:

„Koos de Munnik, de bult, de schoenmaker was onschuldig!!”

Er steeg een goedkeurend gemompel op, voldaan streek bakker Tulp z'n rossige snor op, hikte omdat z'n laatste borreltje niet goed „zat” en vervolgde:

„Hij heb pech gehad, dat ie van de narigheid sterve most... dat ken ons allemaal gebeure... hij ruste in vrede... misschien kijkt ie nou wel naar beneje naar 't feest... en daarom roepe we nou: Op je gezondheid, Koos!!”

Het was even pijnlijk stil. De bakkersvrouw gaf haar man een por in de zij en riep fel opkijkend:

„Je mot niet op een dooie klinke!”

Bakker Tulp weerde heftig af, kreeg daardoor „het zuur van dat rot borreltje” en riep terug:

„Me kenne op 'n dooie net zo goed klinke, anders is tie d'r niet echt bij. Maar affijn, dag Koos!!... je was 'n fijne bult en de prutser, die nou onze schoene lapt ken beter gaan zakkies plakke.”

Dat was teveel en een belediging voor de nieuwe schoenmaker, die juist veel voor het feest had gegeven, om de Visserdijkers gunstig voor zich te stemmen. Hein de Groot tilde de bakker van zijn stoel en klom er zelf op, riep:

„We felicitere Pleun mit d'r erfenis... en m'n wijf mit d'r bemoeienis. En Koos de Munnik was onschuldig. En nou nog dit voor de zware jonges, de cente van tante Pleun stane op de spaarbank... en de cente van mijn Neel ook... dus niks te gappe. En nou, meheer de notaris en meheer de inspecteur, me kiepe op de goeie afloop.”

Zij dronken en het feest duurde tot in de nacht.

Nog jarenlang heeft de dolk van oom Ari de schoorsteen van tante Pleun gesierd. De naam van oom Ari kreeg in de loop der jaren iets heiligs, een bijbelse klank. Want z'n profetie was uitgekomen en dat kon men niet eens van alle echte profeten zeggen. Met eigen ogen had men gezien, hoe Pleuns oude dag verzorgd was door dat „galf” en bovendien was er goed mee gedaan. Want Pietje Bonten leerde voor stuurman en jaren later griste hij, als sleepbootkapitein, in noodweer de schepen weg van de kolkende zee.

Oom Arie, de ziener!... doe het 'm maar eens na.

MOEDER ANNE

De halve deuren van de kroeg werden opengestoten. Door een boerin, die armelijk was en oud. Zij steunde met gespreide armen tegen de stijlen, alsof zij gekruisigd was in het deurgat.

„Waar is de Sheriff,” riep zij schor.

Men hoorde haar niet, zo hard werd er geschreeuwd en gelachen. Een muziekautomaat jengelde een straatdeun; de barkeeper was bedrijvig, bukte en herrees achter de toog als een Zwitsers stuk speelgoed.

„Waar is de Sheriff,” riep de forse vrouw opnieuw.

Er kwam geen antwoord. Zij deed een stap in de herberg, de deurtjes vielen achter haar dicht. Even keek zij rond met haar staalgrijze ogen, greep een kruk en slingerde haar tegen de automaat. Het ding sloeg stuk, nog een paar tonen klonken als een stuiptrekking. Nu keek men en sommige mannen hadden hun pistolen getrokken, bliksemsnel.

„Wat wil je van de Sheriff? En vijftig dollar kost je die automaat.”

„Dus je hoorde me, John Gin?” Zij keek fel naar de kastelein, daarom sloeg hij zijn ogen neer.

De Sheriff kwam uit een zijkamer, zijn pokerkaarten nog in de hand. Toen hij haar zag, wierp hij ze op de toog, stak de politiester op z'n loshangend vest.

„Wat is er, Anne Mallandain? Waarom kom je vijftig mijlen ver en in de avond?”

Zij keek naar de baardige Sheriff, even nog waren haar ogen hard. Toen verborg zij haar gezicht in de holte van haar arm.

„Buiten,” zei ze, zonk neer op een stoel. En snikte.

Hij ging naar buiten, met al het volk uit de kroeg. Voor de herberg stonden twee paarden, één was gezadeld en tussen de dieren hing een ladder. Erop lag het lijk van een man. Zijn gezicht was bedekt met een doek, geknoopt onder het achterhoofd. Zijn cowboyhoed lag op zijn borst en er was géén koppelriem rond zijn heupen. De Sheriff lichtte de doek op en sloeg hem snel weer neer. Daarop nam hij zijn hoed af en zei:

„God zij je ziel genadig, Steve Mallandain.”

Hij ging weer naar binnen, met al de mannen.

„Kom mee, moeder Anne, naar m'n huis.”

Hij gaf politieschildjes aan twee mannen, gelastte de paarden voor zijn huis te brengen. Hij ondersteunde de snikkende vrouw onder de oksel, want soms wankelde zij.

De mannen volgden, vloekten gesmoord, vrouwen kwamen uit de huizen en sloten zich aan.

Toen zij tegenover hem zat in zijn grote woonkeuken, leunde hij wat achterover in z'n wipstoel, streek langzaam zijn snorren en vroeg:

„Wie, Anne Mallandain... en hoe?”

„Lynn Hopkinson, Sheriff. Eergisteravond kwam hij ons erf oprijden, op z'n schimmel. Steve was in de stal bij een koe, die het moeilijk had met het kalven. Argeloos kwam hij naar buiten. Hij kreeg geen kans, Sheriff. Ineens schoot hij hem neer... oh God .. ineens. Ik rende naar het erf en Lynn keek me aan, riep: één van beiden, ik heb geluk gehad. Toen galoppeerde hij weg in de vallende avond. Als een dwaas ben ik naar binnen gegaan om de Enfield van de muur te nemen en ik vuurde in de nacht... in het wilde weg, alsof dat iets baatte. En Steve... dood... God zij gelooft... ineens. Mijn zoon heeft niet geleden, Sheriff.” Zij werd wat kalmer, wreef met de mouw over de ogen

„Waarom heb je hem meegebracht, moeder Anne? Je had hem daar moeten laten, zodat ik de toestand had kunnen zien.”

„Daar laten, hem laten liggen, zwart van de vliegen? Nee... hier zal hij worden begraven, hier... in Wilmersburg... en binnen de tijd.”

De Sheriff ging naar buiten, de menigte week voor de Wet. Hij nam de doek van het gezicht, keek in het wasbleke, jeugdige gelaat; zag het geronnen bloed in de blonde haren en het kogelgat in het voorhoofd, vlak boven de neus. Hij maakte onbeholpen aantekeningen in een verweerd boekje, met een stompje potlood dat hij opwroette uit zijn vestzak. Toen hij opkeek zag hij de dominee, die haastig was gekomen om te bidden voor de zielerust van Steve Mallandain.

„Was hem en maak hem gereed voor het graf. Dit lijkt geef ik vrij.”

De helpers voerden de paarden weg, de menigte ging terug naar de huizen; het avondmaal overwon het medelijden met Anne Mallandain. De Sheriff zat weer tegenover de boerin.

„Waarom, weet je dat, Anne?”

Zij schudde langzaam het hoofd, antwoordde dof:

„Zij waren vroeger vrienden... mijn Steve en die wees... soms kwam hij op de hoeve, at en dronk en sliep bij ons. Totdat die meid er tussen kwam. Die slet van Fort Wilson. Zij had m'n jongen er helemaal onder. Van alles heb ik geprobeerd, maar zij was sterker met haar vervloekte lichaam.”

De Sheriff riep zijn vrouw. Zij kwam zo rap, omdat zij had geluisterd door het sleutelgat; daarom keek hij haar grimmig aan.

„Geef Anne Mallandain avondeten en een bed. En, Anne... morgen zal je zoon worden begraven. Daarna ga ik mee naar de hoeve en wij zullen Lynn Hopkinson jagen tot aan de galg.

Zij knikte met gebogen hoofd, streek een haarsliert weg en volgde de vrouw van de Sheriff.

Op de hoeve nam de Sheriff de toestand op, maakte zijn

proces-verbaal, gezeten achter de zware ruwe tafel. Hij rookte een sigaar, die Anne hem gegeven had.

„Nog een beste, Anne,” zei hij mild.

„Van m'n man, nog uit de goede tijd. Wat ben ik gelukkig geweest, Sheriff. Maar dit land is gevloekt... gevloekt met wapens. Kijk naar hun gezichten, wanneer zij hun pistolen liefkozend strelen.”

De Sheriff knikte bedachtzaam, nam een slok whisky, antwoordde:

„Daarom ben ik Sheriff geworden. Ik heb iets kunnen doen.”

Hij blies een dikke wolk tabaksrook uit, staarde haar nadenkend aan.

„Morgen, moeder Mallandain, dan ga ik achter Lynn Hopkinson.”

Zij knikte dankbaar en schonk hem een verse whisky.

De Sheriff en zijn helpers zochten Lynn Hopkinson, maar vonden hem niet. Hij was spoorloos in de prairie. Na drie dagen kwamen zij terug op de Mallandain-hoeve, aten stil en schrokkelig het forse avondmaal van Anne Mallandain. Toen zij hadden gegeten, rookten zij hun pijpen: zo nu en dan peuterden zij in hun gebit met spaanders, die zij sneden uit een hardblok. Anne wachtte vol spanning, maar zij zeiden steeds niets. Totdat zij vroeg:

„En Sheriff... is er kans dat mijn jongen wordt gewroken?”

„Nee... hij is verdwenen. Ook de Sheriff van Fort Wilson kan hem niet pakken: die denkt, dat hij de bergen is ingetrokken. Wij moeten het opgeven, moeder Anne, wie weet hoe er vermoord is in het dorp in de dagen van mijn afwezigheid.”

„Dat kan niet, dat mag niet, Sheriff, dat is niet de bedoeling van de wet. Ik heb recht op genoegdoening... op wraak.”

„Anne Mallandain, alléén de samenleving heeft recht op genoegdoening... alléén zij Wij kennen geen bloedwraak.

De overheid heeft gedaan wat zij kon. Verder gaat je recht niet."

Hij zweeg grimmig, stond op en wenkte zijn helpers.

„Kom, we gaan nog vanavond. Ik heb geen rust om het dorp."

Zij zadelden hun paarden, groetten de boerin nauwelijks en reden weg in de nacht.

Anna Mallandain ruimde werktuigelijk de tafel af, sloot de luiken van de eenzame hoeve. Toen ontstak zij een kaars en ging zitten aan haar tafel. Zij zette haar ijzeren brillette op en opende de Bijbel. En las... en bad voor de ziel van haar zoon.

De volgende morgen zadelde zij twee paarden. Een met een vrouwenzadel, het andere belaadde zij met een tent, twee zakken voedsel en een groot blik met water. Het Enfieldgeweer hing naast haar zadel en zij droeg om haar heupen de koppelriem van haar gestorven man; met twee holsters en daarin waren de zilverbleslagen pistolen. Zij sloot de hoeve en joeg de huiskoe met het kalf de prairie in; zij zouden de kudde wel vinden. Toen steeg zij op, moeizaam door haar vele katoenen rokken. En zij trok naar de bergen, op zoek naar Lynn Hopkinson en om haar zoon te wreken.

Hij sliep toen zij vanaf een rotsblok op hem neerkeek. Zij zag het slanke jongenslichaam argeloos liggen op het strandje bij een beek; één knie opgetrokken, het gezicht naar de hemel gericht, een hand krachteloos op een van de holsters. Zij schoot over hem heen en hij zat rechtop, dodelijk geschrokken. En hief de handen, toen zij hem dit beval. Zij liet zich van het rotsblok glijden, moeizaam door haar jaren, de vreemde spanning en de onervarenheid met de pistolen. Zij naderde hem van achteren, duwde de koele loop in zijn nek. En hij ontgespte zijn koppelriem en slingerde die in de beek, zo was haar bevel.

Zij ging op een steen zitten, voor hem, zijn handen mocht

hij op het hoofd leggen, haar pistolen waren op hem gericht.

„Je weet wat je wacht, Lynn Hopkinson.”

„Ik weet het, moeder Anne.”

„Noem mij geen moeder, het klinkt nu als een hoon. Ik kan je nu neerleggen, Lynn Hopkinson, maar ik verkies de rechter. Wil je vrijwillig meegaan naar Wilmersburg?”

Hij keek naar de horizon, zijn mond trok nerveus. En antwoordde niet.

Zij gelastte hem zijn armen op de rug te houden en zij bond ze tezamen met een dunne riem. Snel en nerveus, want zij kende haar ongewapende ogenblik. Toen bond zij zijn polsen met een lasso en maakte die vast aan de zadelknop. Zij steeg op, weer moeilijk door haar rokken, spiedend over het zadel, een pistool onhandig gericht.

„Je zult moeten lopen.”

En hij liep, vóór haar paard. Ook het pakpaard liep mee, goed gedresseerd. En daarna kwam de schimmel, goedig en trouw, het paard van Lynn Hopkinson.

Zij reed langs haar hoeve naar haar naaste buurman. Hij gaapte haar sprakeloos aan, rende toen naar binnen en kwam terug met een oud geweer en richtte op Lynn Hopkinson.

„Maak geen ongelukken, Samuel Good, je hebt in geen jaren geschoten. Leg dat geweer terug en rijdt naar Wilmersburg. Zeg tegen de Sheriff, dat hij komen moet om Lynn Hopkinson te halen.”

Hij giechelde geluidloze woorden, zij keerde af in de richting van haar hoeve. Toen ging de oude Samuel Good naar zijn stal, zadelde een paard en reed naar de Sheriff van Wilmersburg.

De avond viel toen zij op haar erf terug was. Tien uren had zij gereden. Zij beduidde Lynn Hopkinson naar binnen te gaan en te gaan zitten bij de haard. Zij trok zijn gebonden armen over de leuning van zijn stoel en bond ze vast: zijn mond vertrok van pijn. Zijn benen bond zij aan de stoelpoten, overdreven hard en zeker, want zij was nu een angstige vrouw.

Zij stookte het vuur op en verzorgde de paarden. De schimmel stalde zij onder het afdak, drenkte hem en gaf hem hooi.

Toen zij weer binnen was, keek zij tersluiks naar Lynn Hopkinson. Zij zag het vermoeide hoofd scheef gezakt naar de schouder; en de ogen had hij gesloten. Zijn mond hing wat open, droog en dorstig. Zij nam een kom water, ging bij hem staan en zei:

„Drink.” Hij dronk gulzig uit de kom, die zij richtte, keek haar dankbaar aan. Daarna was zij bedrijvig met de maaltijd; en hij sliep onrustig, met de kin op z'n borst. Toen hij wakker schrok zag hij, dat de zware tafel gedekt was en dat Anne Mallandain eraan zat. Een kaars stond te branden in het midden, een Bijbel lag voor haar en een leeg bord was terzijde geschoven. Zwijgend stond zij op, nam een aarden schotel met vlees en witte bonen van het vuur, twee sneden blank brood legde zij erbij. En zij voerde hem als een kind, maar hij at bijna niets.

Twee boeren kwamen binnen. Ruw, breed en gewapend. Gealarmeerd door oude Samuel Good, die fladderend als een kapel over een bloembed, links en rechts op de hoeven het nieuws had uitgehakkeld. Zij zeiden gnuivend:

„Wilde je hulp, Anne? Of zullen we hem meteen afmaken?”

„Zijn jullie de wet? De rechter zal oordelen, niet jullie, die niet beter zijn dan hij.”

Zij lachten bij de herinnering aan hun daden, en het ontsnappen aan de wet, telkens weer. En streelden hun pistolen. Toen zei Lynn Hopkinson, koortsig, met gesloten ogen:

„Ik moet me bevuilen, Anne Mallandain.”

De boeren keken haar vragend aan en zij knikte. Zij maakten hem los en brachten hem naar het erf, bleven bij hem met hun wapens. Zij bonden hem weer aan de stoel, luchtiger, maar vakkundig. Voordat zij vertrokken, ging één langs Lynn Hopkinson en sloeg hem met de vuist, zodat hij bloedde uit neus en mond. Zij keken grijnzend naar Anne

Mallandain, die het bloed afwies en het hoofd afwendde. Want de moordzucht der rechtvaardigen was in hun ogen.

Toen daalde de nacht over de prairie.

Zij zat aan haar tafel en voor haar lag de Bijbel. Zij had haar ijzeren brilletje weer op en staarde in de vlam van de kaars, die schaduwen wierp op de muren. Groot, onaards en luguber. En het gezicht van Lynn Hopkinson was in de schaduw en het was als een ogenloze doodskop, zo strak stond het vel door koorts en vermoeidheid.

Toen zei hij:

„Het spijt me, Anne Mallandain, maar er was geen keus. Twee dagen voor zijn dood schoot hij rakelings langs mij heen.”

„Geloof ik niet. Steve had de goede inborst van z'n vader.”

„Die meid van Fort Wilson heeft me opgestookt. Ze zei: Steve Mallandain loert op je, leg hem neer, want ik wil jou. Ik heb het gedaan, uit angst en omdat ik ziek was van verlangen. Ik heb haar opgeëist, daarna. Zij lachte, want ze trouwde geen moordenaar. Zij is voor altijd blind, daarom jaagt de Sheriff van Fort Wilson óók achter me aan.”

„Heeft zij hetzelfde gezegd tegen Steve?”

„Daarom schoot hij.”

„Mijn God... wat een vrouw.”

Zij zwegen lang. Zij keek naar hem; en zag het knappe gezicht, het dons boven de lip, de chevrons langs de wangen, het krullende haar en de geestige mond. En als hij in het kaarslicht keek, glinsterden zijn jeugdige ogen. Haar blik gleed langs het jonge lichaam, lenig en soepel van beginnend leven.

„Je hebt vermoord, Lynn Hopkinson, daarom zul je worden gebracht naar Wilmersburg.”

„Naar de galg?”

Zij wachtte met antwoorden, omdat zij in de Bijbel bladerde. Toen zei ze: „Ja... en dit is Gods woord: Maar wanneer er iemand zal zijn, die zijnen naaste haat, en hem lagen legt, en tegen hem opstaat en hem aan het leven staat, dat hij sterft, en vliedt tot een van de steden. Zo zullen de oudsten

zijner stad zenden, en nemen hem van daar, en zullen hem in de hand des bloedwrekers geven, dat hij sterve."

„Is Gods woord zó hard, Anne Mallandain?"

„Ja... En uw oog zal niet verschoonen: ziel om ziel, oog om oog, tand om tand, hand om hand, voet om voet."

Zij sloot de Bijbel, vouwde haar handen en deed de ogen toe.

Meer dan een uur was het stil. Zo nu en dan verroerde hij zich om de pijn van de touwen en het verstijven van zijn ledematen. Toen sloot hij de ogen en zei:

„Luister naar mijn levensverhaal, Anne Mallandain. Of er haat is geweest in mijn leven en of ik verrot was tot in m'n ziel."

„Ik luister."

En hij vertelde van zijn moeilijk leven als wees in een hard land. Van zijn geschiedenissen met de boerenmeisjes, van zijn cowboywerk, dat nooit lang duurde bij de verbolgen vaders. Hij vertelde van zijn verlangen om naar Chicago te gaan en om daar te handelen in vee; en groot te worden in een groots land. Zij glimlachte soms om zijn vertelling, totdat zij denken moest aan Steve; met het geronnen bloed en het kogelgat in het voorhoofd. En Lynn Hopkinson zag haar hatende ogen, zodat hij ophield met vertellen en moest denken aan de galg.

Zij droomde, dat zij weer jong was en trouwen ging met William Mallandain. En het altaar werd een schavot, waarop een galg stond. Zij en haar man keken er naar; hoe Lynn Hopkinson de ladder opklom en de beulsknechten waren de boeren uit de vooravond. En Lynn Hopkinson was opeens Steve, haar zoon; en riep haar toe: zie moeder, ik pluk de ziel van Lynn Hopkinson, want er is ziel om ziel. En de galg werd een boom... de boom des levens in de Hof van Eden.

Zij schrok wakker. De nacht was verstreken, de dag naderde over de prairie. Het eerste grauwe licht viel over de slapende Lynn Hopkinson; zijn hoofd wiegelde onrustig en hij kreunde

zacht. Zij keek over haar tafel, zag het flakkerende stompje kaars, haar Bijbel en dwars er op één van haar pistolen.

Hij werd wakker, vroeg om water. Zij bracht hem wat in een kom en toen hij had gedronken zag zij in z'n ogen dezelfde dankbare blik, als van haar eerste kind, dat ook eens gevraagd had om water, toen het vergeefs vocht met de typhus. Zij beet op haar lippen, omdat zij zich herinnerde en niet wilde huilen.

„Laat me afscheid nemen van m'n schimmel, Anne Mallandain.”

Zij aarzelde. Toen maakte zij zijn benen los, knoopte een lasso aan zijn gebonden handen. Vele minuten stond hij voor zijn stoel, zodat het bloed kon terugvloeien in zijn benen. Toen liet zij hem op het erf. Als een dier aan een touw. Hij drukte zijn wangen tegen de hals van het paard, zo was zijn afscheid. Hij stond aan de poort en staarde over de prairie, zo groot was zijn verlangen. Hij draaide zich om en zag haar grimmigheid en haar holsters met de pistolen. En hij boog moedeloos het hoofd en vroeg:

„Nog even, Anne Mallandain, nog even kijken en ademen, voordat de meute mij zal verscheuren. Straft God altijd zo zwaar? Is er altijd ziel om ziel, oog om oog, tand om tand? Ik heb gedroomd vannacht, van mijn moeder, en ze zei: Want de heele Wet wordt in één woord vervuld, namelijk dit: „Gij zult uwen naaste liefhebben gelijk uzelfen.”

Zij antwoordde niet. Hij stond weer te staren over de prairie, vervolgde: „De Sheriff kan hier zijn tegen de middag. Laat me zólang buiten, Anne Mallandain. Want ik heb nauwelijks geleefd.”

En opeens schaamde zij zich. Om dit mens, aan een touw gebonden als een dier. En zij was besloten.

„Kom hier, Lynn.”

Hij kwam, stond voor haar, keek haar vragend aan. Zij rilde om dit kind en slikte benauwd. Plotseling nerveus, alsof er geen tijd meer was, ontbond zij zijn armen. Wild wreef

zij de polsen, over de zware striemen, opdat het bloed weer zou stromen.

„Neem je paard... en rijdt... rijdt... van hier... weg van de galg... naar Chicago en... leef!!”

Panisch gehaast zadelde hij zijn paard, sprong erop. En liet het dansen van vreugde voor Anne Mallandain. Zijn ogen lachten weer.

Hij boog zich voorover en kuste haar eerbiedig op de wangen; en zij keek naar hem op, schroomvallig als een meisje, met zacht betraande ogen. Ontgespte de koppelriem rond haar heupen en gaf hem de met zilver beslagen pistolen.

„Gebruik ze alléén in doodsnoed. Gedenk het woord van Paulus aan de Galatiërs.”

„Hebt u me vergeven, moeder Anne?”

„Nee...”

Zij sloot de ogen, die nat werden. Nogmaals kuste hij haar bedeesd en reed weg. Zij verroerde zich niet, slechts de vingers beroerden even de wang, waarop hij haar had gekust ..

PRENTEN AAN DE GALG

MAURITS WERTHEIM kan zich in een steeds toenemende populariteit verheugen. Toen hij op zijn vijftigste jaar zijn debuut maakte als romanschrijver met **Isaïc de Fuentes** kon hij zich van de ene dag op de andere een succesrijk auteur noemen. Zijn volgende roman, **Vorst van de ballingschap**, kreeg een pers zoals zelden aan een roman te beurt valt. Inmiddels had de schrijver zich ook op het terrein begeven waartoe zijn verteltrant hem als het ware had voorbestemd: dat van het korte verhaal.

Voor het korte verhaal is in Nederland weinig belangstelling, zegt men. Maar elk verhaal dat Wertheim heeft geschreven, werd onmiddellijk afgedrukt in een groot weekblad. Een andere bundel, **Izzudaar**, vond veel aftrek en **Prenten aan de galg** verschijnt nu in de derde druk.

PRENTEN AAN DE GALG is een verzameling van de beste verhalen die Wertheim heeft geschreven. De galg uit de titel heeft niets te maken met de beul, maar alles met de volksverteller die in vroeger tijden – waarin Wertheim zich zo graag verdiept – de kermissen afreisde met zijn schavotje, waarop aan een galg prenten hingen. Bij die prenten vertelde hij aan het ademloos luisterende en kijkende publiek. Wertheim is net zo'n verteller, en hij geniet dezelfde ademloze aandacht als zijn naamloze voorgangers.

ELSEVIER PAPERBACKS